

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní humanitární a sociální práce

**Sociální fungování nezletilých cizinců bez
doprovodu v ČR a stresové faktory na ně
působící**

Tereza Sitková

2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

Ráda bych poděkovala především své rodině, která mě při studiu vždy velmi podporovala, věřila mi a podpořila mě i při tvorbě této diplomové práce, také svým přátelům a své vedoucí práce doktorce Agnieszce Kusz Zogatě za trpělivost a cenné rady.

“Their situation was bad on the journey but it only lasted for some months.
In Afghanistan it lasts forever.”(Boland, 2010, s. 21)

“I travelled in the space between wheels under a lorry.
I could have fallen on to road and died.
My message to boys in Afghanistan –
is never come unless you have proper documents.”
(Boland, 2010, s. 21)

Obsah

Úvod.....	6
1 Sociální fungování a stres.....	10
1.1 Stresové faktory a reakce na vzniklý stres	13
1.2 Imigrace jako stresor	14
1.3 Psychické potíže nezletilých cizinců bez doprovodu.....	16
1.4 Symptomy traumatizujících událostí	17
2 Nezletilí cizinci bez doprovodu.....	19
2.1 Nezletilý cizinec bez doprovodu na vnitrostátní a mezinárodní úrovni.....	20
2.2 Ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu na vnitrostátní a mezinárodní úrovni ..	21
2.3 Povinnosti žadatelů o mezinárodní ochranu	23
2.4 Kategorizace nezletilých cizinců bez doprovodu.....	24
2.5 Legislativní rámec sociální práce s uprchlíky v ČR	26
3 Sociální práce s nezletilými	29
3.1 Kompetence úřadů zajišťující ochranu nezletilých na vnitrostátní a mezinárodní úrovni	29
3.2 Náhradní rodinná péče	30
3.3 Náhradní výchova	31
3.4 Diagnostické ústavy	33
3.4.1 Fáze pobytu v diagnostickém ústavu	34
3.4.2 Pedagogická (diagnostická) rada	34
3.4.3 Péče poskytovaná v diagnostickém ústavu	35
3.5 Zařízení pro děti–cizince.....	35
3.5.1 Klienti v Zařízení pro děti – cizince	37
3.5.2 Postupy při umísťování nezletilých do ZDC	37
3.5.3 Skupiny nezletilých v ZDC.....	39
3.5.4 Komunitní setkávání ZDC	39
3.5.5 Specifika práce s nezletilými cizinci bez doprovodu.....	40
3.5.6 Specifika sociální práce s uprchlíky	41
3.5.7 Sociální integrace přistěhovalců	43
4 Metodický postup	44
4.1 Výzkumná metoda a postup	44
4.2 Výběr respondentů	46
4.3 Kazuistika neboli případová studie	47
5 Nezletilý z Afghánistánu.....	48
5.1 Situace v Afghánistánu.....	48
5.2 Případová studie nezletilého	49
6 Vyhodnocení rozhovorů	56
7 Diskuze	60
Závěr	62
Seznam zkratk	64
Seznam literatury	65
Internetové zdroje	68
Seznam příloh	70

Úvod

Absolvovala jsem během magisterského studia praxi v Zařízení pro děti-cizince v Praze. Tato praxe pro mě byla velice zajímavou a přínosnou zkušeností. To, co jsem na praxi poznala a prožila, mě inspirovalo k napsání diplomové práce na téma Sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR a stresové faktory na ně působící.

V ZDC jsou nezletilí cizinci pocházející z různých států. Já jsem si zvolila pro svou případovou studii nezletilého z Afghánistánu, protože působil příjemně a velice pozitivně jak na pracovníky ZDC, tak na nezletilé cizince i na mě. Již na své praxi během bakalářského studia jsem poznala, jak je obecně práce s nezletilými velice náročná. Když jsem nyní strávila pět týdnů v ZDC, uvědomila jsem si, že práce pracovníků ZDC s nezletilými cizinci bez doprovodu je ještě náročnější vzhledem k jazykové bariéře a dlouhotrvající azylové proceduře. Obě tyto skupiny nezletilých, jak nezletilých bez doprovodu, tak nezletilých cizinců bez doprovodu, prožívají psychické potíže. Avšak u nezletilých cizinců bez doprovodu jsou tyto potíže ještě umocněny situací v rodné zemi, transportem a příchodem do cizí země a zcela nového prostředí. Při práci s cizinci se vždy kromě „normálních“ problémů bydlení a zaměstnání musí navíc řešit věci spojené s udělením mezinárodní ochrany, trvalého pobytu, atd. Tím se stává práce pracovníků ZDC mnohem více stresující, možná i trochu beznadějnější vzhledem k tomu, že sociální pracovník nemůže výsledky azylových procedur častokrát ovlivnit. Práce v ZDC je také velmi náročná vzhledem k potřebným znalostem legislativního a azylového systému v ČR.

Druhým důvodem výběru tohoto tématu bylo to, že mám velmi blízko k nezletilým a jsou mou zvolenou cílovou skupinou, se kterou bych v budoucnu ráda pracovala.

Dalším podnětem pro výběr tohoto tématu bylo poukázat na mnohonásobně těžší situaci nezletilých cizinců bez doprovodu, kteří vstupují do cizí země již primárně s obrovským „handicapem“ na rozdíl od nezletilých bez doprovodu žijících celý život v ČR.

Cílem diplomové práce je vymezení stresových faktorů ovlivňujících sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR.

Hlavní výzkumné otázky této diplomové práce byly formulovány následovně. První výzkumná otázka byla definována obecněji: Co může ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR?

Druhá otázka se již dotazovala konkrétněji: Jaké jsou stresové faktory ovlivňující nezletilé cizince bez doprovodu v ČR?

Problematické nezletilých cizinců bez doprovodu je věnováno mnoho publikací jako například Analýza: Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice od Gabriely Kopuletové nebo magisterská diplomová práce Rizikové a protektivní faktory v životní situaci nezletilých bez doprovodu pohledem pracovníků pomáhajících profesí od Evy Chovanové. Avšak co se týče konkrétně stresových faktorů, byly velmi přínosné a nápomocné dvě zahraniční publikace. Report Kerryho Bolanda o dětech afghánského původu stěhujících se do západních zemí, který popisuje životní příběhy těchto nezletilých a seznamuje s nynější situací v Afghánistánu a s úrovní informovanosti rodin těchto nezletilých. Druhou přínosnou zahraniční publikací byl článek Carly Builové věnující se afghánským nezletilým cizincům bez doprovodu v Holandsku a konkrétním psychickým potížím, se kterými se mohou nezletilí cizinci bez doprovodu setkat.

Stresové faktory jsou v této diplomové práci řazeny dle oblastí, ve kterých se mohou vyskytovat. V první kapitole se objevují stresové faktory vznikající jako reakce na imigraci a její fáze, prožité traumatizující události a psychická traumata. Druhá kapitola je věnována stresovým faktorům vznikajícím v souvislosti s ochranou nezletilých cizinců bez doprovodu, jejich kategorizací, motivy pro odchod z rodné země, důvody vstupu do země hostitelské a v souvislosti s oblastmi strukturální integrace. Ve třetí kapitole se objevují stresové faktory nezletilých cizinců bez doprovodu, které mohou vznikat v reakci na umístování, pobyt v diagnostickém ústavu a ZDC. Také to mohou být stresové faktory vznikající jako reakce na nedostatečnou spolupráci orgánů a s tím související dimenze sociální integrace.

První kapitola teoretické části je zaměřena na stěžejní pojmy této diplomové práce, kterými jsou sociální fungování a zejména stres. V souvislosti se stresem dále seznamuje se stresovými faktory, které vznikají stresu ovlivňují a podněcují. U nezletilých cizinců bez doprovodu může být působícím stresorem také imigrace a její imigrační fáze. Z toho důvodu je další část první kapitoly věnována jejich charakteristice. Stresové faktory a jejich působení mohou mít za důsledek také vznik psychických potíží a deprivací. Důležitou roli při vzniku stresu může hrát pro nezletilého cizince i prožité traumatizující události, jejíž symptomy jsou zmíněny v závěru první kapitoly.

Druhá kapitola začíná objasněním základních pojmů, které jsou v úzké souvislosti s touto diplomovou prací. Těmito pojmy jsou nezletilí cizinci bez doprovodu na vnitrostátní a mezinárodní úrovni, obecně cizinci a podmínky jejich vstupu do ČR a také pojem uprchlík. Dále se druhá kapitola zabývá možnostmi ochrany těchto nezletilých a povinnostmi žadatelů o mezinárodní ochranu, kterými jsou nezletilí cizinci bez doprovodu ve většině případů. Kategorizace nezletilých cizinců bez doprovodu, motivy pro odchod z rodné země a důvody vstupu na území cizího státu jsou dalšími možnými stresovými faktory, které mohou mít vliv na sociální fungování nezletilých a jejich celkový fyzický i psychický stav. Z toho důvodu je další část kapitoly věnována těmto okruhům a konkrétně pojmenovává faktory, kterými mohou být tyto oblasti doprovázeny. Protože většina nezletilých cizinců bez doprovodu jsou uprchlíci, je závěr druhé kapitoly věnován legislativnímu rámci sociální práce s uprchlíky v ČR a poukazuje na schopnost státu vypořádat se s příchodem cizinců mimo jiné skrze jejich strukturální integraci do života hostitelské země, protože také míra strukturální integrace může negativně ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu.

Poslední třetí kapitola teoretické části je věnována sociální práci jak s nezletilými bez doprovodu, tak s nezletilými cizinci bez doprovodu, tedy i s uprchlíky. Vyjmenovává kompetence úřadů, které zajišťují jejich ochranu. Dále pojednává o možnostech náhradní péče a jejich formách, kterými jsou ústavní výchova, ochranná výchova nebo předběžné opatření. Jednou z forem ústavní výchovy jsou diagnostické ústavy. Z toho důvodu je další část kapitoly věnována jejich charakteristice, fázím pobytu, pedagogické radě a péči poskytované v diagnostických ústavech. Polostrukturované rozhovory, které jsou součástí praktické části, byly vedeny v ZDC. Třetí kapitola tedy pokračuje základními informacemi o tomto jediném diagnostickém ústavu pro nezletilé cizince bez doprovodu v ČR, o klientech, postupech při umisťování nezletilých cizinců bez doprovodu, skupinách v ZDC a důležitosti komunitních setkávání. Práce s nezletilými cizinci bez doprovodu je velmi specifická, a proto další podkapitola na tato specifika upozorňuje. Kromě důležitých specifíků je během práce s nezletilými cizinci bez doprovodu velmi důležitá i vzájemná spolupráce orgánů. Protože jsou uprchlíci nejčastějším typem nezletilých cizinců bez doprovodu, popisuje poslední část třetí kapitoly specifika sociální práce s nimi a upozorňuje na důležitost jejich sociální integrace, která, pokud není realizována dostatečně a uspokojivě vzhledem k požadavkům nezletilého i hostitelské země, může pro

nezletilé znamenat další možný stresový faktor ovlivňující jejich sociální fungování.

Čtvrtá kapitola praktické části prezentuje použitou metodiku a pátá kapitola je věnována případové studii jednoho z nezletilých cizinců bez doprovodu dlouhodobě pobývajících v ZDC. Diplomová práce je ukončena diskuzí a závěrem.

Diplomová práce čerpá jak z českých, tak i zahraničních zdrojů dostupných v anglickém jazyce. U zahraničních zdrojů byl využit vlastní překlad.

Tato diplomová práce je věnována všem nezletilým cizincům bez doprovodu, jejichž transport i pobyt v cizí zemi jsou velmi náročné. Těm, kteří to dokázali a zvládli, ale i těm, kteří následkem tohoto transportu zemřeli.

1 Sociální fungování a stres

První kapitola je věnována základnímu vymezení pojmů sociální fungování a stres. Vymezuje dále pojmy stresový faktor, psychická deprivace a úzkost, které úzce souvisí s možným vznikem stresu. Poté se zabývá konkrétněji imigrací a imigračními fázemi, které mohou působit na nezletilé jako stresor a v poslední řadě charakterizuje psychické potíže nezletilých cizinců bez doprovodu a symptomy traumatizujících událostí, se kterými se mohou setkat.

Matoušek (2008, s. 196) definuje sociální fungování jako: „kvalitu společenských vazeb jednotlivce, která je obvykle posuzovaná podle několika kritérií – např. podle kvality vztahů s lidmi, využití vlastního potenciálu nebo plnění požadavků společenského prostředí. Tento pojem nejen reflektuje schopnost klienta odpovídat na nároky prostředí, ale i tyto nároky obecně.“

Navrátil a Musil (2000, s. 118) citují ve svém sborníku Bartlettovou, která byla jednou z významných propagátorek pojmu sociálního fungování. Ve své knize *The Common Base of Social Work Practice* (1970) použila tento pojem pro označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi.

Bartlettová (1970, podle Navrátil a Musil, 2000, s. 118) uvádí: „Zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky svého sociálního prostředí. Odsud vychází dvě významnější myšlenky: na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být vzájemně propojeny dimenzí, kterou postihuje myšlenka sociální interakce“.

Carlton (1984, podle Navrátil a Musil, 2000, s. 119) vnímá sociální fungování podobně jako Bartlettová. Dle Carltona je sociální fungování „schopnost lidí provádět úkoly denního života a angažovat se ve vztazích k jiným lidem způsobem, který je uspokojivý jak pro ně samotné, tak pro druhé a odpovídá potřebám organizované komunity“.

Pro označení schopnosti lidí řešit vlastní problémy používá Bartlettová (1970, podle Navrátil a Musil, 2000, s. 118-119) termín zvládání nebo schopnost zvládat. Lidé se

snaží své problémy zvládat v souvislosti s požadavky nebo očekáváním prostředí. Bartlettová definuje sociální fungování jako komplex následujících skutečností: 1. Lidé jsou v neustálé interakci s prostředím. 2. Člověk je nucen reagovat na určité požadavky, které na něho klade prostředí. 3. Požadavky prostředí a člověka jsou obvykle v rovnováze. Rovnováha může být narušena nedostatečným zvládnutím požadavků prostředí, čímž vzniká problém. 4. Někteří lidé jsou schopni zvládnout vzniklý problém sami, jiní nemají schopnost tuto rovnováhu zachovat a tím problémovou situaci nezvládají. 5. Příčinou problémů nebo jejich nezvládnutí může být jak nedostatek dovedností, tak nepřiměřenost požadavků prostředí vůči člověku. 6. Vystává zde interakce mezi způsobilostí člověka zvládat problém a očekáváním prostředí. Sociální fungování je třeba podporovat tím, že člověku pomůžeme obnovit nebo udržet rovnováhu mezi dostatečnou kapacitou zvládnutí a přiměřenými požadavky prostředí.

Sociální fungování je tedy dynamický proces, který lze charakterizovat lidskými schopnostmi zvládat (problém) a požadavky či očekáváním prostředí. (Navrátil, Musil, 2000, s. 120)

Křivohlavý (1994, s. 10) definuje stres jako: „Vnitřní stav člověka, který je buď přímo něčím ohrožován, nebo takové ohrožení očekává a přitom se domnívá, že jeho obrana proti nepříznivým vlivům není dostatečně silná“.

Paralelně s tímto názorem uvádí Clegg (2005, s. 1-2), že stres vzniká v důsledku nároků, které jsou na člověka kladeny. Stres může vznikat jak z příčin interních, tak externích. Tělo se na zvýšené nároky připravuje aktivací hormonů adrenalinu, noradrenalinu a kortizonu.

Hladký a Matoušek (1970, podle Mlčák, 1999, s. 8) konstatují, že pojmy zátěž a stres lze vyjádřit buď jako působení vnějších podnětů na jedince, nebo jeho subjektivní prožitky, a v neposlední řadě i jeho behaviorální reakce. Přičemž v této situaci jsou pojmy zátěž a stres užívány jako synonyma.

Stres je v životě člověka velice důležitý. Nejen, že může negativně ovlivňovat lidské zdraví, ale na druhé straně nás jeho překonávání a zvládnutí neustále kvalitativně posunuje vpřed. Stres můžeme proto rozdělit na eustres, což je míra ohrožení, která má pro člověka stimulující efekt a pozitivně ho ovlivňuje, a na distres, který fyzické a duševní zdraví ohrožuje. (Křivohlavý, 1994, s. 10) Tato diplomová práce je věnována převážně distresu. Vznik stresu tedy i distresu je podmiňován stresovými faktory.

Selye (1982, podle Mlčák, 1999, s. 10) definuje stres jako stav organismu, přičemž vnější faktory, které jej navozují, označuje jako stresory. Stresory mohou být nejrůznější fyzikální i emoční negativní podněty.

Pojem stres můžeme vyjádřit dalšími různými pojmy, jako jsou například starosti, nervy, nebo úzkost. Všechny tyto jevy mají společný nedostatek emoční rovnováhy, avšak jsou mezi nimi určité rozdíly. Starosti jsou druhem myšlení, kdy se naše mysl zaměřuje na určitý problém, výzvu, či záležitost. Úzkost je pocit obavy a strachu, že se nám něco nepovede nebo že se stane něco špatného, a stres je fyzickou reakcí těla na pozorovanou hrozbu. Naše myšlení (starosti) tedy vede k určitému pocitu (úzkost), který má za následek fyzickou reakci (stres). (McGee, 2013, s. 28-29)

Zátěž je dle Paulíka (2012, s. 6-7) dalším pojmem, který může být použit v souvislosti s pojmem stres. Zátěž je stav, kdy je jedinec vystaven určitým nárokům, se kterými se musí vyrovnat za pomoci menšího či většího výdeje energie. Nároky kladené na jedince mohou mít různou kvalitu, intenzitu či trvání. Zátěž lze obecně rozlišit na optimální a neoptimální. Právě v situaci, kdy je neoptimální zátěž doprovázena značným znepokojováním či ohrožováním podstatných hodnot jedince, je možno ji označit jako stres. Při vyrovnávání se s danou zátěžovou situací jsou velmi podstatné vnitřní a vnější dostupné zdroje jedince.

Ve výkladu zátěže a stresu kladou mnozí badatelé kupříkladu Hladký (1993, podle Paulík, 2012, s. 7) důraz na to, aby tento výklad vycházel z celku všech nároků, které jsou na člověka jako na bytost psycho-bio-socio-spirituálně-ekologický subsystém kladeny. Z toho důvodu by měly všechny úvahy o zátěžových podnětech zahrnovat všechny komponenty a složky prožívání, chování a jednání člověka. Přičemž je důležité respektování spojitosti organismu a jeho vnějšího prostředí. Z tohoto úhlu pohledu lze považovat stres za zvláštní případ obecněji pojaté zátěže, kdy není v souladu míra zátěže s adaptačními možnostmi a schopnostmi jedince. (Paulík, 2012, s. 7)

Stres může nastat buď v důsledku reálné nebo domnělé extrémní intenzity, neúměrně dlouhé doby působení různých ohrožujících či nepříznivých vlivů, minimálně se měnících nároků nebo nevhodného nakumulování. Při zvládnání podnětů zátěžových situací jedinec využívá vlastní adaptační mechanismy. Pokud tyto mechanismy nejsou dostatečné, dojde ke stresové reakci v rovině biologické, psychologické nebo behaviorální. (Paulík, 2012, s. 8)

Působení stresu a zátěže navozuje negativní důsledky především v oblasti zdraví jedince. Zdraví je optimální stav adaptace vůči životním podmínkám a je doprovázeno pozitivním pocitem životní pohody. (Mlčák, 1999, s. 27)

1.1 Stresové faktory a reakce na vzniklý stres

Podněty, které stres vyvolávají, se dle Selyeho (1983, podle Paulíka a kol., 2012, s. 7) nazývají stresory.

Pojem stresové faktory neboli stresory by mohl být nahrazen dalšími možnými termíny, jako jsou například zátěžové nebo úzkostné situace (podněty), které byly zmíněny již výše. Avšak vzhledem k tomu, že se nezletilí cizinci bez doprovodu během transportu častokrát setkávají se stresovými faktory vysoké intenzity například strach o vlastní život, je v této diplomové práci použit termín stresové faktory.

V důsledku působení stresorů vzniká stres, který se pro jedince stává neoptimálním zátěžovým stavem. Mikšík (1980, s. 102) definuje stresové faktory (stresory) jako: „ztížené nebo neobvyklé senzomotorické podmínky výkonu činnosti, časový deficit, tlak ohrožení a zodpovědnost. Stresové faktory mohou, avšak také nemusí, v jedinci vyvolat psychickou zátěž. Vznik psychické zátěže je ovlivněn vyrovnávacími schopnostmi a obrannými mechanismy jedince“.

Stresory můžeme rozčlenit podle původu jejich vzniku na vnitřní a vnější. Značně velká část negativního stresu přichází zevnitř. Vnitřními stresory mohou být celé soubory emocionálních stavů, které mohou vznikat za každé situace. Vnějšími stresory v životě člověka mohou být obecné události, kterými jsou například rozvod, stěhování se do nového bytu, smrt někoho blízkého apod. (Clegg, 2005, s. 5 - 6)

Reakce jedince na stres v situaci, kdy člověk cítí vážné ohrožení svých fyziologických potřeb¹ a ohrožení vlastních hodnot², může být aktivní nebo pasivní. Příkladem aktivního způsobu je útok, útek, hněv či ústup, u pasivního způsobu je to projev úzkosti, studu, útlum aktivity apod.

V reakci na to, co nezletilí cizinci bez doprovodu zažili v zemi svého původu, při

1 Fyziologickými potřebami jsou: dýchání, regulace tělesné teploty, potřeba vody, spánku, příjmu potravy, potřeba vylučování, potřeba fyzické aktivity a rozmnožování.

2 Hodnoty člověka jsou nedílnou součástí každé kultury. Mohou být kladné nebo záporné, avšak i destruktivní.

transportu, nebo během pobytu ve zcela cizí zemi, u nich může docházet k rozvoji psychické deprivace. Jedná se o psychický stav, který vzniká jako reakce na ochuzený přívod žádoucích podnětů. Jedinec nemá možnost rozvinout své základní psychické potřeby a uplatnit je ve svém životním prostředí. Kromě základních potřeb biologických (potrava, teplo, ochrana před nebezpečím atd.), které jsou nutné k přežití nezletilých, jsou dalšími základními potřebami i ty psychické, aby se nezletilý mohl vyvinout v psychicky zdravou osobnost. Základními potřebami psychickými jsou: potřeba kvality vnějších podnětů, potřeba řádu a smyslu v podnětech, tj. „smysluplný svět“, potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů, tj. k osobě matky a dalším primárním vychovatelům. Dále potřeba společenského uplatnění a společenských hodnot, z jejichž uspokojení vychází uvědomění si vlastního „já“, a také potřeba „otevřené budoucnosti“, která udržuje životní aktivitu a dává životu časové rozpětí. (Matějček, Dytrych, 1994, s. 196-197)

Další z možných reakcí na stres může být úzkost. Matějček a Dytrych (1994, s. 86) definují úzkost jako: „aktuální nepříjemný prožitek tísně či tísnivého napětí neurčitého obsahu. Je vyvolán situací nejistoty či ohrožení, přičemž toto ohrožení může, ale také nemusí mít nějakou konkrétní podobu.“

1.2 Imigrace jako stresor

V případě cizinců bez doprovodu může být imigrace jedním z podstatných stresových faktorů ovlivňujících jejich sociální fungování. Uherek (2003, podle Hirt a Jakoubek, 2005, s. 258) definuje pojem migrace jako stěhování, změnu lokace v pohybu. Migrace je jednou ze společenských strategií k získávání zdrojů obživy, vyrovnávání se s nepříznivými vlivy, dosahování inovací a řešení společenských konfliktů. Migrace je tedy pohyb neboli stěhování jedinců ze své rodné země za nějakým účelem, jak to vykonávají nezletilí cizinci bez doprovodu.

Podle Weissově a Bergera (2008, podle Chovanová, 2011, s. 24) je imigrace komplexní stresující událostí, kterou lze charakterizovat dle určitých specifik. Prvním ze specifik je stresor prezentující hrozbu zejména pro oblast kognitivní a emocionální integrity. V některých případech (ilegální imigrace, žádost o mezinárodní ochranu, uprchlíci) může být přítomno i ohrožení života či fyzické integrity, které nezletilým v jejich rodné zemi mohlo hrozit. Avšak také v hostitelské zemi musí čelit složitým

okolnostem. U nezletilých cizinců bez doprovodu je proto velice důležité zaměřit se na jejich duševní i fyzickou integritu, vzhledem k tomu, že se jedná o nezletilé osoby.

Za druhé dle Weissové a Bergera (2008, podle Chovanová, 2011, s. 24) oproti jiným stresovým situacím, může být imigrace aktem vlastní volby jedince, což však může přispívat k neschopnosti části hostitelské společnosti považovat tuto skutečnost za stresující faktor. Tento pohled společnosti může ztěžovat obecnou vnímavost vůči problémům imigrantů. Třetím specifikem je imigrace jako série stresujících událostí, které probíhají v průběhu delšího období, což ji odlišuje od jiných stresujících událostí. Mohou jimi být například živelná pohroma nebo přepadení, která bývají krátkodobého charakteru. Kromě specifík imigrace lze imigraci rozčlenit na imigrační fáze. Těmito fázemi jsou fáze odchodu, tranzitu a usazení se v nové zemi. Každá z těchto fází je svým způsobem stresující, avšak míra traumatizace v jednotlivých fázích bývá spíše individuální.

V první fázi odchodu jedinec plánuje a připravuje se. Stresory, které jsou pro tuto fázi charakteristické, jsou propojeny převážně s odloučením od lidí, majetku a místa. Dalšími stresory mohou být strach z neznáma, emocionální konflikty nebo spory v rodině. Tyto stresory se však týkají zejména zletilých imigrantů. V případech nezletilých cizinců bez doprovodu může (ale nemusí) probíhat částečně mimo nezletilého, protože častokrát o vyslání do zahraničí rozhodnou rodiče. U nezletilého se mohou objevovat pocity viny, strach o vlastní rodinu, sebeobviňování i nevyjasněné pocity vůči rodičům, kteří jej poslali pryč, aby ho zachránili. Dalšími možnými stresory ve fázi odchodu může být pocit nebezpečí. (Chovanová, 2011, s. 25)

McCarthy a Marks (2010, podle Chovanová, 2011, s. 24-25) charakterizují vznik stresorů ve druhé fázi tranzitní především v kombinaci s komplikovanou dopravou, převozem, nebezpečím při přepravě i na hranicích, což se týká převážně ilegálních migrantů. Mohou to být také dlouhá časová období strávená v různých zařízeních pro imigranty jako například uprchlické tábory nebo detence.

V poslední třetí fázi usazení v hostitelské zemi představují hlavní stresory pro imigranty zejména nová neznámá kultura a jazyk, pravidla, normy a zařazení do nového sociálního systému. Toto zařazení je důležité mimo jiné z důvodu nalezení ubytování a zaměstnání. (McCarthy, Marks, 2010, podle Chovanová, 2011, s. 24-25)

Pro nezletilé cizince bez doprovodu nejsou tyto stresory natolik charakteristické, protože po zadržení v ČR jsou převezeni do ZDC, které zabezpečuje jejich základní

potřeby. Avšak vzhledem k tomu, že jsou v nové zemi zcela sami, je na ně vyvíjen tlak, aby se snažili co nejrychleji porozumět nové řeči, přizpůsobili se novému prostředí a nové kultuře. Dále také aby si zvykli, že jsou v cizí zemi bez rodiny a že se mohou velmi často setkat s různými formami diskriminace a s předsudky vůči jejich původu nebo náboženskému vyznání.

1.3 Psychické potíže nezletilých cizinců bez doprovodu

Pokud není jedinec schopen vypořádat se se stresem a stresovými faktory, které na něho působí a vyvíjí na něj určitý tlak, může dojít ke vzniku psychických potíží. Builová (2012, s. 4) ve svém článku uvádí, že nezletilí cizinci bez doprovodu mají mnoho společných psychických potíží, které vznikají v důsledku jejich odchodu z rodné země, ať nucenému či nenucenému. Tyto problémy pramení z různých stresových faktorů, se kterými se mohou nezletilí setkat. Mohou jimi být zkušenosti s traumaty, které nezletilí prožili ve své rodné zemi nebo během cesty do Evropy, dlouhé azylové procedury a také fakt, že jsou v neznámé zemi daleko od své rodiny. Jako následky těchto stresových faktorů uvedli nezletilí cizinci bez doprovodu z Afghánistánu pobývající nyní v Holandsku bolest hlavy, problémy s pravidelným spánkem a s koncentrací. Tyto faktory společně s pokleslou náladou mohou indikovat u nezletilých vznik symptomů souvisejících s depresí. Také z tohoto důvodu mají nezletilí svého vlastního psychologa v ZDC i mimo ně.

Tyto psychické potíže mohou ohrozit i celkový vývoj dítěte. Pracovníci v zařízeních by měli mít na paměti, že cesta nezletilých trvá většinou několik měsíců a oni musí během cesty snášet strach, nepohodlné poměry a někteří z nich mohou být svědky smrti některých spolucestujících, což se poté může odrazit na způsobu jejich chování a přístupu k ostatním lidem.

I když nezletilí cizinci bez doprovodu nedostanou povolení k trvalému pobytu, nebo jim není udělena mezinárodní ochrana, nejeví se možnost navrácení do země původu pro ně zcela výhodnou a to z mnoha důvodů. Prvním z nich může být komplikace s přijetím při návratu do země původu vzhledem k tomu, že tito nezletilí nejsou častokrát po celou dobu pobytu v cizí zemi se svými rodiči v kontaktu. Dalším důležitým faktem je, že by jejich návrat měl být v jejich nejlepším zájmu. Posledním důvodem je situace, kdy se

deportace nezletilých zpět do země původu nejeví natolik efektivní, protože častokrát tito nezletilí zmizí, než k deportaci dojde. Otázkou zůstává, zda-li by nebylo prospěšnější, aby pokračovali v nelegálním pobytu v hostitelské zemi, nebo se jim snažit pomoci nalézt jinou zemi, kam by mohli odejít, kde by jim mohly být nápomocné již fungující sociální sítě jejich rodných minoritních skupin. (Builová, 2012, s. 5)

Dalším možným důsledkem stresu, se kterým není jedinec schopen se vypořádat sám, je psychická deprivace. Dle Preisse a Newmanna (1995, s. 535) může imigrant respektive uprchlík prožívat psychickou deprivaci. Vzhledem k tomu, co zažil v domovské zemi, může často trpět posttraumatickými stresovými poruchami. Nejčastějšími symptomy jsou depresivní pocity, neobvyklá tichost, flashbacky (znovuprožívání dané události), úzkost, poruchy spánku a vyhýbání se kontaktu s jinými lidmi.

Kromě psychických potíží, psychických deprivací a posttraumatických stresových poruch, mohou uprchlíci trpět také určitými psychologickými symptomy, které mohou pramenit z psychických traumat nebo prožité traumatizující události. Další podkapitola tedy objasňuje definice uprchlík a trauma. Dále pojednává a seznamuje s psychologickými symptomy a poruchami chování, které mohou vznikat jako reakce na psychické trauma nebo traumatizující událost, kterou nezletilý prožil.

1.4 Symptomy traumatizujících událostí

Dle Dvořákové a kol. (2008, s. 53) je trauma řecký výraz označující „zranění“ a to jak v oblasti duševních stavů, tak ve fyzických nebo psychologických reakcích. Sociální pracovníci by měli mít znalosti a pochopení případného následku traumatizace. Měli by také používat své znalosti k pochopení reakcí uprchlíka, aby dokázali přizpůsobit integrační proces uprchlíkovi a jeho předchozím zkušenostem. Důležité je také uvědomění si omezení a bariér, které mohou být traumatizací způsobeny.

Dle Úmluvy o právním postavení uprchlíků, která byla přijata roku 1951, je uprchlíkem osoba, jež se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů. Je neschopna přijmout nebo vzhledem k uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti,

totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem zmíněných událostí, která se vzhledem k uvedeným obavám nechce nebo nemůže vrátit.

Uprchlíci mohou být velmi často vystaveni jak psychickým traumatům, tak traumatizujícím událostem. Jedinec má většinou zdroje na to, aby se se svými problémy vyrovnal, tak je tomu i u uprchlíků, avšak některé události jsou natolik traumatizující, že jsou zdroje na jejich zpracování nedostatečné, nebo při jejich zpracování chybí potřebná psychická nebo fyzická odolnost a síla. (Dvořáková a kol., 2008, s. 60)

Psychologické symptomy projevující se v reakci na traumatizující zkušenost mohou být u nezletilých odlišné vzhledem k věku a vývojovému stádiu nezletilého. Nejběžnějšími psychologickými symptomy a poruchami chování u nezletilých traumatizovaných uprchlíků jsou: strach ze tmy, strach ze samoty, závislost na rodičích, přerušovaný spánek a noční můry, agrese, impulzivní chování, zloba, vznětlivost a podrážděnost. Dále to může být plačtivost, těkavost a hyperaktivita, ustrašenost, pocit viny a sebeobviňování, nechutenství, problémy s koncentrací, smutek, problémy s učením, strach z budoucnosti, problémy ve společenských kontaktech a fyzická bolest. (Dvořáková a kol. 2008, s. 56, 70 - 71)

2 Nezletilí cizinci bez doprovodu

Úvodní část druhé kapitoly objasňuje další důležitý pojem této diplomové práce. Je to pojem nezletilý cizinec bez doprovodu, který může být definován jak na vnitrostátní, tak na mezinárodní úrovni.

Abychom však mohli definovat nezletilého cizince bez doprovodu, je vhodné začít nejdříve s obecnou charakteristikou cizince. Cizinec je fyzická osoba, která není státním občanem ČR, včetně občana Evropské unie. (Zákon č. 326/1999 Sb.)

Podmínky vstupu cizince na území ČR upravuje zákon č. 326/1999 o pobytu cizinců na území ČR. Podmínky pro cizince, který projeví úmysl požádat Českou republiku o mezinárodní ochranu, jsou upraveny zákonem č. 325/1999 o azylu. Všichni cizinci kromě zákonem stanovených výjimek musí mít povolení k pobytu ve formě víza. Pokud vstoupí na území jiným způsobem, jedná se o porušení zákona a může jim být odepřen vstup na území. Pokud však cizinec projeví na hraničním přechodu úmysl požádat o azyl, může mu policie na základě zákona o azylu udělit vstupní vízum, které ho opravňuje k pobytu za účelem azylového řízení. Vstupní vízum může být také uděleno, pokud cizinec učinil prohlášení o azylu v přijímacím středisku, v zařízení pro zajištění cizinců nebo na Ministerstvu vnitra, ve vězení nebo ve zdravotnickém zařízení v průběhu hospitalizace. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 18)

Jedná-li se o nezletilou osobu bez doprovodu, o rodiče nebo rodinu s nezletilými či zletilými zdravotně postiženými dětmi nebo o cizince s vážným zdravotním postižením, o těhotnou ženu, o osobu, která byla mučena, znásilněna nebo podrobena jiným formám psychického, fyzického či sexuálního násilí, rozhodne ministerstvo vnitra na základě § 73 odst. 7 o povolení vstupu na území cizinci, který učinil prohlášení o mezinárodní ochraně v tranzitním prostoru mezinárodního letiště, a dopraví jej do přijímacího střediska. Zároveň mu udělí vstupní vízum opravňující k pobytu na území za účelem azylového řízení. (Zákon č. 325/1999 Sb., zákon č. 283/1991 Sb.)

Protože jsou uprchlíci nejpočetnější skupinou nezletilých cizinců bez doprovodu, je důležitá také definice pojmu uprchlík³, která byla již zmíněna v první kapitole,

3 „Uprchlík je, kterákoli osoba, jež se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo vzhledem k uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti.“

a nalezneme ji v Úmluvě o právním postavení uprchlíka zvané také Ženevská konvence. (Günterová podle Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2010, s. 331)

Po krátké definici nezletilých cizinců bez doprovodu na vnitrostátní i mezinárodní úrovni, následuje popis způsobů možné ochrany nezletilých cizinců bez doprovodu.

2.1 Nezletilý cizinec bez doprovodu na vnitrostátní a mezinárodní úrovni

Dle Šafrové a Křištofa (2010, s. 13) je na vnitrostátní úrovni nezletilým cizincem bez doprovodu státní příslušník třetího⁴ státu či osoba bez státní příslušnosti mladší 18 let, která přicestuje na území členských států bez doprovodu dospělé osoby, která za ně zodpovídá. Tato definice nezahrnuje ty nezletilé cizince bez doprovodu, kteří jsou občany členských států EU.

Zákon č. 325/1999 o azylu definuje nezletilého cizince jako nezletilou osobou bez doprovodu mladší 18 let, která přicestuje na území bez doprovodu zletilé osoby odpovídající za ni podle právního řádu platného na území státu, jehož občanství osoba mladší 18 let má. Tato definice zahrnuje pouze nezletilé žadatele o mezinárodní ochranu. Avšak zákon o pobytu cizinců č. 326/1999 hovoří o nezletilých pouze do věku 15 let. Nezletilí nad 15 let jsou již dle tohoto zákona právně způsobilé. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 14-15)

V zákoně č. 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí je nezletilý cizinec bez doprovodu definován jako cizinec mladší 18 let odloučený od svých rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu.

Na mezinárodní úrovni jsou nezletilí cizinci bez doprovodu označováni termínem „Unaccompanied Minors“, zkráceně jako UAMs, což jsou nezletilí bez doprovodu rodičů či jiných zákonných zástupců, kteří se ocitli na území jiného státu mimo zemi svého původu. Tito nezletilí zpravidla nejsou zcela bez doprovodu, často se pohybují ve skupině s ostatními uprchlíky či migranty, převaděči apod. Z tohoto důvodu se začal v posledních letech, zejména v Evropě, používat přesnější termín „Separated children“ (SC). Evropský program pro děti bez doprovodu (Separated Children Europe Programme - SCEP) tuto skupinu definuje jako děti mladší 18 let, které se nacházejí mimo svou zemi původu a jsou

⁴ Cizinci ze třetích zemí jsou osoby, které nemají ani občanství ČR ani občanství EU a ani občanství žádného ze států Evropského hospodářského prostoru (Lichtenštejnsko, Norsko, Island a Švýcarsko).

odděleny od obou rodičů nebo jejich zákonných zástupců, popřípadě jejich obvyklých pečovatelů. (OPU, 2005)

Protože jsou nezletilí bez doprovodu velmi zranitelní, je důležité, aby jim byla zajištěna ochrana. Další část kapitoly se tedy věnuje předpisům, listinám, dokumentům, zákonům a mezinárodním smlouvám, které by tuto ochranu měly ve státě zabezpečovat. Ovšem to, že dokumenty existují, ještě neznamená, že jsou zcela dodržovány.

2.2 Ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu na vnitrostátní a mezinárodní úrovni

Ochrana poskytnuta na obou těchto úrovních může znamenat pro nezletilého absenci stresu, který by mohl pramenit právě z neposkytnuté ochrany státem. Pokud je však nezletilým ochrana zabezpečena, může to znamenat minimalizaci až úplné odstranění stresu vznikajícího jako reakce na nedostatečné nebo dokonce žádné zabezpečení a ochranu nezletilých.

Ochrana nezletilých je jednou z nejdůležitějších rolí každého státu, ať se již jedná o ochranu nezletilého, nebo nezletilého cizince bez doprovodu. Nezletilí cizinci, kteří nemají dospělý doprovod, jsou mnohem více zranitelní než cizinci zletilí. Základními ústavněprávními předpisy, které upravují právní postavení nezletilého bez doprovodu na vnitrostátní úrovni, jsou Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod. Dále to jsou právní předpisy: zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině a zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. (Kopuleťá, 2009, s. 11)

Jedním z nejdůležitějších dokumentů zajišťujících ochranu nezletilých bez doprovodu na úrovni mezinárodní je Úmluva o právech dítěte. Tato úmluva je založena na principech všestranné ochrany dětí a ČR je smluvní stranou této úmluvy od roku 1991. V článku 3 Úmluvy je zmiňován zájem dítěte, který je zásadním principem vnitrostátních i mezinárodních prostředků na ochranu práv dítěte. (Kopuleťá, 2009, s. 5)

„Důležitost článku 3 Úmluvy spočívá především v tom, že ukládá všem, kteří se na rozhodování o nezletilém bez doprovodu jakkoliv podílejí, aby akceptovali povinnost zajistit dítěti „nejlepší zájem“ jako nejvyšší morální i právní povinnost.“ (Nová, 2001, podle Kopuleťá, 2009, s. 5) Velice významný je také článek 2⁵ Úmluvy, který zavazuje k respektování a zabezpečování práv každému dítěti bez jakékoliv diskriminace, tedy i nezletilým cizincům bez doprovodu. V souvislosti s ochranou nezletilých bez doprovodu je významný i článek 22⁶ Úmluvy, který je věnován především „uprchlickým dětem“. Dle článku 22 je povinností ČR zabezpečit, aby nezletilí bez doprovodu žádající o udělení mezinárodní ochrany na území ČR obdrželi potřebnou ochranu a humanitární pomoc. Článek 22 je důležitý ve spojení s článkem 20⁷ Úmluvy, který zavazuje státy k poskytnutí ochrany a pomoci dětem, o které se jejich rodiče nemohou postarat, tedy jak vlastním občanům, tak i nezletilým cizincům bez doprovodu. (Kopuleťá, 2009, s. 5-6)

Existuje mnoho dalších mezinárodních dokumentů, ve kterých je uvedena vnitrostátní úprava o ochraně dětí. Jsou jimi Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966), Úmluva o právním postavení uprchlíků (1951), Protokol týkající se právního postavení uprchlíků (1967) aj. Významnou roli rovněž zaujímají vedle mezinárodních smluv přijímaných na univerzální úrovni i úmluvy, rezoluce, směrnice a doporučení Rady Evropy. (Kopuleťá, 2009, s. 5-6)

Hostitelská země samozřejmě není jediným subjektem, který má své povinnosti v ochraně a azylové proceduře. Určité povinnosti mají také sami zletilí i nezletilí cizinci, kteří vstupují na území cizího státu, aby mohli pobývat na území ČR legálně.

5 Úmluva o právech dítěte – čl. 2: „Státy, smluvní strany této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu.“

6 Úmluva o právech dítěte – čl. 22: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí opatření potřebná k zabezpečení toho, aby dítě žádající o přiznání postavení uprchlíka nebo které je v souladu s platným mezinárodním nebo vnitrostátním právem a postupem považováno za uprchlíka, ať už je v doprovodu svých rodičů, jiných osob, anebo bez doprovodu, obdrželo potřebnou ochranu a humanitární pomoc při využívání stanovených touto úmluvou a jinými dokumenty v oblasti mezinárodního humanitárního práva a lidských práv, jichž jsou uvedené státy smluvními stranami.“

7 Úmluva o právech dítěte – čl. 20: (1) „Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem“ (2) „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči“ (3) „Tato péče může mezi jiným zahrnovat předání do výchovy, institut „kafala“ podle islámského práva, osvojení a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče o děti. Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.“

2.3 Povinnosti žadatelů o mezinárodní ochranu

Dle zákona č. 325/1999 o azylu mohou cizinci projevit úmysl požádat o mezinárodní ochranu především v přijímacím středisku nebo v zařízení pro zajištění cizinců, kde jsou v řízení o správním vyhoštění nebo mají být předáni jinému státu. (Kopuleťá, 2009, s. 15-16)

Každý žadatel o mezinárodní ochranu má povinnost projít přijímacím střediskem, kde musí podstoupit vstupní proceduru. Tato povinnost se však nevztahuje na nezletilé cizince bez doprovodu, kteří byli umístěni z rozhodnutí soudu do Zařízení pro děti-cizince. Jelikož není nezletilý bez doprovodu vzhledem ke svému věku právně samostatný, je mu nejpozději do 24 hodin při podání žádosti o mezinárodní ochranu přidělen opatrovník pro správní řízení. (Šafrová a Krištof, 2010, s. 18-19)

V případě nezletilých žadatelů o mezinárodní ochranu je součástí vstupní procedury i dotazník, který by měl napomoci k identifikaci rodičů či jiných příbuzných nezletilého. Přijímací řízení je vedeno v mateřském jazyce žadatele a je zde nutná přítomnost opatrovníka. Ministerstvo vnitra o žádosti rozhodne podle zákona do 90 dnů ode dne zahájení řízení. Lhůta může být prodloužena, avšak také zkrácena v případech zjevně neodůvodněné žádosti, kdy dojde k zamítnutí žádosti. Dle § 16 (4) v zákoně č. 325/1999 o azylu a zákona č. 283/1991 o Policii ČR nelze u nezletilých žadatelů bez doprovodu žádost zamítnout jako zjevně neodůvodněnou. (Šafrová a Krištof, 2010, s. 20)

Dle § 12 může být mezinárodní ochrana udělena z důvodu pronásledování za uplatňování politických práv a svobod, nebo odůvodněného strachu z pronásledování z důvodu rasy, pohlaví, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož občanství má, nebo, v případě že je osobou bez státního občanství, ve státě jeho posledního trvalého bydliště. (Zákon č. 325/1999 Sb., zákon č. 283/1991 Sb.)

Příslušnost nezletilých cizinců bez doprovodu k jedné ze tří kategorií může být doprovázena dalšími stresovými faktory, které mohou vést ke vzniku stresu a mohou ovlivňovat jejich sociální fungování. Těmito stresovými faktory mohou být například motivy a důvody odchodu z rodné země. Avšak důležitými jsou i důvody vstupu a pobytu v ČR.

2.4 Kategorizace nezletilých cizinců bez doprovodu

„Draft framework for Advocacy“ rozčleňuje nezletilé bez doprovodu do tří kategorií. (Boland, 2010, s. 13).

Ačkoli je mnoho dalších kategorizací nezletilých bez doprovodu, dle „The Separated Children in Europe Programme - Statement of Good Practice (SCEP)“ lze většinu z nich zařadit do jedné z těchto tří skupin: 1. ti, kteří hledají azyl z důvodu strachu před pronásledováním nebo nedostatkem ochrany lidských práv, válečného konfliktu nebo nepokoje v jejich zemi, 2. ti, se kterými bylo nezákonně obchodováno, 3. ti, kteří jsou migranty hledající podporu v chudobě a hledající ekonomické nebo vzdělávací možnosti. Skupinou, která vznikla poměrně nedávno, jsou rodiny usilující o znovusjednocení neboli reunifikaci. (Boland, 2010, s. 13)

Jak již bylo zmíněno výše dalším možným faktorem, který může způsobovat u nezletilých vznik stresu, jsou motivy pro odchod z rodné země. Boland (2010, s. 54) uvádí jako hlavní motivy nezletilých cizinců bez doprovodu: šanci na bezpečnou a úspěšnou budoucnost, která je v Afghánistánu nepotká, touhu po bezpečí, vzdělání, které povede k lepší práci, politické aktivity otců v Tálibánu. Dále také nucený nábor nebo únosy hlavně Paštúnů Tálibánem nebo ozbrojenou armádou, úspěchy těch, kteří již cestu podnikli, strach z vlády v zemi a v poslední řadě dobrodružství. Mezi hlavní motivy rodičů posílající své děti z rodné země patří především: ochrana a bezpečí pro jejich děti-cizince, šance, že budou děti vydělávat peníze rodině, šance na lepší vzdělání a zaměstnání jejich dětí, možnost zakotvení (usídlení se) pro další členy rodiny a to, že tyto šance nenaleznou v sousedních zemích.

Nezletilí, se kterými byl veden rozhovor v UK a v Norsku, identifikovali převážně tyto důvody odchodu z Afghánistánu: jejich otcové byli ve spojení s Tálibánem, byli ve vězení, zemřeli nebo jejich místo pobytu neznali. Tito nezletilí byli ohroženi nuceným nábořem do Tálibánu nebo vážným ublížením státními příslušníky. V rodinách často transport domlouvají s převaděči strýcové těchto nezletilých. Přibližná částka placená převaděčům je 7 000 – 20 000 amerických dolarů. Nezletilí jsou tedy morálně zavázáni splatit tento dluh a finančně podporovat své rodiny v Afghánistánu. (Boland, 2010, s. 6)

Kromě motivů a důvodů odchodu z rodné země, hrají důležitou roli i důvody vstupu nezletilých cizinců bez doprovodu na území ČR.

Jedním z mnoha důvodů může být snaha o získání mezinárodní ochrany pro prvního člena rodiny a tím otevření cesty k získání mezinárodní ochrany rodičům nezletilého cizince bez doprovodu, nebo naopak nezletilí následují své rodiče, kteří již nelegálně v cílovém státě žijí. Dalšími důvody mohou být: nedostatek ochrany ze strany státu, strach vyvolaný válečným konfliktem, rozpad rodiny a chudoba. Často jsou nezletilí ze své země vyhnáni také bídou a pesimistickými vyhlídkami do budoucnosti. V mnoha případech se u nezletilých bez doprovodu nejedná o uprchlíky definované Ženevskými konvencemi⁸, ale spíše o situace, kdy jsou svými rodiči posíláni do ČR za účelem výdělků peněz. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 16)

Nezletilé bez doprovodu lze rozdělit do tří skupin právě podle důvodu pobytu v ČR. První skupinou jsou nezletilí cizinci bez doprovodu nejčastěji uprchlíci, kteří přiletí do ČR zpravidla s převaděči, kteří se však přestanou po příletu o nezletilé starat. Převaděči nechají nezletilé bez dokladů totožnosti a pouze jim řeknou, že mají Policii ČR říct, až je naleznou, že chtějí zažádat o mezinárodní ochranu. Další skupinou nezletilých cizinců bez doprovodu jsou „děti ulice“, které pobývají na území ČR nelegálně. Pokud jsou tito nezletilí cizinci zadrženi Policií ČR, buď rozhodne o jejich zajištění v zařízení pro zajištění cizinců za účelem jejich deportace z ČR, nebo jsou předáni do péče ústavního zařízení. Typ zvoleného zajištění nezletilých závisí na jejich věku, zda-li je mladší nebo starší 15 let. Poslední skupinou jsou nezletilí, kteří přijeli společně s rodiči. Mají buď dlouhodobá či trvalá víza, avšak v důsledku úmrtí rodičů, nebo proto, že je rodiče opustili, se ocitnou bez péče přiměřené jejich věku. (Kopuleťá, 2009, s. 15-16)

„Naprostá většina nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR žádá o udělení mezinárodní ochrany (dříve azylu). Jinými méně častými případy mohou být nezletilí, kteří v ČR své rodiče mají, ale ti se o ně nemohou nebo nechtějí z různých důvodů starat, či nezletilí, které zadržela Policie ČR na ulici při běžné kontrole dokladů nebo páchání trestné činnosti.“ (Šafrová a Křištof, 2010, s. 17, 20)

Jak již bylo zmíněno výše, uprchlíci jsou nejpočetnější skupinou nezletilých cizinců bez doprovodu. Günterová (podle Matoušek a kol., 2010, s. 331-332) rozčleňuje uprchlíky do tří hlavních skupin. První skupinou jsou uprchlíci de facto, kteří museli své domovy opustit z důvodu válečného konfliktu nebo přírodní katastrofy, avšak nějakým způsobem se

⁸ Ženevské konvence (úmluvy): 1. o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli; 2. o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři; 3. o zacházení s válečnými zajatci; 4. o ochraně civilních osob za války.

vymykají definici uprchlíka dle Ženevské konvence. Tato situace je v hostitelských zemích často řešena poskytnutím tzv. dočasné ochrany, protože se u této skupiny očekává, že se po uklidnění situace ve své rodné zemi opět vrátí domů. Druhou skupinou jsou uznání uprchlíci, jejichž strach z pronásledování v zemi původu byl uznán jako oprávněný, a byla jim udělena mezinárodní ochrana. Tito uprchlíci mají stejná práva (kromě volebního) a povinnosti (kromě branného) jako občan ČR. Poslední třetí skupinou jsou vnitřně vysídlené osoby, což jsou uprchlíci, avšak pouze v rámci území jejich rodného státu.

Další část kapitoly pojednává o orgánech a odborech zodpovědných za sociální práci s uprchlíky v ČR. Dále je věnována hlavním dimenzím strukturální integrace, která je důležitým faktorem při přijetí cizinců v hostitelské zemi a hraje důležitou roli v budoucím sociálním fungování nezletilých.

2.5 Legislativní rámec sociální práce s uprchlíky v ČR

Nejvyšším orgánem, který je zodpovědný za výkon azylové politiky, je Ministerstvo vnitra ČR. Odbor azylové a migrační politiky (OAMP) MV ČR rozhoduje o žádostech o mezinárodní ochranu. Další důležitou funkci má Správa uprchlických zařízení (SUZ), která se stará o chod uprchlických středisek a poskytování státních služeb. Na sociální práci s uprchlíky se podílí i nevládní organizace, které se především snaží uplatňovat jiný přístup než stát a upozorňovat na nedostatky ve státním systému a porušování práv uprchlíků. (Günterová, podle Matoušek a kol., 2010, s. 336)

Jak již bylo zmíněno výše, každý žadatel o mezinárodní ochranu má povinnost projít přijímacím střediskem, kde musí podstoupit vstupní proceduru. Vstupní procedura trvá přibližně 21 dnů a poté je žadatel přemístěn do pobytového střediska. O žádosti o mezinárodní ochranu má OAMP MV ČR dle zákona rozhodnout do 90 dnů, avšak danou lhůtu je možné prodloužit. Zjevně nedůvodné žádosti kupříkladu žádosti z ekonomických důvodů nebo legalizace pobytu na území ČR jsou rozhodovány ve zrychleném řízení (do 30 dní). Mnoho žadatelů o mezinárodní ochranu však na vydání rozhodnutí čeká až několik let. Hlavními důvody pro udělení mezinárodní ochrany jsou: hrozba pronásledování v rodné zemi, žadatel je manželem/manželkou azylanta, je jeho nezletilým dítětem nebo rodičem azylanta mladšího 18 let, v případě těžké nemoci nebo vysokého věku (humanitární důvody). (Günterová, podle Matoušek a kol., 2010, s. 336)

V České republice je výsledkem žádosti v naprosté většině zamítnutí. Pokud dojde k zamítnutí žádosti, může podat žadatel žalobu ke krajskému soudu dle místa pobytu. Krajský soud má dvě možnosti, buď vrátí žádost zpět OAMP MV ČR znovu k projednání, nebo žádost zamítne. Poslední možností žadatele po zamítnutí krajským soudem je podání kasační stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu v Brně. Pokud soud žádost neuzná za opodstatněnou, je žadatel povinen vycestovat z území ČR. (Günterová, podle Matoušek a kol., 2010, s. 336)

Důležitým ukazatelem schopnosti státu vypořádat se s příchodem cizinců je možnost a schopnost jejich strukturální integrace do života v hostitelské zemi. Není to tedy pouze úkol cizinců, ale samozřejmě i hostitelské země. Pokud se cizincům a tedy i nezletilým cizincům bez doprovodu podaří dostatečně integrovat do společnosti, může to pro ně znamenat minimalizaci dalšího možného stresového faktoru, který může na nezletilé působit ve spojitosti s příchodem do cizí hostitelské země, jejímuž rodnému jazyku nerozumí. Hostitelská země může na nezletilé vyvíjet určitý tlak vzhledem k odlišné kultuře, legislativě, zvyklostem, pravidlům chování i jednání.

Hlavními oblastmi strukturální integrace jsou dle Rákoczyové a Trboly (2009, s. 203-207) oblast pracovního trhu, vzdělávání a bydlení. Pouze malá část přistěhovalců přišla do ČR s již zajištěným pracovním místem. Při hledání zaměstnání využívají přistěhovalci strategii nacházení zaměstnání skrze jejich sociální sítě, kdy jim jejich přátelé, známí či příbuzní zprostředkovávají informace o volných pracovních místech, nebo přímý kontakt se zaměstnavatelem. Přínosnými mohou být také sociální kontakty formálního charakteru, které mohou získat například v obchodě, knihovně, atd. Další možnou strategií může být registrace na úřadech, nebo aktivní přímé hledání zaměstnání, které bývá charakteristické spíše pro přistěhovalce ovládající český jazyk. Bariérami při hledání zaměstnání mohou být: péče o malé dítě, kvalifikace neodpovídající poptávce, nedostatek pracovních zkušeností u absolventů, neznalost českého jazyka, diskriminace a administrativní nebo legislativní bariéry. Přístup azylantů a žadatelů o mezinárodní ochranu na trh práce se vyznačuje formální bariérou, která znemožňuje žadatelům o mezinárodní ochranu pracovní uplatnění po dobu prvních 12 měsíců od podání žádosti, což může vést v mnoha případech k práci „načerno“.

Druhou oblastí ovlivňující integraci přistěhovalců ze třetích zemí je studium a vzdělání. Vzdělání může být jedním z významných faktorů migrace. Kromě přístupu ke

studiu jsou dalšími pull faktory⁹ kvalita vzdělání, jeho relativní cenová dostupnost ve srovnání se západoevropskými zeměmi a motivace ke studiu podpořena pozitivními zkušenostmi některého z příbuzných. V poslední řadě je to oblast bydlení. (Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 212-213)

Kromě ochrany nezletilých cizinců bez doprovodu formou ústavněprávních předpisů, mezinárodních smluv a legislativního rámce sociální práce s uprchlíky v ČR, je dalším důležitým zabezpečením, které ovlivňuje sociální fungování, vznik a působení stresových faktorů, sociální práce s nezletilými. Je poskytována orgány na vnitrostátní a mezinárodní úrovni k tomu zplnomocněných. Pokud je sociální práce poskytována dobře a hlavně vzhledem k blahu nezletilého, přispívá mimo jiné k minimalizaci vzniku stresu a vystavení nezletilého stresovým faktorům. Z toho důvodu je třetí a poslední kapitola teoretické části věnována sociální práci s nezletilými, kompetencím, funkcím a schopnostem úřadů nezletilé zabezpečit.

9 Pull faktory jsou faktory, které obyvatele táhnou pryč ze země. Jsou to především pozitivně laděné a motivující představy, které přitahují a lákají k životu jinde.

3 Sociální práce s nezletilými

Jedním z nejdůležitějších orgánů v ČR, který se věnuje sociální práci s nezletilými tedy i nezletilými cizinci bez doprovodu, je Orgán sociálně-právní ochrany dětí. Na úrovni mezinárodní zajišťuje tuto funkci Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Úvodní část třetí kapitoly je tedy věnována základnímu vymezení nezletilých, kterým je sociálně-právní ochrana dětí v ČR poskytována.

3.1 Kompetence úřadů zajišťující ochranu nezletilých na vnitrostátní a mezinárodní úrovni

Dle kompetencí Úřadu je sociálně-právní ochrana v ČR poskytována (Krausová, Novotná, 2006, s. 109):

- a) dětem, které mají na území ČR trvalý pobyt (děti s českým státním občanstvím), nebo ho mají povolen, (Zákon č. 359/1999 Sb., §2 odst. 2.)
- b) dětem, které jsou občany ČR a nemají na území trvalý pobyt,
- c) dětem, které nejsou občany ČR a nemají na jejím území povolen trvalý pobyt, nebo nejsou hlášeny k pobytu na území ČR po dobu nejméně 90 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území ČR ani se na jejím území nezdržují, jestliže se jejich rodiče nebo jiné fyzické osoby mající vůči těmto dětem vyživovací povinnost zdržují v ČR, (Krausová, Novotná, 2006, s. 109)
- d) dětem, které jsou podle zákona o pobytu cizinců oprávněny trvale pobývat na území ČR nebo které jsou hlášeny k pobytu na území po dobu nejméně 90 dnů; nejčastěji jsou to děti cizinců, které na území ČR pobývají na základě dlouhodobých či trvalých víz a pobytů, (Kopuleta, 2009, s. 14)
- e) dětem, které podaly žádost o udělení mezinárodní ochrany na území ČR,
- f) „dětem, které jsou na území ČR oprávněny trvale pobývat ve smyslu ustanovení § 87¹⁰ zákona č. 326/1999 o pobytu cizinců; tzn. všem nezletilým cizincům bez doprovodu, kteří jsou oprávněni až do dosažení své zletilosti trvale pobývat na území ČR z důvodu jejich svěřeni do náhradní výchovy“. (Kopuleta, 2009, s. 14)

¹⁰ Stanovuje: „cizinec mladší 18 let svěřený do náhradní výchovy rozhodnutím příslušného orgánu je oprávněn trvale pobývat na území, je-li alespoň jedna fyzická osoba, již je cizinec svěřen, přihlášená k trvalému pobytu na území nebo se na území nachází ústav, ve kterém je cizinec umístěn“.

Jak již bylo zmíněno výše, ochraně dětí na mezinárodní úrovni se věnuje Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Tento úřad sídlí v Brně a zajišťuje ochranu práv a zájmů dítěte ve vztahu k cizině. Spadá pod Ministerstvo práce a sociálních věcí. Tento úřad je přijímajícím, odesílajícím, avšak také ústředním orgánem pro realizaci mezinárodních smluv. Dalšími úkoly Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí jsou funkce opatrovníka dítěte, spolupráce se státními orgány a jinými organizacemi cizích států. Také zjišťuje sociální prostředí rodin v cizině, které mají zájem o osvojení, pomáhá zjišťovat majetkové poměry pro stanovování výživného, pomáhá s pátráním po rodičích dítěte a také dává souhlas k osvojení dítěte do ciziny. (Krausová a Novotná, 2006, s. 110)

Pokud není nebo z nějakého důvodu nemůže být nezletilému zajištěna základní péče, nebo se ocitne bez doprovodu zletilé osoby, je stát povinen zabezpečit jeho potřeby jiným způsobem. Tato péče o nezletilého se souhrnně nazývá náhradní péče. Jedním ze způsobů, jak náhradní péči poskytovat, je náhradní rodinná péče. Z toho důvodu další část kapitoly seznamuje s legislativou, která tuto péči upravuje, a s jejími formami poskytované v ČR.

3.2 Náhradní rodinná péče

Legislativou upravující náhradní rodinnou péči jsou zákon č. 94/1963 o rodině, zákon č. 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí, zákon č. 108/2006 o sociálních službách, Listina základních práv a svobod a mezinárodní dokumenty – Úmluva o právech dítěte přijata 20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN, Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. (MPSV, 2009, s. 6)

Formami náhradní rodinné péče v ČR dle zákona č. 94/1963 o rodině jsou pěstounská péče, osvojení, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, nebo poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje. Pokud se jedná o pěstounskou péči, zůstávají rodiče zákonnými zástupci dítěte, je omezena jejich rodičovská zodpovědnost, avšak vyživovací povinnost rodičů k dítěti zůstává. V případě osvojení jsou rodiče zapsáni do rodného listu dítěte a mají k dítěti veškerá práva a povinnosti jako biologičtí rodiče. Péče jiné fyzické osoby znamená vymezení rozsahu práv a povinností k dítěti soudem, rodiče zůstávají zákonnými zástupci dítěte a mají k němu rozhodovací práva. Poslední

možností náhradní rodinné péče je ústavní péče, kdy rodiče zůstávají zákonnými zástupci, včetně vyživovací povinnosti. Rozhodovací práva o dítěti jsou dána rozhodnutím soudu o ústavní výchově. (Bubleová, Vávrová, Frantíková, Vančáková, 2010, s. 5-10)

Pokud nelze u nezletilého upřednostnit náhradní rodinnou péči, je další možností náhradní péče o nezletilého, systém náhradní výchovy.

3.3 Náhradní výchova

Náhradní výchova je souborem institucí, které se podílejí na realizaci náhradní výchovy. Nezletilý je svěřen do péče mimo vlastní i náhradní rodinu. Formami náhradní výchovy jsou ústavní výchova, ochranná výchova a předběžné opatření.

Tabulka č. 1 Systém ústavní péče v ČR

Zdravotnická zařízení v gesci MZ ČR	Kojenecké ústavy (0-11let)
	Dětské domovy (1-2let)
	Dětská centra pro děti se zdravotním postižením
Školská zařízení v gesci MŠMT ČR	Diagnostické ústavy: a) děti (3-15let), b) mládež (15-18let), c) cizinci (3-18let)
	Dětské domovy (3-18let): děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování
	Dětské domovy se školou (6-15let): děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování
	Výchovné ústavy (12/15-18let): nařízení ústavní výchovy nebo uložena ochranná výchova
Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v gesci MŠMT ČR	Azylové domy
	Krizová centra
	Centra pověřená výkonem SPOD (Klokánek, Šneček Plzeň)

Vlastní zpracování, zdroj: (Dvořák, 2007, s. 12 - 13, 15 - 17)

Ústavní výchovu v ČR zajišťují: zdravotnická zařízení, školská zařízení a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ústavní výchovu může soud nařídit v případě, že je vážně ohrožena nebo narušena výchova dítěte nebo nemohou-li rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Trvá do 18 let věku dítěte. Ze závažných důvodů může být soudem prodloužena až do 19 let věku. Před nařízením ústavní výchovy musí soud vždy zkoumat, zda nelze výchovu zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Každých šest měsíců soud přezkoumává, zda trvají důvody nařízení ústavní výchovy. Ústavní výchovu je možné zrušit, pominou-li důvody pro její nařízení nebo se podstatně zlepšily podmínky v rodině. (MŠMT, 2013)

Ochranná výchova je institutem trestního práva a jednou z forem ochranného opatření. Ukládá se mladistvému (15-18 let) za spáchání trestného činu, pokud nebylo uloženo trestní opatření nebo v případech, kdy není o jeho výchovu náležitě postaráno, jeho dosavadní výchova byla zanedbána nebo prostředí, ve kterém žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy. Ochranná výchova se ukládá do 18 let věku dítěte. Ze závažných důvodů ji soud může prodloužit do 19 let věku. Ochranná výchova se vykonává ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou. Výjimečně se ukládá také dítěti mladšímu 15 let, avšak staršímu 12 let, které spáchalo čin, za který trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu nebo odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu. Ochrannou i ústavní výchovu může soud oboustranně přeměňovat dle chování nezletilého. (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 159)

Poslední formou náhradní výchovy je předběžné opatření. Soud jej vydává v případech řešení nenadálé, akutní situace nebo v nebezpečí z prodlení. Toto opatření se využívá, pokud se nezletilý ocitne bez jakékoli péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy. Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce a může být opakovaně prodlouženo, avšak celková doba trvání může být nejdéle šest měsíců. (Dvořák, 2007, s. 9)

Jedna z forem ústavní péče, která je poskytována školským zařízením, je diagnostický ústav. Konkrétně pro nezletilé cizince bez doprovodu je zřízen diagnostický ústav ZDC. Z toho důvodu je další část kapitoly věnována charakteristice diagnostického ústavu, fázím pobytu a dalším věcem, které s diagnostickým ústavem a pobytem v něm úzce souvisí jako například režim, poskytovaná péče a možnosti ukončení pobytu. Další

část kapitoly se zaměřuje konkrétně na ZDC, protože je jediné zařízení v ČR, které má funkci diagnostického ústavu pro nezletilé cizince bez doprovodu a je přizpůsobeno jejich jazykové bariéře. Objasňuje specifika práce s nezletilými cizinci bez doprovodu, problematiku ověřování věku klientů, popis komunitních setkávání a jejich důležitosti.

3.4 Diagnostické ústavy

Diagnostické ústavy jsou výsadní záležitostí České republiky. Ostatní evropské státy je nemají. Existence diagnostických ústavů je považována za vhodnou vzhledem k možnosti pozorování dítěte v interakci s rodinou, školou a vrstevníky. Hlavní funkce diagnostických ústavů jsou: diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační. (Krobová, 2008, s. 8)

Klienty diagnostických ústavů mohou být nezletilí, u kterých je problém na straně rodičů z důvodu týrání, zanedbávání, zneužívání, alkoholismu, pobytu ve vězení, neuspokojivé finanční situace, neuspokojivých podmínek v domácnosti, nepodnětného výchovného prostředí, smrt rodičů. Dále nezletilí rodičů, kteří nezvládají výchovu, rodiče, kteří se o nezletilé nechtějí starat, nebo nezletilí, kteří mají některý z výchovných problémů (záškoláctví, drogy, alkohol, trestná činnost, nerespektování autority rodičů, útoky z domova), nebo jiné problémy (psychické obtíže, poruchy osobnosti, atd.).

Pobyty v diagnostickém ústavu lze rozčlenit na tři druhy a to diagnostiku, rediagnostiku a dobrovolný diagnostický pobyt. Diagnostika znamená přijetí nezletilého do diagnostického ústavu na základě předběžného opatření nebo rozsudku soudu o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy. Rediagnostika je realizována, pokud je nezletilý přijat na základě žádosti rodičů nebo následného zařízení, do kterého byl umístěn po prvotní diagnostice. Jedná se o opakovanou diagnostiku, kdy ta prvotní nebyla provedena úplně, nezaměřila se na některé důležité aspekty nebo se objevily nové skutečnosti, pro které je nutné diagnostiku zopakovat. V souvislosti s ukončením činnosti Dětského domova se školou Permon došlo 1. 9. 2012 k přemístění nezletilých i zletilých klientů do Diagnostického ústavu při ZDC, kde je realizován jejich dlouhodobý diagnostický pobyt. Tento pobyt je přechodný do doby, než se nalezne vhodné pobytové zařízení pro tyto klienty. Pobyt v diagnostickém ústavu má přesně vymezeny fáze pobytu, které mohou být doprovázeny různými stresovými faktory ovlivňujícími sociální fungování nezletilých.

3.4.1 Fáze pobytu v diagnostickém ústavu

Fáze pobytu můžeme rozdělit podle doby trvání, charakteristik chování a aktivit v zařízení na 4 fáze. První fází je adaptační fáze, která trvá 1. - 2. týdny. V průběhu této fáze se nezletilý seznamuje se zařízením, jeho pravidly, zaměstnanci a ostatními nezletilými. V této fázi může nezletilý procházet šokem z umístění, který může být doprovázen projevy smutku a hledáním viníka. Ve druhé fázi stabilizační, která probíhá od 3. - 4. týdne zahajuje klient přímé diagnostické aktivity zejména etopedické a psychologické. Dochází k testování a pozorování nezletilého v interakci s ostatními nezletilými. Nezletilý již má vybudovanou pozici ve skupině. Třetí fáze podpůrná trvající přibližně od 5. - 6. týdne je charakteristická tím, že si nezletilý začíná uvědomovat svůj podíl na umístění, začíná uvažovat o budoucnosti a prožívá období nejistoty. Poslední fází je fáze výstupní probíhající během 7. - 8. týdne. Tato fáze je specifická přípravou nezletilého na odchod z diagnostického ústavu. Při přechodu dítěte do následného zařízení, je dítě s tímto zařízením seznamováno před jeho nástupem. Nezletilému jsou nastíněny veškeré varianty, které jsou možné a mohou nastat, včetně setrvání nezletilého v ústavu až do dosažení zletilosti. (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 158)

V diagnostickém ústavu je pro nezletilé striktně vymezen režim, který má ochranný charakter a měl by v nezletilých navozovat pocit bezpečí a jistoty. Někteří z nich však mohou v tomto režimu převážně ze začátku pobytu vidět pouze omezení jejich vlastní svobody. Na dodržování režimu dohlíží pedagogická (diagnostická) rada a velice významný je i vnitřní řád diagnostického ústavu, kde jsou zaznamenána všechna zásadní pravidla.

3.4.2 Pedagogická (diagnostická) rada

Pedagogická rada se skládá z odborných pracovníků diagnostického ústavu, kteří se podílejí na procesu diagnostiky. Do této rady patří psycholog, etoped, vychovatelé, zdravotník, sociální pracovník, učitelé a vedoucí pracovník diagnostického ústavu. Každý z těchto pracovníků se podílí na rozhodování o nezletilém – vhodný přístup k nezletilému, vhodné výchovné a pedagogické prvky při práci s nezletilým, atd.

Vnitřní řád diagnostického ústavu je souborem pravidel, kterými se musí klienti i zaměstnanci diagnostického ústavu řídit. Obsahuje základní práva a povinnosti

nezletilých, pravidla společného soužití v diagnostickém ústavu, přístup k výchovným aktivitám, ochranu majetku, apod. Každý nově příchozí nezletilý je bezodkladně seznámen s vnitřním řádem a svými právy a povinnostmi.

3.4.3 Péče poskytovaná v diagnostickém ústavu

Veškerá péče, která je v ústavu klientům poskytována, směřuje ke zhotovení kompletní diagnostiky. Jedná se o péči pedagogickou, výchovnou, psychologickou, etopedickou, sociální a zdravotní. Etopedická péče je charakteristická snahou o minimalizaci výchovných problémů u nezletilého. Dochází k přípravě rodičů na jeho výchovu. Etoped sepisuje IPROD – Individuální plán rozvoje osobnosti dítěte. Součástí je také skupinová a individuální práce s dětmi a motivační činnost. Péče poskytovaná v diagnostickém ústavu je ukončena po uplynutí zákonné lhůty, která je zpravidla 8 týdnů, nebo po skončení komplexní diagnostiky nezletilého. Po ukončení diagnostiky je také zpracována komplexní diagnostická zpráva (závěrečná zpráva). (ZDC, 2007)

Existují dvě možnosti pro ukončení pobytu nezletilého v diagnostickém ústavu a to: nezletilý se vrací domů nebo přechází do jiného zařízení (výchovný ústav, dětský domov, nebo dětský domov se školou). O těchto možnostech rozhoduje soud na základě podkladů OSPODu, někdy je soudem vyžadováno stanovisko diagnostického ústavu.

Jediným diagnostickým ústavem zřízeným právě pro nezletilé cizince bez doprovodu je Zařízení pro děti-cizince. Z toho důvodu je další část třetí kapitoly věnována seznámení s tímto zařízením, klienty v zařízení, možnými postupy při umisťování nezletilých cizinců bez doprovodu, skupinami v ZDC, komunitami a s hlavními aktéry, kteří se podílejí na práci s nezletilými cizinci bez doprovodu.

3.5 Zařízení pro děti-cizince

Zařízení pro děti-cizince je příspěvkovou organizací¹¹ s právní subjektivitou¹² a má působnost pro celou ČR. Bylo zřízeno požadavkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) z roku 2003 a v provozu je od 15. 6. 2004. Tato instituce je specificky určena pro péči o nezletilé cizince bez doprovodu. Fungování ZDC a ostatních

11 Je jednou z forem veřejného ústavu, zřízenou k plnění úkolů ve veřejném zájmu.

12 Je schopnost vystupovat jako subjekt - tedy schopnost být nositelem práv a povinností.

zařízení, z nichž se skládá, je upraveno zejména zákonem č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a prováděcí vyhláškou č. 438/2006, která upravuje podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 21)

Součástí ZDC jsou: Diagnostický ústav, Studentské oddělení, Středisko výchovné péče, Výchovný ústav a Dětský domov se školou Permon, který byl však ke dni 31. 8. 2012 zrušen, což mělo za následek velké komplikace s umístěním klientů, kteří do té doby v Permonu pobývali.

V ZDC je nezletilým poskytováno nezávislé zastupování v řízení o mezinárodní ochranu, prevence před možným zneužíváním, ochrana před diskriminací a lékařská péče. Většina nezletilých ZDC chodí ke stejné obvodní lékařce, se kterou má již ZDC dobré zkušenosti a která je na práci s nezletilými cizinci bez doprovodu již zvyklá. Dále ZDC zajišťuje nezletilým základní vzdělání, ubytování, sociální a psychologickou asistenci a možnost volnočasových aktivit, které vykonávají společně s ostatními nezletilými ZDC a jejich vychovateli. Důležitý je také individuální přístup ke každému nezletilému, plánování jeho budoucnosti, které je uskutečňováno pouze s nezletilým a samozřejmě za přítomnosti tlumočníka. Pokud klient opustí ZDC, je odkázán pouze na sebe. Součástí péče by proto měla být i příprava jak nezletilých, tak již zletilých cizinců bez doprovodu na samostatný život. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 25-26)

Ke každému nezletilému v zařízení by se mělo přistupovat vzhledem k jeho dosavadnímu životu. Je důležité, aby se u každého nezletilého podařily odlišit jeho potřeby a stavělo se na nich. Důležité je také využití všech možných prostředků k zajištění úředních dokumentů - žádosti o mezinárodní ochranu, o trvalý pobyt a vše, co by mohlo nezletilému pomoci v jeho zabezpečení během pobytu v cizí zemi.

Dle koncepce¹³ péče o nezletilé bez doprovodu schválené usnesením vlády č. 395 ze dne 17. dubna 2002 lze problematiku nezletilých bez doprovodu řešit pouze spoluprací mnoha aktérů. Tato spolupráce je realizována především v rámci Meziresortní pracovní skupiny¹⁴ s nevládními organizacemi. Hraje důležitou roli v koordinaci aktivit, řešení

13 Jedná se o Koncepci umístování, vzdělávání a výchovy dětí s jazykovou bariérou, včetně nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu, v zařízeních ústavní výchovy.

14 Skládá se ze zástupců MŠMT, MV (OAMP, SUZ, Cizinecká policie, Odbor bezpečnostní politiky, Útvar pro odhalování organizovaného zločinu, Služba kriminální policie a vyšetřování), MPSV, MZ, MS, PPU, OPU, IOM, UNHCR.

aktuálních problémů a formulování praktických postupů. Koncepce ukládá jednotlivým aktérům úkoly ve vztahu k nezletilým bez doprovodu v rámci jejich gescí. Tato expertní komise se schází pravidelně přímo v ZDC. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 21)

3.5.1 Klienti v Zařízení pro děti – cizince

Klienty zařízení jsou nezletilí cizinci bez doprovodu nejčastěji nezletilí žadatelé o mezinárodní ochranu, kteří přicházejí ze země původu z důvodu pronásledování a perzekuování kvůli jejich rase, původu, sexuální orientaci, politické či náboženské příslušnosti apod. Dalšími klienty mohou být nezletilí cizinci, kteří žijí se svou rodinou v ČR již delší dobu. V rodině však nastanou problémy na straně nezletilého nebo rodičů, které vedou k odebrání nezletilého z rodiny. Poslední nejčastější skupinou jsou nezletilí - náhodní cestovatelé, kteří se dostávají na území ČR většinou na základě útěku z rodiny a z nejrůznějších důvodů opustí svou zemi původu.

O nezletilém cizinci bez doprovodu pobývajícím na území ČR se orgány mohou dozvědět na základě oznámení Policie ČR, zdravotnického zařízení, správy uprchlických zařízení, pověřených osob, obecního úřadu nebo jiných fyzických či právnických osob. Tato obecná oznamovací povinnost je uvedena v §10¹⁵. (Zákon č. 359/1999 Sb.)

Protože mohou postupy při umisťování nezletilých cizinců bez doprovodu působit také negativně a mohou pro nezletilé být i stresovým faktorem, pojednává další podkapitola o těchto postupech, na které by měl být kladen důraz, protože je to jeden z prvních kontaktů nezletilého s cizím státem, a pokud je jeho pocit negativní, může se to projevat během jeho celého pobytu v ČR.

3.5.2 Postupy při umisťování nezletilých do ZDC

Do roku 2004, kdy ZDC vzniklo, byli nezletilí cizinci bez doprovodu umisťováni do dětských domovů a ti starší do vybraných pobytových středisek pro žadatele o azyl. Tito nezletilí měli zřízenou chráněnou zónu speciálně pro ně, avšak úroveň péče nebyla nijak obzvlášť přizpůsobena jejich specifickým potřebám. Neměli zde možnost využití volného

15 „§10 (4) Státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení, popřípadě další zařízení určená pro děti jsou povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti, na které se sociálně-právní ochrana vztahuje, a to bez zbytečného odkladu po tom, kdy se o takové skutečnosti dozví.“

času, chyběl jim jasně daný režim, který je v ZDC ze začátku pobytu velice striktní, avšak za dobré chování jsou nezletilí odměňováni například prodloužením večerky. Tento režim dává nezletilým cizincům pocit bezpečí a jistoty, protože přesně ví, jak bude jejich den vypadat, a nemusí se obávat toho, co přijde zítra, jak tomu mohlo být v jejich rodné zemi. (Šafrová a Krištof, 2010, s. 25-26)

Při vstupu nezletilého do ZDC nesmí kromě vstupního pohovoru chybět ani pohovor s psychologem. Po ukončení pobytu nezletilého cizince bez doprovodu v ZDC býval převezen do dětského domova se školou specializovaného na cizince, tzv. Areál Permon, který byl však v srpnu 2012 zrušen. Tento fakt znamená pro ZDC velké komplikace, protože většina nezletilých cizinců bez doprovodu není schopna se za dva měsíce naučit český jazyk tak, aby rozuměli a mohli navštěvovat českou základní školu. V jediném Areálu Permon byla výuka přizpůsobena těmto jazykovým bariérám. (Šafrová a Krištof, 2010, s. 26)

Všem nezletilým cizincům bez doprovodu je ode dne, kdy je soud umístí do ZDC, zlegalizován pobyt až do dosažení 18 let, bez ohledu na to, zda jsou žadateli o mezinárodní ochranu nebo nikoli. Po dosažení 18 let se však tato situace mění a důležitým faktem se stává, zda-li byla nezletilému udělena mezinárodní ochrana. Pokud nebyla a nebyly ani podniknuty kroky pro legalizaci pobytu nezletilého formou žádosti o udělení trvalého pobytu, je nezletilému vystaven výjezdní příkaz a on musí do stanovené lhůty opustit ČR. Pokud byla nezletilému cizinci udělena mezinárodní ochrana, získává povolení k pobytu na území ČR a je mu vydán průkaz azylanta, který má platnost pět let, a je možné ho opakovaně prodlužovat. Pokud cizinec dosáhl věku 18 let a je stále v azylové proceduře, může být umístěn do pobytového střediska SUZ pro dospělé žadatele o mezinárodní ochranu. (Šafrová a Krištof, 2010, s. 28-29)

Další možné stresové faktory ovlivňující sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu mohou vznikat v souvislosti s příslušností k určité skupině v ZDC. Kdy jim nemusí vyhovovat členové této skupiny, jejich náboženské vyznání, jejich povahové rysy. Oni se však s tímto problémem musí nějak vypořádat, protože ZDC častokrát nemá kapacitu, aby mohli mít nezletilí svůj vlastní pokoj.

3.5.3 Skupiny nezletilých v ZDC

Klienti ZDC jsou rozděleni do pěti skupin. První skupinou je skupina diagnostická, u které je prováděna diagnostika, která trvá nejčastěji dva měsíce. Po této lhůtě klienti zařízení opouští. Druhou skupinu tvoří nezletilí, kteří jsou v zařízení dlouhodobě pobývajícím klienty. Tito klienti již mají dokončenou a uzavřenou diagnostiku, avšak z důvodu nemožnosti umístit je do jiného zařízení vzhledem k jejich jazykové bariéře a zrušení Permonu, zůstávají tito nezletilí stále v ZDC. Jejich režim je však oproti diagnostické skupině již volnější. Ve třetí skupině jsou „nezletilí studenti“, kteří bydlí přes týden na internátu mimo ZDC, kam dojíždí pouze na víkendy. Čtvrtou skupinou jsou „zletilí studenti“ bydlící na internátu, kterým může ZDC vzhledem k jejich zletilosti nabídnout smlouvu o prodloužení pobytu, avšak pouze pokud má ZDC volnou kapacitu, zletilý nemá kam jít a je student. Poslední a tedy pátou skupinou jsou „zletilí bez pobytu na internátu“. Tito klienti mají téměř volný režim, mohou odjet, kdy chtějí, a nepotřebují k tomu schválení propustky oproti čtvrté skupině.

Pobyt nezletilých cizinců bez doprovodu v ZDC končí obvykle dosažením zletilosti, avšak v případě dosažení zletilosti, jak již bylo zmíněno výše, a soustavné přípravy na budoucí povolání na střední nebo vysoké škole, nebo studia Praktické školy v zařízení, může ZDC uzavřít se zletilým smlouvu o ubytování, která má platnost jeden rok. Smlouvu lze prodlužovat avšak nejdéle do věku 26 let. (Kopuleťá, 2009, s. 35)

Jedna z možných aktivit, které mohou pozitivně ovlivňovat psychiku nezletilých cizinců bez doprovodu a mohou minimalizovat vznik a působení stresových faktorů, jsou komunitní setkávání v ZDC, kde je každému z nich dán prostor k vyjádření veškerých pocitů, připomínek i dotazů.

3.5.4 Komunitní setkávání ZDC

Je pravidelným setkáváním všech klientů a odborných pracovníků diagnostického ústavu. Uskutečňuje se zpravidla jednou týdně. Základním pravidlem komunitních setkání je, že všichni sedí na stejné úrovni (nejlépe v kruhu) a každý má právo hovořit. Během komunity se vítají noví klienti i noví zaměstnanci, probíhá loučení s klienty, kteří mají v následujícím týdnu opouštět diagnostický ústav. Zpravidla také všichni vyjadřují své

aktuální pocity např. formou postavení se k barvě, která vyjadřuje jejich současný stav, a poté objasnění, proč u té konkrétní barvy stojí a co jim chybí k tomu, aby byli nejvíce spokojeni, což vyjadřuje barva modrá. Důležitá je pochvala za to, v čem byli klienti dobří, a také vzájemná pochvala např. formou hry - postupně v kruhu se otáčí na člověka po jejich pravici a říkají si navzájem: „Chválím tě za to ...“. Cílem komunitního setkání je vyřešení všeho potřebného, aby všichni měli pocit, že dostali prostor k vyjádření svých pocitů, názorů a že došlo k ocenění dobrých skutků a potrestání těch špatných, pokud se staly. Během komunity jsou také předávány talismany – ježek pro štěstí a oslík, když někdo něco „vyvede“. Při jejich předávání je vždy řečeno, proč ho zúčastněný dává konkrétně tomu člověku a v čem by mu měl být nápomocný.

3.5.5 Specifika práce s nezletilými cizinci bez doprovodu

Jedním z hlavních specifíků při práci s dětmi v ZDC je tlumočení, protože jazyková bariéra je jedním z hlavních omezení při jejich příchodu. Je velice důležité, aby rozuměli tomu, co se děje, proč se v ZDC ocitli, pravidlům, a neměli pocit, že nejsou součástí zařízení vzhledem k jazykové bariéře. ZDC má své stále tlumočníky, kteří jsou vázáni mlčenlivostí a jsou povinni absolvovat před nástupem lékařskou prohlídku.

Dalším možným specifíkem je náboženské vyznání klientů ZDC, které by mělo být plně respektováno. Různorodost náboženského vyznání je doprovázena určitými změnami a opatřeními, na které je však ZDC již připraveno. Vše je přizpůsobeno tomu, aby nezletilí cizinci bez doprovodu nemuseli měnit své náboženské zvyky a pravidla (modlení, jídlo, atd.).

Jedním z problematických specifíků při práci s nezletilými cizinci bez doprovodu může být ověřování jejich věku. Provádí se kostní zkouškou, kdy je nezletilému vyhotoven rentgen zápěstních kůstek na levé ruce, popřípadě i zubní prohlídka. Vzhledem k tomu, že nezletilí na území ČR přicházejí většinou bez jakýchkoliv dokladů totožnosti, bývá jejich totožnost stanovována pouze na základě jejich čestného prohlášení. Většině z nich je známo, že nemají tak velkou naději na možnost zůstat v ČR, pokud řeknou, že jsou již zletilí. Tento fakt může tedy vést k nepravdivému prohlášení o jejich věku, kdy uvedou smyšlený věk, aby získali výhody nezletilých cizinců bez doprovodu. Opačným případem může být i to, že nezletilí schválně uvedou, že jsou starší, aby se vyhnuli omezování jejich vlastní svobody. Ověřování věku u osob, u kterých jsou důvodné pochybnosti o udávaném

věku, je však zřídka, protože ověřovací lékařské zkoušky jsou finančně velmi náročné a také jejich spolehlivost není stoprocentně prokázána. Z výše uvedených důvodů provádí Ministerstvo vnitra se souhlasem nezletilého žadatele lékařské vyšetření dle § 89 zákona č. 325/1999 o azylu a o změně zákona č. 283/1991 o Policii ČR jen výjimečně. Pokud nezletilý cizinec bez doprovodu odmítne provedení lékařského vyšetření, je na něj ministerstvem vnitra nahlíženo jako na již zletilého žadatele o udělení mezinárodní ochrany.

Kromě velmi významné role diagnostických ústavů konkrétně ZDC je v sociální práci s nezletilými cizinci bez doprovodu velmi důležitá i vzájemná spolupráce dalších orgánů, ministerstev i neziskových organizací. Pokud tato vzájemná spolupráce nefunguje tak, jak by měla, může ovlivnit vznik stresových faktorů u nezletilých cizinců bez doprovodu.

Hlavními aktéry podílejícími se na této spolupráci jsou Ministerstvo vnitra konkrétněji Odbor azylové a migrační politiky, Odbor prevence kriminality, Odbor bezpečnostní politiky a SUZ, Policie ČR převážně pořádková, kriminální a cizinecká policie, Útvar pro odhalování organizovaného zločinu, MPSV převážně OSPOD a obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Také MŠMT, Ministerstvo spravedlnosti, MZV a Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Další důležitý podíl mají nestátní neziskové organizace – PPU, OPU a La Strada. Posledním aktérem jsou mezinárodní organizace IOM Praha, UNHCR a Mezinárodní Červený kříž. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 22)

3.5.6 Specifika sociální práce s uprchlíky

Uprchlíci jsou nejčastějším typem nezletilých cizinců bez doprovodu. Z tohoto důvodu je další část kapitoly věnována sociální práci právě s nimi.

Sociální práce s uprchlíky je realizována především s žadateli o mezinárodní ochranu nebo azylanty žijícími v pobytových či integračních střediscích, ale i mimo ně (tzv. soukromí). Kromě nejvíce ohrožených uprchlických skupin, které jsou tvořeny nezletilými cizinci bez doprovodu, jsou dalšími velmi ohroženými skupinami ty, které jsou tvořeny ženami, staršími lidmi, fyzicky či mentálně postiženými lidmi a oběťmi extrémního násilí. (Günterová, podle Matoušek a kol., 2010, s. 333)

Trousil (2007, s. 110) označuje sociální práci s imigranty zejména s uprchlíky za jednu z nejnáročnějších pomáhajících profesí zejména z hlediska náporu na psychiku

sociálního pracovníka. Syndrom vyhoření se zde může projevit vzhledem k velmi časté neúspěšnosti snah sociálního pracovníka při pomoci s azylovou procedurou, riziku důsledků chybných rozhodnutí či doporučení a k začleňování uprchlíka do společnosti.

Při práci s imigranty je pro sociální pracovníky velice důležité uvědomění si pozice vlastní společnosti respektive jejich kulturních vzorců. Dále také fakt, z jakého kulturního prostředí klient pochází. Podle toho by měl být zvolen přístup sociálního pracovníka a také průběh práce s klientem. Znalost původního prostředí je předpokladem respektu klientovy jinakosti. (Trousil, 2007, s. 107)

Při sociální práci s uprchlíky by měla být respektována sociokulturní a psychologická specifika. Tato specifika jsou důležitá při sociální práci se všemi typy nezletilých cizinců bez doprovodu. Těmito specifiky jsou jazyková bariéra, odlišné významy gest při nonverbální komunikaci, pojetí role muže a ženy v původní společnosti a možná změna sociálního zařazení člověka, kdy má uprchlík v cizí hostitelské zemi téměř nejnižší status. Při práci s uprchlíky je velice důležitá také trpělivost a citlivost, protože emigrace může být stresující a traumatizující situací. (Günterová, podle Matoušek a kol., 2010, s. 339-340)

Pro uprchlíky a tedy i nezletilé cizince bez doprovodu hrají velmi významnou roli integrační opatření. Drbohlav a kol. (2010, s. 91) definují integraci v ČR jako obousměrný proces, který je uskutečňován sjednocením místního obyvatelstva a migrantů do jedné společnosti. Výsledkem tohoto procesu by mělo být začlenění migrantů do společensko-ekonomického, právního, politického, kulturního a geografického systému, kdy budou migranti zastávat podobné postavení ve společnosti jako majoritní populace.

Jedním z hlavních integračních opatření je, aby nezletilí porozuměli českému jazyku. Dalšími možnými integračními opatřeními je příprava nezletilých na odchod ze zařízení, konzultace se sociální pracovníci v diagnostickém ústavu, která nezletilým předává veškeré informace o jejich právech, možnostech pomoci, ale i povinnostech po odchodu. (Šafrová a Křištof, 2010, s. 28)

Stupeň sociální integrace může ovlivňovat jak sociální fungování, tak vznik a rozvoj stresových faktorů, které mohou způsobovat psychické potíže nezletilých cizinců bez doprovodu. Další podkapitola tedy objasňuje a definuje dimenze sociální integrace.

3.5.7 Sociální integrace přistěhovalců

Hostitelská společnost je systémem vnitřně diferencovaným, avšak představuje také celek s vytvořenou strukturou, v jehož rámci se chování jednotlivců řídí určitými stanovenými pravidly. Společné soužití přistěhovalců tedy i nezletilých cizinců bez doprovodu a domácích je ovlivněno nejen přístupem majority v hostitelské společnosti, ale i přístupem přistěhovalců samotných. Proces sociální integrace přistěhovalců probíhá v mikro úrovni, který je charakteristický interakcí mezi jednotlivci, mezoúrovni, která se vyznačuje vztahy mezi skupinami a institucemi, a makroúrovni, která probíhá skrze neosobní mechanismy, které nejsou přímo spojeny s akcemi jednotlivců či skupin. Sociální integraci lze rozčlenit do čtyř základních dimenzí. (Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 23-25)

Hlavní dimenze sociální integrace jsou dimenze strukturální, kulturní, interaktivní a identifikační. Strukturální dimenze představuje získávání práv a rovný přístup a participaci na klíčových mechanismech a institucích v hostitelské společnosti, především v ekonomické oblasti (trh práce) a při podpoře jejich ekonomické soběstačnosti. Dimenze kulturní má charakter nabývání znalostí a kompetencí, které umožňují porozumět typickým situacím ve společnosti, a jednání, které bude v souladu se společenskými normami. Mezi nejvýznamnější sféru kulturní integrace patří osvojení si jazyka majoritní společnosti. Kulturní integrace však automaticky neznamena potlačení původní kulturní identity. Dalším důležitým faktorem kulturní integrace je přístup k informacím, schopnost s nimi pracovat a možnosti využití volného času, kde mohou vznikat nové kontaktní sítě. (Bosswick a Heckmann, 2006, podle Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 25)

V interaktivní dimenzi hrají stěžejní roli sociální kontakty se členy hostitelské země, jejich četnost, kvalita a také jejich charakter. V této dimenzi se postoje majority vůči přistěhovalcům projevují zvláště výrazně a představují významný faktor sociální integrace. (Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 229)

Poslední dimenze identifikační je spojena se subjektivním vnímáním přináležitosti k hostitelské zemi, s otázkou identity přistěhovalců a jejich usazováním v hostitelské zemi a má významný psychologický rozměr. (Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 239)

Jako pozitivní účinky integrace můžeme definovat navázání partnerského vztahu a získání vazeb na zavedenou krajanskou komunitu. (Rákoczyová a Trbola, 2009, s. 219)

4 Metodický postup

Čtvrtá kapitola definuje a popisuje metodický postup výzkumu při zpracování praktické části diplomové práce. Úvod kapitoly je věnován definici cíle výzkumu a výzkumných otázek, dále čtvrtá kapitola seznamuje se zvolenou výzkumnou strategií, objasňuje výběr respondentů a krátce definuje kazuistiku neboli případovou studii, která je využitou výzkumnou metodou v této diplomové práci, a je jí věnována pátá kapitola.

Cílem výzkumu je: Zjistit pohled pracovníků ZDC na sociální fungování a stresové faktory ovlivňující život nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR.

Hlavní výzkumné otázky byly formulovány následovně:

Co může ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR?

Jaké jsou stresové faktory ovlivňující nezletilé cizince bez doprovodu v ČR?

Hlavním důvodem výběru těchto výzkumných otázek je, že bych ráda upozornila na všechny možné aspekty, které mohou ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR, a také bych ráda konkrétně definovala všechny možné stresové faktory, se kterými se mohou nezletilí cizinci bez doprovodu při příchodu, během pobytu a při odchodu z hostitelské země setkat a které mají vliv na jejich sociální fungování.

Odpovědi na hlavní výzkumné otázky a podklady pro případovou studii byly získány prostřednictvím terénních poznámek, analýzy osobních dokumentů nezletilého, analýzy dostupných veřejných českých i zahraničních zdrojů i webových stránek, rozhovorů s nezletilým a nestrukturovaných a poté i polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky ZDC. Tyto rozhovory byly realizovány v srpnu v ZDC. Polostrukturované rozhovory v plném znění jsou součástí příloh.

4.1 Výzkumná metoda a postup

Dvěma hlavními kategoriemi výzkumných strategií jsou strategie kvalitativní a kvantitativní. Základními kroky během přípravné fáze výzkumu jsou identifikace tématu a výzkumného problému, vymezení účelu výzkumu, určení výzkumné otázky a případně hypotézy. Dále volíme metodologii, navrhujeme výzkumný plán, sbíráme a analyzujeme

data s cílem zodpovědět výzkumné otázky. Poslední fází je prezentace zjištěných výsledků výzkumu obvykle textovou formou. (Hendl, 2008, s. 39-40)

Typické cíle kvalitativního výzkumu jsou explorační a popis případů. Kvalitativní výzkum se zabývá texty, slovy a obrazy oproti tomu kvantitativní se opírá především o standardizovaná kvantifikovatelná data. (Hendl, 2008, s. 59)

Pro výzkum byla zvolena kvalitativní metoda sběru dat, která lépe odpovídá záměru prostudovat hlouběji problematiku sociálního fungování a stresových faktorů nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR cíleně vzhledem k vybranému respondentovi s doplněním o polostrukturované rozhovory s pracovníky ZDC, se kterými se pravidelně setkává.

V kvalitativním zkoumání se můžeme nejčastěji setkat s volným, polostrukturovaným a strukturovaným rozhovorem. Ve volném neboli nestrukturovaném rozhovoru nejsou otázky předem dané a vznikají při přirozené komunikaci mezi tazatelem a respondentem. Polostrukturovaný rozhovor je částečně řízený rozhovor, kdy jsou soubory otázek připraveny předem, avšak jejich pořadí se může měnit a tazatel může pokládat také doplňující otázky. Při této variantě je zpracování získaných informací jednodušší než u volného rozhovoru. Oproti tomu strukturovaný neboli řízený rozhovor má jasně formulované znění otázek i jejich pořadí, které nesmí být zaměněno. V této diplomové práci byl použit rozhovor polostrukturovaný. (Reichel, 2009, s. 111-112)

Typy dat v kvalitativním výzkumu zahrnují přepisy z terénních poznámek a rozhovorů, fotografie, audio a videozáznamy, deníky, osobní komentáře, poznámky, úřední dokumenty, úryvky z knih a vše, co přibližuje všední život zkoumaných lidí. Data se induktivně analyzují a interpretují. Výzkumník při svém hledání významů a snaze pochopit aktuální dění vytváří podrobný popis toho, co pozoroval a zaznamenal. Kvalitativnímu výzkumu je vytýkáno, že je sbírkou subjektivních dojmů. Oproti tomu výhodou je získání hloubkového popisu případu, sledování jeho vývoje a zkoumání příslušných procesů. (Hendl, 2008, s. 50-51)

Dle Hendla (2008, s. 33): „Při výzkumu a řešení výzkumných otázek používáme dvě hlavní obecné metody dané dvojicí analýza – syntéza, induktivní – deduktivní postup.“

Analýza spočívá v rozdělení celku na jeho komponenty, kdy zkoumáme, jak fungují a jaké jsou mezi nimi vztahy. Oproti tomu v syntéze se jedná o složení částí do celku

a o popis hlavních organizačních principů, kterými se tento celek řídí. Deduktivní postup spočívá v logickém odvození závěru z množiny jiných tvrzení, která považujeme za pravdivá. Induktivní postup vychází z poznatku, že pozorování představitelé se vyznačují jistou vlastností. V této diplomové práci byla při výzkumu použita metoda analýzy a postup deduktivní. (Hendl, 2008, s. 34)

4.2 Výběr respondentů

Pro výběr respondentů byla zvolena metoda konkrétního a cíleného výběru. Při výběru respondentů bylo vycházeno z praxe v ZDC, která mi poskytla inspiraci ke zvolení tématu této diplomové práce. Během této praxe byl vybrán nezletilý Naim, o kterém byla vytvořena případová studie, která je součástí páté kapitoly. Kromě nezletilého Naima byli do výzkumného vzorku zahrnuti i pracovníci ZDC. V úvodní fázi proběhlo seznámení s nezletilým a jeho dokumentací. S odstupem času a po bližším seznámení se ZDC a jeho chodem byla možná realizace průběžného dotazování a krátkých nestrukturovaných rozhovorů s nezletilými cizinci bez doprovodu. Postupem času bylo možné i přímé oslovení nezletilého a poté polostrukturované rozhovory s pracovníky ZDC, které byly vedeny v ZDC.

Před začátkem polostrukturovaného rozhovoru proběhlo seznámení respondenta s diplomovou prací, objasnění důvodu tohoto rozhovoru a zajištění souhlasu respondenta s audiozáznamem rozhovoru. Rozhovory byly vedeny s pěti pracovníky ZDC, kteří jsou s nezletilými cizinci bez doprovodu v každodenním kontaktu. Otázky v kvalitativním polostrukturovaném rozhovoru byly otevřené. Vzhledem k tomu, že každý z dotazovaných respondentů má v ZDC jiné profesní a odborné zaměření, viděli a definovali sociální fungování a stresové faktory každý z jiné perspektivy, což dokresluje veškeré stresové faktory, které mohou ovlivňovat a působit jako celek, jak na všechny nezletilé cizince bez doprovodu, tak konkrétně i na nezletilého Naima. Počet respondentů polostrukturovaných rozhovorů byl omezený, protože ZDC je jediným zařízením tohoto druhu v ČR. Vzhledem k tomu, že byly rozhovory vedeny v období letních prázdnin, nevyskytovalo se v ZDC tolik pracovníků jako obvykle během školního roku.

4.3 Kazuistika neboli případová studie

V této diplomové práci byla použita osobní případová studie. Případovou studii lze definovat jako detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Zabývá se sběrem mnoha dat od jednoho nebo několika málo jedinců. Podle typu sledovaného případu lze případovou studii rozčlenit na osobní, studii komunity, studium sociálních skupin, studium organizací a institucí a zkoumání programů, událostí, rolí a vztahů. (Hendl, 2008, s. 102)

Hartl a Hartlová (2009, s. 253) uvádí, že: „kazuistika nebo též případová studie patří mezi výzkumné metody a zabývá se popisem jednotlivých případů, např. vznikem, průběhem a vyléčením duševní choroby apod.“.

Výzkum v diplomové práci byl proveden v designu případové studie (kazuistiky) jednoho vybraného nezletilého cizince bez doprovodu dlouhodobě pobývajícího v ZDC. Absolvovaná praxe v ZDC poskytla potřebný prostor i čas na sběr potřebných dat a informací. Design případové studie byl vybrán z důvodu detailnějšího prozkoumání výzkumného problému.

5 Nezletilý z Afghánistánu

Nezletilý cizinec bez doprovodu, který byl vybrán pro tuto případovou studii, se jmenuje Naim. Hlavní důvod, proč byl zvolen právě on je ten, že na mě od začátku mé praxe působil velice příjemně a přátelsky. I když zažil mnoho negativního ve svém krátkém životě, k nezletilým cizincům a všem pracovníkům v zařízení se choval velice dobře. Níže uvedené informace o Naimovi byly získány během praxe v ZDC na komunitách, obědech, odpoledních volnočasových aktivitách i ve škole, z průběžných nestrukturovaných rozhovorů s Naimem, nestrukturovaných a později polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky zařízení a terénních poznámek. Také z Naimovy osobní složky a jeho závěrečné zprávy, která se vyhotovuje vždy, když je nezletilému uzavřena diagnostika.

Protože Naim pochází z Afghánistánu, z provincie Logar a nynější situace v Afghánistánu pro něj může být velmi významným stresovým faktorem, je úvod této případové studie věnován situaci v této zemi.

5.1 Situace v Afghánistánu

Život nezletilých cizinců v Afghánistánu může mít velký dopad na jejich psychiku. Avšak nejedná se pouze o život v rodné zemi, který může mít negativní dopad, ale i o stresové faktory, které velmi často doprovází transport nezletilých do cílové země.

V Afghánistánu probíhá válečný konflikt, který trvá déle než 30 let. Tento konflikt je doprovázen častým porušováním lidských práv. Děti jsou zde týrány i dokonce zabíjeny. Probíhající nestabilita skrze tento konflikt vážně omezuje přístup nezletilých ke vzdělání, školy se často stávají terčem útoků. Nezletilí ani jejich rodiče výhledově nevidí bezpečnou budoucnost v Afghánistánu. (Boland, 2010, s. 11)

Dle Builové (2012, s. 1) se během uplynulých let stali nezletilí cizinci bez doprovodu, kteří pocházejí z Afghánistánu, největší skupinou nezletilých v Evropě. Trvající konflikt donutil mnoho obyvatel Afghánistánu, aby si hledali útočiště jinde v zahraničí. Zhoršuje se celkový pocit bezpečí obyvatel v Afghánistánu a i socio-ekonomická situace je v zemi velice špatná. Všechny tyto ukazatele vedou k nárustu počtu

nezletilých bez doprovodu přicházejících do Evropy.

Boland (2010, s. 12) označuje nezletilé bez doprovodu jako jednu z nejzranitelnějších skupin v Afghánistánu vzhledem k potencionálním rizikům obchodování s nezletilými, nuceného verbování i nucení k sebevražedným atentátům, sexuálního násilí a používání nezletilých jako lidských štítů. Dalším potencionálním rizikem je nedokonalost a slabost legálních a sociálních bezpečnostních sítí.

Z toho důvodu je pochopitelné, že se rodiče snaží své děti chránit tím, že je pošlou do jiné bezpečnější země, avšak Boland (2010, s. 4-5) upozorňuje, že by si nezletilí a hlavně jejich rodiče měli uvědomovat, jak je cesta do cizí země nebezpečná a riskantní, a že nezletilé mohou po cestě potkat situace ohrožující jejich zdraví nebo dokonce i život. V Afghánistánu jsou tedy zapotřebí komplexní informace umožňující rodinám a dětem, které zvažují vycestování nezletilých do zahraničí, učinit poučená rozhodnutí.

Nezletilí cizinci bez doprovodu pocházející z Afghánistánu, kteří putují do západních zemí, označili transport jako složitý, nebezpečný, v některých případech až ohrožující jejich život. Mnoho z nich zažilo fyzické a psychické násilí, protože převaděči a jejich spolupracovníci byli krutí a nelidští. Mnoho z nich bylo zadrženo v zemích, jako je Turecko nebo Řecko. Někteří z nich byli deportováni zpět do Afghánistánu. Vzhledem k tomu, co nezletilí cizinci během transportu do cílové země zažívají, mohou být více nedůvěřiví. Toto uvědomění je důležitým faktem při navazování budoucích vztahů nezletilých cizinců s pracovníky různých organizací. (Boland, 2010, s. 7)

5.2 Případová studie nezletilého

Naim při příchodu uvedl, že je mu 17 let. Má dvě sestry a jednoho bratra. Vyrůstal s oběma rodiči. Když byl malý, žila celá jeho rodina asi tři roky v Pákistánu, nejspíše z důvodu bezpečnosti. Poté se vrátili zpět do Afghánistánu, kde žil do svého odchodu do Evropy. Jeho matka se starala o děti a otec pracoval jako zedník. Jako důvod opuštění své vlasti uvedl hrozbu ze strany Tálibánu, protože otec Naima odmítal, aby jeho syn s Tálibánem spolupracoval. Šlo mu v Afghánistánu o život, a proto nelegálně vycestoval do České republiky. Hrozba, že se syn stane součástí Tálibánu, může pro rodinu znamenat, jak následný hlad, protože přijdou o zdroj obživy, tak smrt jejich syna, protože Tálibán je velmi nebezpečnou radikální nábožensko-politickou skupinou a úmrtí je v Tálibánu velice

časté. Z tohoto důvodu dítě raději pošlou pryč ze země, kdy očekávají, že později, jakmile to bude možné, začne vydělávat peníze, které jim bude postupně vracet. Dalším důvodem hrozícího nebezpečí ve vesnici, kde Naim pobýval, bylo pronásledování lidmi z jejich vesnice, protože byl obviněn, že přivedl do jiného stavu jednu vdanou ženu z vesnice, jejíž manžel dlouhodobě pracoval mimo Afghánistán. Avšak Naim řekl, že toto obvinění bylo nepravdivé. Když manžel svou ženu z důvodu nevěry zabil, začalo jít o život skutečně i Naimovi. Otec mu tedy zprostředkoval převaděče, kteří jej měli dostat do Evropy. Putoval z Afghánistánu do Íránu. Byl ukryt v nákladním autě, ale přesně si nepamatuje, jak cesta proběhla, protože mu byly dány prášky na spaní. Bylo mu převaděči řečeno, že bude lepší, když si je vezme. V Íránu se zdržel přibližně pět měsíců. Zde se dozvěděl, že byl jeho otec zavražděn zřejmě Talibánem. Smrtí otce přišel Naim o kontakt s převaděči, protože otec byl ten, kdo mu převoz zaplatil a kdo mu odvoz ze země zařídil. Na odjezd do Evropy neměl již peníze z důvodu otcovi smrti, z toho důvodu kontaktoval strýce, který žil v Afghánistánu. Ten mu pomohl zajistit vycestování do Turecka a dále do Řecka. Během cesty nevěděl přesně, kde je, jen se chtěl dostat do bezpečnější země než je Afghánistán.

V prosinci 2011 byl zadržen v Říčanech u Prahy cizineckou policií bez platného víza a dokladu totožnosti. Řekl jim, kolik je mu let, ale datum narození si nepamatoval. Byl tedy jako nezletilý bez doprovodu umístěn do ZDC na základě usnesení o nařízení předběžného opatření. Po nabytí zletilosti k 1. 1. 2013 byla tedy Naimovi nařízena ústavní výchova, která byla prodloužena do 19 let věku nezletilého. Může však kdykoli soud požádat o její zrušení. Soud této žádosti pravděpodobně vyhoví, protože nejsou u Naima žádné výchovné problémy, které by indikovaly, že by ústavní výchova musela trvat až do dosažení 19 let a že je to pro jeho dobro. Pokud byl do 18 let v ústavní výchově, měl vzhledem k ústavní výchově přiznán trvalý pobyt. Po nabytí 18 let mu byl přiznán trvalý pobyt z humanitárních důvodů, který platí 10 let a následně se dá dále prodloužit.

Protože datum narození nebylo přesně známo, přidělilo mu MVČR OAMP datum 1. 1. 2012. Z důvodu dovršení zletilosti ke dni 1. 1. 2012 opustil ZDC 2. 1. 2012, kdy byl přemístěn do pobytového střediska Kostelce nad Orlicí při Správě uprchlických zařízení již jako zletilý. Začátkem roku 2012 mu však MVČR OAMP a následně i OSPOD pro Prahu 5 přidělili nové datum narození, protože datum 1. 1. 2012 nebylo ve prospěch a blaho dítěte podle Orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Nové datum narození mu bylo stanoveno na 31. 12. 2012. Z toho důvodu se na něj opět začalo nahlížet jako na

nezletilého a byl opakovaně umístěn do ZDC. V tomto zařízení pobývá až do teď, protože po jeho kompletní diagnostice nebyla v Permonu volná kapacita a z důvodu jazykové bariéry, nemohl být umístěn na studentský internát, protože jeho znalost českého jazyka ještě není natolik dobrá a ke dni 31. 8. 2012 byl Permon zrušen.

Naim absolvoval v zemi původu pět tříd základní školy. Tyto třídy nestudoval souvisle a měl mezi ročníky různé přestávky. Učil se ve škole hlavně matematiku, přírodovědu a náboženství. Po škole se pokoušel sehnat práci, avšak byl hodně mladý. Po čase se mu podařilo sehnat práci ve stavebnictví a zemědělství. Naim umí částečně číst i psát a hovoří pouze paštú. Jeho dovednosti byly v době, kdy do zařízení přišel, na velice nízké úrovni, avšak postupem času se začaly zlepšovat, protože je velice snaživý a pilný student. Je velice motivovaný, protože by rád začal pracovat, až to bude možné, a rád by začal posílat domů peníze, aby rodině splatil peníze, které musela dát převaděčům. Je pokorný, motivovaný, precizní a snaživý.

Naim je muslimského vyznání. Modlí se pětkrát denně, nejí vepřové maso, nekouří a nepije alkohol. Věří, že mu to Alláh předurčil a že život je plný zkoušek. Evropský člověk by asi takovou zátěž nesl, ale jeho víra ho drží nad vodou. Nezletilí z Afghánistánu muslimského vyznání jsou velmi častými klienty v ZDC. Z toho důvodu je jídelní lístek (bez vepřového masa) přizpůsoben jejich vyznání jako mnoho dalších věcí např. prostor k modlitbě.

Jeho rodina ho podporuje a je s ním občas v kontaktu. Jeho matka se nachází v oblasti Džalalabádu, ale její zdravotní stav není příliš dobrý. Často na něho vyvíjí ještě větší tlak, aby jí posílal peníze, což ho ještě více podporuje v rozhodnutí, že má raději jít pracovat a vydělávat peníze, aby ji mohl zabezpečit, než strávit další tři roky studiem v ČR, aby získal alespoň výuční list a měl tak větší možnost uplatnit se. On sám cítí vinu a společenskou povinnost všechno své rodině vrátit. Co se týče předsudků vůči ostatním, je velice schopný své předsudky korigovat.

Naim je velice chytrý a jeho budoucnost je nadějná. Je houževnatý a velice pilný, vždy se snaží splnit daný úkol. Je jedním z nejlepších studentů afghánské skupiny v diagnostické třídě a pro ostatní chlapce je velkým motivátorem, aniž by se o to vysloveně snažil. Je velice dobrý a schopný v učení se nového jazyka. Problémem je však jeho

ostýchavost. Z toho důvodu je s ním hůře realizovatelná přímá konverzace, která je však v této fázi učení jazyka nejdůležitější. Naim mluví paštú a píše zprava do leva. Psaní ve škole je pro něj také velice náročné, protože je pravák. Při výuce ve škole si hledal slovíčka ve slovníku. Když se učitel v hodině dotazoval na určitý stát, postavil se a šel se podívat k mapě, aby přišel na odpověď. Je velmi snaživý, avšak jeho snahu brzdí sklon k perfekcionismu, kdy ulpívá na nedůležitých detailech. U Naima je důležitá podpora jeho samostatného rozhodování, protože má sklon spoléhat se na rozhodnutí formálních autorit. Také je důležitá snaha pracovníků o zmírnění projevů perfekcionismu, které ho brzdí v dalších činnostech.

Své vlastní názory a přání nerad sděluje, i když k tomu má prostor. Všeobecně u afghánských chlapců je velkým problémem vyjadřování nebo nakreslení toho, co cítí např. vypočtení abstraktních věcí jako je láska nebo přátelství, z toho důvodu je práce s nimi náročnější.

Jeho zdravotní stav není dobrý, protože mu byl nalezen nádor na mozku, a chodí velice často na různá vyšetření, aby se zjistilo, jestli se dá nádor operativně odstranit a zda mu netlačí na další důležitá centra v mozku. Na všechna svá vyšetření potřebuje s sebou tlumočníka, který však v období, kdy jsem byla na praxi, byl nespolehlivý a časově velmi vytížený, což mělo špatný dopad na Naimovo psychické rozpoložení, protože bez tlumočníka je pro něj návštěva nemocnice nere realizovatelná vzhledem k jazykové bariéře. Pokud cítí, že na něj tlumočník nemá tolik času, jako je v nemocnici potřeba, má z toho špatný vnitřní pocit. Naim má deprese z toho, že mu stále v nemocnici říkají, že se již dozví, co se bude dále dít, ale buď se dozví, že musí absolvovat další vyšetření, nebo jak již bylo zmíněno výše, jeho tlumočník vůbec nedorazí. Pro afghánské chlapce je velmi důležitá spokojenost a důvěra k tlumočnickovi, protože jinak nejsou ochotni sdílet své pocity, názory a stížnosti, které ZDC nemá možnost jinak zjistit než přes tlumočníka převážně v začátcích pobytu nezletilého. Volba tlumočníka je tedy velmi důležitá, avšak tlumočnicků do afghánských jazyků je v Praze velmi málo, takže má ZDC omezené možnosti. Během pobytu byla Naimovi psychiatrem diagnostikována posttraumatická stresová porucha, která se projevovala nepříznivými změnami nálad. Byl pod dohledem psychiatra, ale hlavně terapeuticky veden. Reagoval citlivě na situaci ve své zemi a jeho chování hodně ovlivňovala komunikace s matkou. Jeho psychiku také ovlivnil nezhoubný

nález v mozku, který zatím nevyžaduje operativní zákrok. Psychická nepohoda byla kompenzována díky terapeutickému působení a medikaci.

Naim je spíše introvert a nemá častou potřebu vyhledávat přítomnost ostatních lidí. Od začátku pobytu však neměl problém s navazováním vztahů s ostatními klienty v zařízení, jen jejich přítomnost zcela nevyhledával. Je rád, když má svůj čas jenom pro sebe, což bývá u většiny klientů spíše naopak. Ke všem se chová hezky, je ochoten kdykoliv pomoci a nebrání mu v tom ani jazyková bariéra, protože se velice dobře vyjadřuje i neverbálně. Naim se v kolektivu projevuje aktivně, má zájem zapojit se do všech nabízených činností Jeho oblíbenými aktivitami jsou fotbal, basketbal, ping-pong, bowling, stolní fotbal. Rád chodí na vycházky do centra Prahy, zajímá se o historii a politickou situaci ČR. Avšak dokáže ocenit i dlouhé vycházky do přírody mimo Prahu.

Ve volném čase je na pokoji či ve společenské místnosti, kde se připravuje do školy, učí se český jazyk, chodí na internet a poslouchá paštú muziku. Pro Naima je důležitý jeho prostor pro pravidelnou denní modlitbu, odpočinek, klid na učení i přemýšlení. Do školy se připravuje velice zodpovědně. Jeho velkým přáním do budoucnosti je zůstat v ČR, studovat a pracovat. Je hodně orientovaný na výkon a nejlepší výsledky. Díky pravidelné přípravě se dokáže již částečně domluvit česky. V posledních týdnech trpí zvýšenou úzkostí a nespavostí. Opakovaně prožívá traumatické zážitky z domova a má také velké obavy z jednání s českými úřady.

Když přišel Naim do ZDC, nebylo v zařízení mnoho klientů a hlavně na tom byl dost psychicky špatně, takže se zařízení rozhodlo, že nebude žádat o ověření věku, protože by to pro něho mohl být další stresový faktor. Ověřování věku nařizuje buď soud, nebo ministerstvo vnitra, pokud tak neučiní, může si to ZDC zařídit samo ve fakultní nemocnici Motol - pracoviště klinické antropologie pediatrické kliniky.

Pobyt v ZDC měl pro Naima stabilizační charakter. Když do ZDC přišel, působil na všechny pracovníky velmi pokorně, vděčně ale také nejistě. Avšak po více než roce pobytu v ZDC si začal být více jistý sám sebou, cítí se lépe a jeho povaha se začala měnit. Zvykl si na celodenní péči, zčásti ji začal brát jako samozřejmou a jeho potřeby začaly přesahovat běžný rámec. Jakoby někde nechal tu svoji pokoru, avšak jeho nynější chování může být ovlivněno i tím, že má v ZDC veškerou péči a to mu umožňuje více se projevit.

Naim ve školním roce 2012/2013 ukončil své vzdělávání v diagnostické třídě při ZDC. Od září 2013 měl nastoupit na Střední odborné učiliště Sedlčany. Jeho pobyt v ZDC může být v případě soustavné přípravy na budoucí povolání v řádném denním studiu na české škole smluvně prodlužován každý rok po předložení potvrzení o studiu až do věku 26 let. Pokud v 19 letech nestuduje na české střední nebo vysoké škole, musí mu být pobyt v ZDC ukončen.

Kdyby si Naim zvolil nástup na střední odborné učiliště, bydlel by na internátu a do ZDC by se vracel každý pátek na společná komunitní setkání. V ZDC by trávil celý víkend a poté by se opět vracel na internát. Cílem ZDC však je mimo jiné postupné osamostatnění klientů a to, aby nebyli i nadále na ZDC stoprocentně závislí. Z toho důvodu je těmto klientům později dána možnost zařídit si na víkend vlastní program, avšak ZDC musí vědět, kde budou jejich klienti volný čas trávit.

Pokud by se Naim rozhodl z ústavní výchovy odejít, trvalo by nejméně dva měsíce, než by soud vydal rozhodnutí. Naim si však představuje, že to půjde zařídit ze dne na den, i když byl informován již půl roku předem, co obnáší zrušení ústavní výchovy. Jednou z možností, aby nemusel čekat na vyrozumění soudu v ZDC, je požádání ZDC o propustku, která by mu umožnila bydlet u svých přátel v Kladně, kde by mohl na rozhodnutí soudu počkat. Tuto propustku však musí nejdříve schválit etoped a celkově ZDC. Z jednoho pohledu je dobře, že se snaží Naim postavit na vlastní nohy, protože to je hlavní cíl ZDC. Avšak vzhledem k Naimovu náhlému rozhodnutí, nemělo ZDC dostatek času na jeho plnou přípravu a i fakt, že jeho kamarády v Kladně vůbec nezná je znepokojujícím krokem do neznáma a vidinou nejisté budoucnosti. Avšak nyní záleží pouze na již zletilém Naimovi, jak se rozhodne, tuto situaci zvládne a dokáže se vypořádat se všemi okolnostmi, které pobyt mimo ZDC doprovázejí a kterými si možná nyní ještě není zcela vědom.

Naim na učiliště nenastoupil. Začátkem září doložil ZDC pracovní a nájemní smlouvu, podal si k soudu žádost o zrušení ústavní výchovy a teď je na dlouhodobé propustce. V ZDC se hlásí jednou až dvakrát do měsíce. Začal pracovat v Kladně ve fast foodu, kde má se zaměstnavatelem uzavřenu pracovní smlouvu. Zaměstnavatel je velmi vstřícný a Naimovi pronajal malou garsonku, kde mu zaplatil první nájem, a nakoupený nábytek mu bude strhávat z výplaty. Naima v listopadu čeká u soudu jednání o zrušení ústavní výchovy do 19 let. Pokud by se rozhodnutí nestihlo dořešit do konce roku 2013,

nabyde zletilosti ke dni 31. 12. 2013, bude tedy právně volný a bude moci definitivně odejít ze ZDC.

Naim nyní působí spokojeně, protože má konečně pocit, že je užitečný. Osamostatnil se a může posílat peníze domů, čímž mu odpadl jeden z největších stresových faktorů. Druhým stresovým faktorem, který na nezletilého působil, bylo následující studium na střední škole. Byl si vědom důležitosti vzdělání, které je důležité vzhledem k uplatnění na trhu práce v ČR, avšak on se rozhodl pro splácení dluhu. Bohužel, co se týče dlouhodobějšího horizontu, může mít později problémy s uplatněním na českém trhu práce, protože nemá žádný doklad o vzdělání jak v ČR, tak ani v zemi původu. Tento fakt může v nejhorším vést až k nelegálnímu zaměstnávání.

6 Vyhodnocení rozhovorů

V této diplomové práci s názvem Sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR a stresové faktory na ně působící bylo položeno pět otázek pěti respondentům pracujících v ZDC pomocí polostandardizovaných rozhovorů.

Po roce jsem se do ZDC, kde jsem absolvovala praxi a seznámila se s nezletilým cizincem bez doprovodu – Naimem, vrátila a tyto polostrukturované rozhovory zrealizovala. Celé znění těchto rozhovorů je uvedeno v přílohách č. 1 – 5. Všech pět dotazovaných zodpovědělo všechny dotazované otázky. Vzhledem k rozličným profesím, které v ZDC zastávají, bylo dosaženo pokrytí mnoha stresových oblastí, se kterými jsou nezletilí v kontaktu.

Pro jasné rozlišení pojmu nezletilý cizinec bez doprovodu v ČR a nezletilý bez doprovodu v ČR zněla první otázka polostrukturovaných rozhovorů s respondenty ZDC: Jak byste charakterizovali nebo rozlišili nezletilé cizince bez doprovodu a nezletilé bez doprovodu, avšak Čechy, kteří pobývají v České republice celý život? Odpovědi respondentů jsou vyjmenovány zvlášť u každého respondenta. Další odpovědi na otázky jsou již uvedeny dohromady, pokud se nejednalo o situaci, kdy se určití respondenti na odpovědi shodli.

Respondenti č. 1 a č. 4 se shodli na hlavním rozdílu, že nezletilí cizinci bez doprovodu nemají v ČR zákonné zástupce. Respondent č. 2 uvedl, že nezletilí cizinci bez doprovodu mají mnohem výraznější motivaci ke studiu. Respondent č. 3 charakterizoval tyto dvě skupiny nezletilých jako skupiny se stejnou startovací pozicí, avšak u nezletilých cizinců zmínil navíc velkou jazykovou bariéru. Respondent č. 5 definoval jako hlavní rozdíl příchod nezletilých cizinců bez doprovodu z úplně rozdílného prostředí do nového prostředí a nutnost zprostředkování skrze třetí osobu – tlumočnicka.

Druhá otázka zněla: Jaké jsou nejčastější stresové faktory, takové ty nepříjemné situace, které mohou ovlivňovat nezletilé cizince bez doprovodu, a právě ty situace spojené s příjezdem, pobytem a s případným odjezdem.

Respondenti č. 1 a č. 2 se shodli na stresovém faktoru jazykové bariéry a respondenti č. 1 a č. 5 na strachu z nového prostředí. Respondenti č. 2, 3 a 5 uvedli jako stresový faktor odloučení od rodiny a touhu po domově. Dále uvedl každý jednotlivý respondent stresové

faktory: únava z cesty, prožité traumatické zážitky, osobní historii v zemi původu, mnohdy nedobrovolné opuštění rodiny (z důvodu bezpečnosti nebo lepší ekonomiky hostitelské země), samotná cesta, zadržení policií, běžné technické vymoženosti (autobus, vlak, metro, mikrovlnka), se kterými se nikdy předtím nesetkali. Dále strach z budoucnosti a každodenní stresory v cizí zemi.

Třetí otázka: Napadají Vás nějaké možnosti zmírnění stresových faktorů (obtížných, nepříznivých situací)?

Respondenti č. 2 a 5 uvedli jako možnost zmírnění stresových faktorů individuální přístup k nezletilým cizincům. Dále se respondenti č. 3 a 4 shodli na zmírňování skrze respektování kulturních odlišností klientů a respondenti č. 4 a 5 uvedli jako možnost zmírnění snahu o minimalizaci projevů posttraumatické stresové poruchy. Dále respondenti uvedli jako zmírňující nástroje: plnění vlastních slibů, jednotný a fungující systém, empatický personál a možnost mluvit v mateřském jazyce s tlumočnickem.

Čtvrtá otázka: Co může ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu? Kdy sociální fungování je myšleno jako kvalita společenských vazeb jednotlivce posuzována podle kvality vztahů s lidmi, využití jejich vlastního potenciálu a plnění požadavků prostředí.

Respondenti č. 1 a 4 se shodli na tom, že při ovlivňování sociálního fungování je důležité poskytnout klientům přehled o tom, jak to v ČR funguje. Dále každý jednotlivý respondent uvedl, že sociální fungování může ovlivňovat jazyková bariéra, sociální odlišnosti země původu, oboustranné předsudky, vůle asimilovat se. Dále osobní nastavení klienta, širší kontext sociálního prostředí v ČR, prostor na adaptační fázi nezletilého cizince bez doprovodu a v poslední řadě pomoci klientům, aby byli sami sebou, ale zároveň je naučit zvykat si na nové prostředí.

Pátá otázka: Jaké mohou být stresové faktory (nepříjemné situace) pro Naima konkrétně?

Respondenti č. 3 a 5 se shodli na stresovém faktoru bezprostředního ohrožení Naimova života, které mělo pravděpodobně mimo jiné za následek to, že přišel do ZDC s velmi vážnou posttraumatickou stresovou poruchou, jak uvedl respondent č. 5. Dále se

respondenti shodli na společném stresovém faktoru příkoří během cesty do ČR, kdy kromě stresorů během transportu Naimovi zavraždili otce. Respondenti č. 1 a 5 se shodli na stresovém faktoru, kterým je pro Naima dlouhodobý pobyt v ZDC a také fungování v omezené afghánské skupině, která se navzájem ovlivňuje jak pozitivně, tak i negativně. Respondenti č. 2 a 3 se shodli na největším stresovém faktoru, kterým je Naimův reálný fyzický věk, s čímž se pojí to, že se mu jako dospělému muži těžko přijímá, že je s ním zacházeno jako s dítětem, a nutnost respektování pravidel bere do určité míry jako omezení svobody pohybu. V souvislosti s reálným fyzickým věkem uvedl respondent č. 3, že si myslí, že Naim měl nebo má někde vlastní děti, protože se v něm projevují určité otcovské rysy. Respondenti č. 1, 3 a 4 se shodli na tom, že je pro Naima největším stresovým faktorem to, že nemá práci, protože cítí vůči rodině závazek za to, že mu zaplatili převaděče, který ho do ČR dostal, což souvisí s dalším faktorem, kterým je nástup na českou SŠ, protože stále stoprocentně nerozumí česky, ale hlavně by spíše chtěl již pracovat a ne studovat, aby mohl dluh rodině splatit, a odlišnost studentů na této SŠ, protože většina z nich je ekonomicky soběstačná. Nástup na SŠ může být pro Naima problematický i z důvodu, který uvedl respondent č. 2, že má problémy s dlouhodobou pamětí a rozčiluje ho, že si musí učivo neustále opakovat a to, že je hodně únavový.

Dalšími uvedenými stresovými faktory bylo: odloučení od rodiny u klientů, kteří se nemohou vrátit do rodné země, což je jeden z důvodů, proč Naim má stále podpurnou medikaci, a také Naimův neurologický nález. Jeden z respondentů uvedl, že si obyvatelé Afghánistánu velmi zakládají na svém zdraví, avšak podle přesvědčení Afghánců není na místě, aby se pracovníkům ZDC svěřovali, pokud mají nějaké zdravotní problémy. Což může být problematické vzhledem k tomu, že trvá nějaký čas, než se pracovníci ZDC dozví, že tito klienti nějaké zdravotní problémy mají.

Hlavní výzkumné otázky byly formulovány následovně:

Co může ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR?

Z analýzy polostandardizovaných rozhovorů je zřejmé, že sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR může ovlivňovat: nutnost komplexního přehledu o tom, jak to v ČR funguje, jazyková bariéra, sociální odlišnosti země původu, oboustranné předsudky, vůle asimilovat se. Dále osobní nastavení klienta, širší kontext sociálního prostředí v ČR, prostor na adaptační fázi, a aby klienti byli sami sebou, avšak začali si

zvykat na nové prostředí.

A dále: Jaké jsou stresové faktory ovlivňující nezletilé cizince bez doprovodu v ČR?

Z analýzy polostandardizovaných rozhovorů také vyplývá, že nejčastějšími stresovými faktory ovlivňující nezletilé cizince bez doprovodu v ČR jsou: jazyková bariéra, strach z nového prostředí, odloučení od rodiny a touha po domově. Na těchto faktorech se pracovníci ZDC nejčastěji shodli. Dalšími stresovými faktory mohou dle dotazovaných být: únava z cesty, prožité traumatické zážitky, osobní historii v zemi původu, mnohdy nedobrovolné opuštění rodiny, samotná cesta, zadržení policií, běžné technické vymoženosti, strach z budoucnosti a každodenní stresory v cizí zemi

7 Diskuze

Hlavní výzkumné otázky této diplomové práce byly formulovány následovně:

Co může ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR?

Jaké jsou stresové faktory ovlivňující nezletilé cizince bez doprovodu v ČR?

Aby bylo sociálního fungování nezletilých cizinců bez doprovodu na co nejvyšší úrovni, je důležité poskytnout jim přehled o tom, jak to funguje v ČR, na čemž se shodli dva respondenti. Dalšími jevy, které vyjmenovali respondenti jednotlivě a které mohou ovlivňovat úroveň sociálního fungování, jsou jazyková bariéra, sociální odlišnosti země původu, oboustranné předsudky, vůle asimilovat se, osobní nastavení klienta, širší kontext sociálního prostředí v ČR, prostor na adaptační fázi a potřebný prostor pro nezletilé cizince bez doprovodu, aby mohli zůstat sami sebou, avšak také si začali zvykat a přijímat nové prostředí.

Stresové faktory nezletilých cizinců bez doprovodu mohou být jazyková bariéra, strach z nového prostředí, odloučení od rodiny a touha po domově. Dalšími stresovými faktory mohou být únava z cesty, prožité traumatické zážitky, osobní historie v zemi původu, mnohdy nedobrovolné opuštění rodiny, samotná cesta, zadržení policií, běžné technické vymoženosti (autobus, vlak, metro, mikrovlnka), strach z budoucnosti a každodenní stresory v cizí zemi.

Slabinou této diplomové práce by mohl být termín realizace polostrukturovaných rozhovorů. Tyto rozhovory byly vedeny v období letních prázdnin, kdy v ZDC nebývá tolik zaměstnanců, avšak byl zachován důležitý fakt, kdy byly rozhovory realizovány se zaměstnanci, kteří vykonávají v ZDC rozdílné profese, čímž byly vystiženy všechny možné stresové faktory, kterých si mohou pracovníci povšimnout vzhledem k jejich různé odbornosti a rozdílné náplni práce s nezletilými cizinci bez doprovodu.

Námětem na další zpracování by mohlo například být, jak lze zabezpečit co nejvyšší míru osamostatnění nezletilých cizinců bez doprovodu během jejich pobytu v ZDC a jejich schopnost sociální integrace i sociálního fungování, avšak bez toho aniž by jim byla poskytnuta horší péče, kdy však péče stoprocentní může u nezletilých cizinců bez doprovodu vyvolávat určitou závislost na poskytované pomoci, nebo to, že pomoc začnou brát jako samozřejmou.

I když je v popisu práce ZDC nezletilé cizince bez doprovodu co nejlépe zabezpečit, je důležité i to, aby se pracovníci ZDC snažili u svých klientů vybudovat samostatnost a aby byli tito klienti schopni po odchodu ze zařízení převzít zodpovědnost a kontrolu nad svým životem. Z toho důvodu začal být v ZDC realizován socializační program, který by měl přispět jak k hlubšímu porozumění legislativního a azylového systému ČR, tak k osamostatnění klientů.

Závěr

Cílem diplomové práce je vymezení stresových faktorů ovlivňujících sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR.

Úroveň sociálního fungování může velmi výrazně ovlivňovat kvalitu života nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR. Z analýzy polostrukturovaných rozhovorů je patrné, že hlavními jevy, které ovlivňují úroveň sociálního fungování, mohou být: informovanost o legislativním systému ČR, jazyková bariéra, sociální odlišnosti země původu, oboustranné předsudky, vůle asimilovat se do společnosti. Důležitou roli má i osobní nastavení klienta, širší kontext sociálního prostředí v ČR, který je během pobytu v ZDC dosti omezený, prostor na vlastní adaptaci, který je u každého klienta o něco jiný. Také podpora klientů, aby zůstali sami sebou, avšak pomoci jim s přijetím cizí země a zvyků v této zemi.

Hlavními stresovými faktory, se kterými se mohou nezletilí cizinci bez doprovodu v ČR setkat a které mohou ovlivňovat jejich sociální fungování, jsou jazyková bariéra, strach z nového prostředí, odloučení od rodiny a touha po domově. Dále to mohou být únava z cesty, prožité traumatické zážitky, osobní historie v zemi původu, nedobrovolné opuštění rodiny, samotná cesta, zadržení policií, běžné technické vymoženosti (autobus, vlak, metro, mikrovlnka), strach z budoucnosti a také každodenní stresové faktory související s pobytem v cizí zemi.

Na základě výzkumu je patrné, že zmírnění působení stresových faktorů lze dosáhnout individuálním přístupem, respektováním kulturních odlišností klientů, minimalizací projevů posttraumatické stresové poruchy, plněním vlastních slibů, jednotným a fungujícím systémem v ČR, empatickým personálem a možností mluvit v mateřském jazyce.

První kapitola této diplomové práce seznamuje se stěžejními pojmy, kterými jsou sociální fungování a stres. Dále je věnována stresovým faktorům, které vznikají stresu ovlivňují a podněcují, a konkrétně pojednává o stresovém faktoru imigrace a jejích fázích. Závěr první kapitoly se zabývá psychickými potížemi a deprivacemi, které mohou být důsledkem působení stresových faktorů, a symptomy traumatizujících událostí, se kterými

se nezletilí cizinci bez doprovodu velmi často setkávají.

Ve druhé kapitole jsou objasněny další stěžejní definice, kterými jsou: nezletilý cizinec bez doprovodu, cizinec a uprchlík. Také se druhá kapitola zabývá možnostmi ochrany cizinců a jejich povinnostmi. Poté vyjmenovává motivy pro odchod z rodné země a důvody vstupu na území cizího státu, protože jsou dalšími možnými stresovými faktory, které mohou ovlivňovat sociální fungování nezletilých cizinců bez doprovodu a také jejich celkový fyzický i psychický stav. Protože je většina nezletilých cizinců bez doprovodu uprchlíky, je závěr druhé kapitoly věnován legislativnímu rámci sociální práce s uprchlíky v ČR a dále strukturální integraci, která může také ovlivňovat úroveň sociálního fungování nezletilých cizinců bez doprovodu v ČR.

Třetí kapitola je věnována sociální práci jak s nezletilými bez doprovodu, tak s nezletilými cizinci bez doprovodu. Seznamuje s kompetencemi úřadů, které zajišťují jejich ochranu, a pojednává o možnostech náhradní péče.

Polostrukturované rozhovory i případová studie byly realizovány v Zařízení pro děti-cizince. Z tohoto důvodu je další část třetí kapitoly věnována jak charakteristice diagnostických ústavů, tak konkrétně ZDC. Dále jsou zmíněna specifika práce s nezletilými cizinci bez doprovodu a uprchlíky a je zde také kladen důraz na sociální integraci a spolupráci orgánů při výkonu sociální politiky.

Čtvrtá kapitola praktické části prezentuje použitou metodiku a pátá kapitola je věnována případové studii jednoho z nezletilých cizinců bez doprovodu dlouhodobě pobývajících v ZDC.

ZDC se snaží o nejvyšší možné zabezpečení klientů, avšak musí se také snažit, aby v nich skrze tuto veškerou péči nepodnítilo závislost na této pomoci a aby si byli alespoň z části vědomi toho, co bude pozdější pobyt mimo ZDC obnášet. Avšak když už se ZDC podaří nezletilého osamostatnit, vyvstávají další otázky a obavy spojené s odchodem klienta, který se postavil na vlastní nohy. Každý tento „konec“ pobytu je vnímán jako velký úspěch, protože ZDC přispělo přesně k tomu, k čemu bylo zřízeno. Pracovníci ZDC se však občas nemohou vyvarovat pocitům, že je nyní klient sám a napospas společnosti. Nezbyvá jim tedy, než věřit v to, že svou práci vykonali dobře, a věřit v něj, že to zvládne.

Seznam zkratk

ČR – Česká republika

IOM – International Organization for Migration (Mezinárodní organizace pro migraci)

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MS – Ministerstvo spravedlnosti

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MV – Ministerstvo vnitra

MZ – Ministerstvo zdravotnictví

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

OAMP – Odbor azylové a migrační politiky

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

OPU – Organizace pro pomoc uprchlíkům

PPU – Poradna pro uprchlíky

SPOD – Sociálně-právní ochrana dětí

SUZ - Správa uprchlických zařízení

SŠ – Střední škola

UK – United Kingdom (Velká Británie)

UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees (Úřad Vysokého komisaře

OSN pro uprchlíky)

ZDC – Zařízení pro děti-cizince

Seznam literatury

- ❖ Bartlettová, H. (1970). The Common Base of Social Work Practice. In Navrátil, P. a Musil, L. (2000). *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Brno: Fakulta sociálních studií.
- ❖ Bosswick, W. a Heckmann, F. (2006). Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities. In Rákoczyová, M. a Trbola, R. (2009). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ❖ Carlton, T. O. (1984). Clinical social work in health settings: A guide to professional practice with exemplars. In Navrátil, P. a Musil, L. (2000). *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Brno: Fakulta sociálních studií.
- ❖ Clegg, B. (2005). *Stress management*. Brno: CP Books.
- ❖ Drbohlav, D. a kol. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ❖ Dvořáková, J., Hervetová, V., Horská, J. a Mourečková, H. (2008). *Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi*. Praha: Triton.
- ❖ Günterová, T. Sociální práce s uprchlíky. In Matoušek, O., Kodymová, P. a Kolářková, J. (Eds.) (2010). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi* (s. 331-345). Praha: Portál.
- ❖ Hartl, P. a Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- ❖ Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- ❖ Hladký, A. (Eds.). (1993). Zdravotní aspekty zátěže a stresu. In Paulík, K. (Ed.) (2012). *Psychologické aspekty zvládnání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- ❖ Hladký, A. a Matoušek, O. (1970). Problém zátěže v průmyslové psychologii. In Mlčák, Z. (1999). *Psychická zátěž u dětí základní školy*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, Filozofická fakulta.
- ❖ Chovanová, E. (2011). *Rizikové a protektivní faktory v životní situaci nezletilých bez doprovodu pohledem pracovníků pomáhajících profesí* (magisterská diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.

- ❖ Kopuleťá, G. (2009). *Analýza: Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. Praha: OPU.
- ❖ Krausová, L. a Novotná, V. (2006). *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, a.s.
- ❖ Křivohlavý, J. (1994). *Jak zvládat stres*. Praha: Grada, Avicenum.
- ❖ Matějček, Z. a Dytrych, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum Praha: Galén.
- ❖ Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- ❖ McCarthy, C. a Marks, D. F. (2010). Exploring the Health and Well-being of Refugee and Asylum Seeking Children. In Chovanová, E. (2011). *Rizikové a protektivní faktory v životní situaci nezletilých bez doprovodu pohledem pracovníků pomáhajících profesí* (magisterská diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.
- ❖ McGee, P. (2013). *Jak si nedělat starosti*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- ❖ Mikšík, O. (1980). *Psychologie hromadného chování: sociálně psychologické jevy v mimořádných psychických zátěžích hromadné povahy*. Praha: Univerzita Karlova.
- ❖ Mlčák, Z. (1999). *Psychická zátěž u dětí základní školy*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- ❖ Navrátil, P. a Musil, L. (2000). *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Brno: Fakulta sociálních studií.
- ❖ Nová, H. (2001). Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. Právo a rodina 2001, č. 9. Linde s.r.o. In Kopuleťá, G. (2009). *Analýza postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. Praha: OPU.
- ❖ Paulík, K. (Ed.) (2012). *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- ❖ Preiss, M. a Newmann, M. (1995). Válečná traumata u dětí v Bosně In *Československá psychologie*. roč. 39, č. 6, s. 534–541.
- ❖ Rákoczyová, M. a Trbola, R. (2009). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ❖ Reichel, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- ❖ Selye, H. (1982). Stess bez distressa. In Mlčák, Z. (1999). *Psychická zátěž u dětí základní školy*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta.

- ❖ Selye, H. (1983). The stress concept: Past, present and future. In Paulík, K. (Ed.) (2012). *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- ❖ Šafrová, J. a Křištof, R. (2010). *Studie EMN o nezletilých bez doprovodu v ČR*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- ❖ Trousil, M. (2007). Úloha a úskalí sociální práce s imigranty. *Časopis Sociální práce*, č. 2, s. 103-114.
- ❖ Uherek, Z. (2003). Cizinecké komunity a městský prostor. In Hirt, T. a Jakoubek, M. (2005). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- ❖ Weiss T., Berger, R. (2008). Posttraumatic Growth and Immigration: Theory, Research and Practice Implications In Chovanová, E. (2011). *Rizikové a protektivní faktory v životní situaci nezletilých bez doprovodu pohledem pracovníků pomáhajících profesí* (magisterská diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.

Internetové zdroje

- ❖ Boland, K. (2010): *Children on the move* [on-line]. Dostupné 29.1.2013 z http://www.unicef.org/infobycountry/files/Book_children_on_the_move.pdf.
- ❖ Bubleová, V., Vávrová, A., Frantíková, J., Vančáková, M. (2010): *Průvodce náhradní rodinnou péčí* [on-line]. Dostupné 10.11.2013 z http://www.nahradnirodina.cz/files/File/pruvodce_NRP_2010.pdf.
- ❖ Buil, C. (2012): *A rights-based approach to Afghan unaccompanied minors in the Netherlands* [on-line]. Dostupné 24. 1. 2013 z <http://mgsog.merit.unu.edu/ISacademie/docs/PB8.pdf>.
- ❖ Dvořák, J. (2007): *Systém náhradní výchovy* [on-line]. Dostupné 10. 11. 2013 z http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf.
- ❖ *Fyziologické potřeby člověka* [on-line]. Dostupné 01. 04. 2013 z <http://www.zbynekmlcoch.cz/informace/texty/ruzne/pyramida-potreb-fyziologicke-bezpeci-socialni-ucty-respektu-uznani-rustu>.
- ❖ Krobová, V. (2008): *Diagnostický ústav pro mládež – metody práce s nimi* [on-line]. Dostupné 10. 11. 2013 z http://is.muni.cz/th/178842/ff_b/Bakalarska_prace.pdf.
- ❖ Matoušek, O. a Kroftová, A. (2003): *Mládež a delikvence* [on-line]. Dostupné 11. 11. 2013 z <http://www.specialnipedagogika.cz/socius/data/431.pdf>.
- ❖ MPSV (2009): *Průvodce pro náhradní rodinnou péči* [on-line]. Dostupné 10. 11. 2013 z <http://www.kr-olomoucky.cz/clanky/dokumenty/1396/pruvodce-pro-nahradni-rodinnou-peci.pdf>.
- ❖ MŠMT (2013): *Ústavní výchova a ochranná výchova* [on-line]. Dostupné 04. 11. 2013 z <http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>.
- ❖ *Občanský soudní řád. Zákon č. 99/1963 Sb. v účinném znění ke dni 11. 11. 2013.*
- ❖ OPU (2005): *Definice UAMs* [on-line]. Dostupné 23. 01. 2013 z http://old.opu.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=117&Itemid=41&lang=cs.
- ❖ *Pull faktory* [on-line]. Dostupné 11. 11. 2013 z http://is.muni.cz/th/357182/prif_b/bp_kleiwachterova.pdf.

- ❖ *Úmluva o právech dítěte* [on-line]. Dostupné 08. 10. 2013
z <http://www.crdm.cz/download/umluva.pdf>.
- ❖ *Úmluva o právním postavení uprchlíků* [on-line]. Dostupné 11. 11. 2013
z <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/uprchlici.pdf>.
- ❖ *Usnesení vlády ČR č. 395* [on-line]. Dostupné 11. 08. 2013
z http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/0AEE17AE44998501C12571B6006EC5AF.
- ❖ *Vyhláška č. 438/2006 Sb.* [on-line]. Dostupné 17. 01. 2013
z <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-438-2006-sb-ktou-se-stanovi-podrobnosti-vykonu-ustavni-vychovy-a-ochrann-vychovy-ve-skolskych-zarizeni-ktou-nabyva-ucinnosti-dnem-13-zari-2006>.
- ❖ *Zákon o azylu*. Zákon č. 325/1999 Sb. v účinném znění ke dni 17. 01. 2013.
- ❖ *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Zákon č. 97/1963 Sb. v účinném znění ke dni 09. 11. 2013.
- ❖ *Zákon o pobytu cizinců*. Zákon č. 326/1999 Sb. v účinném znění ke dni 07. 10. 2011.
- ❖ *Zákon o Policii České republiky*. Zákon č. 283/1991 Sb. v účinném znění 20. 01. 2013.
- ❖ *Zákon o rodině*. Zákon č. 94/1963 Sb. v účinném znění ke dni 18. 01. 2013.
- ❖ *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Zákon č. 359/1999 Sb. v účinném znění 07. 10. 2012.
- ❖ *Zákon o sociálních službách*. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění 07. 09. 2013.
- ❖ *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. Zákon č. 109/2002 Sb. v účinném znění 07. 10. 2012.
- ❖ ZDC (2007): *Diagnostický ústav* [on-line]. Dostupné 11.11.2013 z http://www.ddc.cz/index.php?menu=nase_zarizeni#diagnostikcky_ustav.
- ❖ *Ženevské úmluvy* [on-line]. Dostupné 07. 11. 2013
z http://www.cervenkykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm#A1_

Seznam příloh

Příloha č. 1: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 1	71
Příloha č. 2: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 2	75
Příloha č. 3: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 3	79
Příloha č. 4: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 4	84
Příloha č. 5: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 5	90

Příloha č. 1: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 1

První otázka je, jak byste charakterizovali nebo rozlišili nezletilé cizince bez doprovodu a nezletilé bez doprovodu, avšak Čechy.

Češi tady mají jako vždycky jakoby zákonné zástupce, spíš Slováci, kteří tady mají rodiče, buď v České republice anebo se sem dostanou formou útěku ze třeba Slovenska nebo spáchají tady na území České republiky nějakou trestnou činnost vlastně a jsou nezletilí bez doprovodu, tak vlastně jsou umístěni u nás. Tady je právě rozdíl mezi nima, že u těch Slováků není žádná jazyková bariéra vlastně, že se domluví, a jako já jsem v podstatě 6 roků pracovala s těma dětma, dělala jsem půl úvazku jako sociální pracovníce, půl úvazku jsem pracovala ve škole a vlastně po roce jsem měla zkrácený úvazek ve škole, takže jsem měla možnost při intenzivním sebevzdělávání s nimi pracovat. Jako řekla bych, že cizinci vlastně výraznou jazykovou bariéru jako stresovou situaci zvládají z mého pohledu teda daleko lépe než Slováci. U těch Slováků prostě to hraničilo jako třeba určité věci s velmi výraznou zvýšenou tenzí, vedlo to kolikrát k sebepoškozování, rozbíjení majetku zařízení, věcí. A ti cizinci, ať to byli Afričani, Rusové, Číňané, byli daleko tvárnější a hlavně k sebevzdělávacímu procesu byli jakoby vstřícnější. Ale říkám, tohle je můj názor.

Jaké jsou nejčastější stresové faktory, takové ty nepříjemné situace, které mohou ovlivňovat nezletilé cizince bez doprovodu. Teď už budeme mluvit jen o nezletilých cizincích bez doprovodu. A právě ty situace spojené s tím příjezdem, pobytem, s tím případným odjezdem. Co podle tvého názoru je nejčastější, s čím oni můžou mít takové ty problémy, cítit se nepříjemně. Co v nich může vyvolávat ten stres, ten negativní stres, se kterým se jim hůře pracuje, když přijedou?

Samozřejmě je to výrazná jazyková bariéra, strach prostě z nového prostředí, únava z cesty, která se mohla třeba nakumulovat, nahromadit. Vlastně, když se sem nějakým způsobem dostali, špatné pochopení právě skrz jazykovou bariéru a špatné pochopení dané situace. To si myslím, že je hlavním jakoby důvodem. Ale pak si myslím, že záleží samozřejmě na lidech, se kterými je prvotně to dítě ve styku. Na to, jakým způsobem oni na toho klienta zapůsobí, jak jim všechno vysvětlí. V podstatě by to dítě asi mělo být častěji mu nechána pauza na odpočinek, aby prostě tuhle danou situaci, do které se dostalo, mohlo vstřebat.

Děkuji. Na tuhle otázku navazuje další, jestli tě napadají nějaké možnosti, jak bychom mohli, jak byste mohli, nebo jak by zařízení mohlo zmírnit právě to, aby u nich vznikaly ty nepříjemné situace.

Tak já si myslím, z mého pohledu, že já jsem razila vždycky cestu takovou, že, když jsem něco slíbila, tak jsem se snažila to tomu klientovi splnit, i když samozřejmě to nebylo okamžitě. Snažila jsem se různým způsobem, pokud tam byla výrazná jazyková bariéra, se s ním domluvit. A v podstatě tady v tomto zařízení tak dlouho pracuju, protože ty děti to, co já jsem v podstatě sem přinesla, mi vracej. Tak to je teda zúročený. Měli jsme tady klientku, která otěhotněla, Syřanku, byla nevzdělavatelná, nevzdělávaná ze své rodiny, protože byla z devíti sourozenců a maminka ji měla v podstatě k ruce. Pak se dostala do České republiky, neuměla absolutně česky, neměla vypěstované studijní návyky. A ona tady měla přítele v německé republice a otěhotněla s ním a pro mě bylo obrovským zadostiučiněním, když jsem za ní přišla do porodnice a přišel tam její ošetřující lékař a říkal: „Prosím vás, můžete mi říct, kde se tady ta holčina naučila tak dobře česky“? Takže jsem byla strašně moc pyšná na práci lidí, kteří dělají v tom zařízení, a jakým způsobem se o nás taky v pozitivním světle ví. To mě moc potěšilo a v podstatě z takových malých střípků tady já žiju. (SMÍCH) A nebyla to jenom ona, pak se tam děti střídaly. Byly to děti z jinejch kontinentů, z jinejch zemí. Vlastně byli tam cizinci, kteří uměj, ať to byli Rusové, Slováci, česky. A tam u těch dětí byly zase trošičku jiný problémy, tam byly poruchy chování a to tolikrát se vlastně jako tříštilo. Ale v podstatě já jsem měla takový přístup i k těm dětem s poruchama chování. Ale, i když neudrželi celou hodinu pozornost, tak si myslím, že si od nás něco do života odnesli a nebyly to určitě jenom špatné vzpomínky, nějaké zákazy nebo takhle a v podstatě jsme fungovali jako jejich náhradní rodina, což si myslím, že můžu zcela odpovědně potvrdit.

Tak ještě dvě otázky. Čtvrtá je, co může ovlivňovat sociální fungování nezletilého cizince bez doprovodu? Kdy sociální fungování je myšleno jako kvalita společenských vazeb jednotlivce posuzována podle kvality vztahů s lidmi, využití jejich vlastního potenciálu a plnění požadavků prostředí.

Samozřejmě my, protože je to vlastně cizinec, tak musí pokořit tu jazykovou bariéru, to je jako prioritní a hlavně my ho musíme nějakou nenásilnou formou naučit fungovat tady v té společnosti. My ho třeba musíme naučit, aby věděl, jak se chovat na

úřadech, kam se má obrátit na různé dávky, nebo vyřídít sám za sebe určité věci na úřadech s rozšířenou působností a naučit se ho pohybovat. Ale myslím si, že to nejde samozřejmě, že jim nemůžeme umetat cestičku, opečovávat je a pak je najednou hodit do vody a prostě plav. Ale prostě postupně, ale hlavně být v té práci důslední a samozřejmě navazovat na sebe jako kolegové, abysme byli za jedno.

Takže, jak to je realizovatelné, že tu cestičku neumetáte? Ted' je tady socializační program, kde se zapojili sociální pracovník a psycholog. Vysvětlují jim fungování pošty, sociálních dávek, kde je pracovní úřad, fungování lékaře, registrace, proč je důležitý zdravotní pojištění, proč je důležitý sociální pojištění a vůbec fungování vlastně systému tady v České republice. Ale je to i pro ty klienty, kteří třeba tak výrazně nepokročili v českém jazyce, ne jen pro afghánskou skupinu, nebo v jejich myšlenkovém potenciálu. Tak si myslím, že to ještě tak dalece nechápou, ale to mluvím za sebe, to je skutečně můj názor. I kolikrát prostřednictvím tlumočnicka, je to práce, která se prostě musí opakovat a prostě nějakou nenásilnou formou ty děti, vysvětlit jim to, naučit je to. Když si to vezmu zpětně, tak jsem ve třídě měla část afghánců, ti neuměli mluvit, ti byli tak strašně unavení, že ve škole po 10 minutách odkládali tužku a pokládali hlavu na lavici a usínali, nebo si lehli na zem, jak byli zvyklí z jejich země, a odpočívali. Ted' už vlastně se socializovali natolik, že ví. Tam to bylo i o fungování základní hygieny, protože byli zvyklí jíst rukama, spát v teplákách, nebyli zvyklí se třeba každý den mýt. Takže co se týče i těch jejich hygienických potřeb, tak je naučit takhle fungovat, takže tam se začínalo s nima pracovat od začátku. Je to opravdu někdy hrozně titěrná práce, ale těší mi.

Poslední otázka, je to opět na ty stresové faktory, jakoby ty nepříjemné obtížné situace pro nezletilé, jestli bys mohla charakterizovat stresové faktory u Naima.

To je v něm, na mě působí Naim jakoby takový princátka, který prostě jenom natahuje ruce, a dej a nemyslím jenom materiálně, ale dej citově, dej všechno. A on prostě já nemůžu odhadnout, jestli to jeho chování je účelový. Ale ten kluk udělal tak úžasnej pokrok během roku v češtině, klobouk dolů před ním, to jako je paráda. Ale zažila jsem takový situace, že on se při hodnocení rozplakal kvůli půl bodu. Když jsem za ním šla, tak řekl, že se mnou nechce mluvit. Tak jsem si sedla k němu na gauč a já říkám, já s tebou chci mluvit a když s někým mluvíš, netoč se ke mně zády a mluv na mě. Tak jsem mu to všechno vysvětlila, takhle to prostě není, my vás nemůžeme potrestat něčím jiným než tím

ohodnocením. Ty chceš, abychom tady byli pro vás, ale zároveň ty musíš prostě dodržovat určitá pravidla, režim a chod a nejsi tady sám. Takže jsem mu to jakoby vysvětlila, on to pochopil, ale za dva dny při hodnocení v jídelně, opět řekl, že musí mít plný počet bodů, i když neudělal práci navíc, protože má slíbeno 200 Kč kredit na mobil. Teď prostě nechápe, pokud my tady jsme, tak my musíme prověřit tu rodinu, sociálka v jiném městě musí prověřit to, kde on bude bydlet, aby mohl docházet tam a mohl pracovat. Je to prostě trošičku běh na dlouhou trať a myslím, že on to má nastavený tak. On je jiný povahově než nezletilí z afghánské skupiny, on mi přijde, že se cítí strašně ukřivděnej.

Čím?

Tím, že prostě někdo mu neřekne, ano tady máš brigádu. Tady se mu vlastně vyřídila brigáda a on mi řekl, já jsem tykal. Vysvětlovali jsme mu ve škole, i pracovníci, která je tam měla na starost, že se musí vykat, a když to udělal pětkrát, desetkrát, tak už to byl problém. Ti kluci na to, aby dělali u kasy mají ještě šílenou jazykovou bariéru, dá to velkou práci i cizinci, který žije dlouhou dobu již v České republice. Byla to pro něho zkušenost, ale asi to vzal jako křivdu možná vůči své osobě, že prostě nemá žádnou brigádu. Oni tady dostávají kapesný, samozřejmě kapesný pro dospělého muže je 70 korun málo, ale prostě musí se naučit hospodařit s těma penězma. Myslím, že má na sobě slepecký brejle a vidí jednostranně a hlavně, že vidí sám sebe. Je to těžký odhadnout. Já jsem mu třeba přinesla kožené boty, který stály 1300, ale byly asi pět let starý, ale nebyly prošlapané, byly nově potažené. A on řekne, stará kůže, nechci, špatná barva. On je ublíženej, takhle na mě prostě působí. On má domluvený program se sociálkou, ten program nejde, on neví, že má říct, že nemůže, ale nemluví jen o něm. Oni se musí naučit komunikovat a nebát se říct prostě svůj názor a člověk mu samozřejmě vysvětlí, ano, buď to jde, nebo nejde to. Budeme o tom jednat, budeme o tom mluvit, ale momentálně to nejde. On se chová slušně, poděkuje, i když tady jsem, přijde, má zájem o učení češtiny, ale je v něm prostě něco ukřivděného, to je moje domněnka.

Moc děkuju za tvůj čas a postřehy.

Příloha č. 2: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 2

První otázka na úvod je, jestli byste mohla krátce zkusit rozlišit nezletilé cizince bez doprovodu a nezletilé Čechy, například ty, kteří jsou v diagnostických ústavech v České republice, ale žijí v České republice celý život. Nezletilé bez doprovodu v České republice, takže klienty Zařízení oproti nezletilým Čechům, kteří jsou třeba v té ústavní výchově.

Rozumím. Srovnání je každopádně to, že děti, které pochází z ciziny, mají mnohem výraznější motivaci ke studiu, než většina normálních typických českých dětí na typické základní a střední škole. Samozřejmě tedy generalizuju, zjednodušuju, protože vždycky nenajdete děti, které baví studium, ale pokud si vytvoříte průměrného typického českého žáka a studenta, tak naše děti jsou výrazně motivovanější. Je jednodušší kontakt i ve chvíli, kdy mně se často stávalo, že kontakt s rodiči byl vždycky problematický, protože rodiče, kteří nemají problém se školou, se nesnaží komunikovat. Kdežto do škol českých čeští rodiče dochází pouze v případě, kdy mají problém. Takhle bohužel funguje typická česká škola. Zatímco tady vlastně jakákoliv komunikační bariéra, problém s rodiči není, to je ta výhoda. Samozřejmě většina těch dětí je stresovaná vzdáleností od rodičů, nedostatkem informací o rodině, ale to jsou věci, které musíme řešit i v průběhu vyučování. Musíte si velice opatrně vybírat témata, o kterých hovoříte. Takže klasický příklad běžně, pokud učíte cizince česky, začínáte od tématu rodina a pak musíte hodně našlapovat na špičkách a ptát se, o čem mluvit chtějí. Protože, pokud je v rodině problém, pokud je dítě stresované tím, že neví o rodině, tak je vhodné skutečně to téma obejít po špičkách. Zatímco české děti s tématem rodina problém nemají. Já vidím ten výrazný rozdíl v té motivaci a v té úrovni. Oni většinou naše děti je výrazně vidět úspěch rychleji a vidím tady tu zásadní výhodu v individuálním přístupu k dětem.

Další otázka je, jaké jsou podle Vás nejčastější stresové faktory neboli takové ty nepříjemné, obtížné situace, které ovlivní a jsou spojené u těch nezletilých cizinců bez doprovodu, už se budeme bavit jenom o nich, s příjezdem, pobytem nebo odjezdem z České republiky zase zpět domů, třeba nuceným nebo dobrovolným? Celkově jaké Vás napadají nejčastější stresové faktory.

Nejčastěji řešíme problém nepochopení situace a samozřejmě jazykovou bariéru. Největší stres většinou je nepochopení reálií. Dost často je to u dětí, které přišly ze zemí, které mají rigidní pohled na náboženství, ortodoxní náboženství. Zažila jsem problémy, kdy jim vadí otevřená sexualita, výrazně obnažené lidské tělo, fyzický kontakt. To je zejména u ortodoxních muslimů, opakovaně jsme se střetali nejenom ve škole a samozřejmě ten druhý problém, pokud mají problém opět v rodině, protože naše děti nejsou bez rodičů. Oni mají ty rodiče, jenom je mají někde daleko, alespoň někoho z rodiny, ne dva rodiče, často mají jenom třeba babičku, dědečka, i to nám ventilují, ale oni tu rodinu mají. Jenom pro nás jsou bez rodiny, ale oni mají problém, protože rodina je daleko. Takže to je druhý velký problém, který se řeší, kdy oni si nesou stres a pak ho samozřejmě ventilují. Ten stres vlastně vzhledem k tomu, že tady nemají ty rodiče? Ano, nemají tady svojí rodinu, neví, co se s nimi stalo a chybí jim kontakt, jsou to děti.

Tak na tuto otázku navazuje další, jestli Vás napadají nějaké možnosti, kde by se daly ty stresové faktory nějak zmírnit?

My se snažíme především o individuální přístup a ve škole máme výhodu máločetných kolektivů. Snažíme se pracovat i s dětmi, pokud by oficiálně podle školského zákona spadaly do jednoho kolektivu, ale nefungují. Napadají mě například jedny sestry, které nemohly být odloučeny od sebe, byly výrazně stresované, protože jsou na sebe navázané. Takže takové věci řešíme tím, že okamžitě organizačně zapomeneme na pravidla a přeřazujeme dítě do třídy, do které nepatří, ale ve které je v psychické pohodě. Takže tohle můžeme okamžitě pro děti udělat. Samozřejmě člověk volí klidný tón hlasu, nekonfliktní témata, okamžité řešení situace.

Čtvrtá otázka se týká sociálního fungování nezletilých cizinců bez doprovodu, kdy sociálním fungováním je myšlena kvalita vazeb jednotlivců posuzovaných podle vztahů s lidmi, podle využívání jejich vlastního potenciálu a podle plnění požadavků, které na ně klade prostředí. Takže co podle Vás může ovlivňovat to, jak oni tady fungují, jak pracují s ostatními, jak se zapojují, jak se jim daří integrovat do té společnosti atd.? Jestli Vás napadá něco, co může ovlivňovat, do jaké míry jsou právě toho sociálního fungování schopni.

Tak velký problém je samozřejmě, pokud země původu je sociálně zcela odlišná od

standardní evropské společnosti. Takže tím mám na mysli, já nevím, jiné tempo práce Afričanů, máme stokrát ověřeno, nebo jiné sociální návyky dětí z Asie. Tam je velký problém v komunikaci s úřady, kdy oni vlastně jí nejsou vůbec schopni, protože nedorazí včas na schůzku. Nejsou schopni udržet tu linii té komunikace s úředníkem, protože Asiáté komunikují jinak, za jiných podmínek a jinou formou. Ale jinak se obávám, že tohle jsou samozřejmě extrémní situace, že naše děti ze zařízení mají v podstatě v komunikaci se společností stejné bariéry jako ostatní české děti v ústavní a ochranné výchově. Jsou to děti, kterým chybí každodenní běžný kontakt, i když my se pokoušíme, jim nikdy nemůžeme zprostředkovat, tak jako rodina.

Tak a teď poslední více konkrétní otázka, protože píšu diplomovou práci o stresových faktorech nezletilých cizinců bez doprovodu, jak jsem Vám již na začátku našeho rozhovoru řekla, avšak moje diplomová práce je zaměřena na stresové faktory jednoho z klientů ZDC. Jaké mohou být tedy stresové faktory konkrétně pro Naima?

Já se obávám, že největší stresový faktor z mého pohledu pro Naima je jeho reálný fyzický věk, který je podle mého názoru v zásadním rozporu s tím věkem, který uvádí pro české úřady.

Kolik si přibližně myslíte, že mu tedy je let?

Já pracuji s cizinci tři roky a mám pocit, že by mu mohlo být 35 let. Navíc z jeho náznaků chování jsem získala pocit, že je možné, že měl nebo má někde děti, protože k dětem ve věku do základní školy má otcovské rysy. Naimovo chování je sinusoida s obrovskými výkyvy. Uvědomuju se, že ty výkyvy se poslední dobou ještě zvyšují směrem od toho normálu nula. Ale od února, kdy ho znám, on má výkyvy nálad v poměrně krátkých intervalech. Jeden den se usmívá, druhý den je vysloveně negativně zaměřený a ty výkyvy jsou, řekla bych náhlé. Tam hledat ty příčiny, já se obávám, že těch důvodů má už tolik a tak nakupených, že pak stačí minimální spouštěč, který ani nezaregistrujeme. Druhý samozřejmě problém je to dlouhodobé fungování v omezené skupině afghánské. Tam samozřejmě to vnímáme, chlapci jsou spolu každodenně, jsou spolu po delší dobu a myslím si, že řada těch konfliktů je způsobených tím, že oni mají takzvaně ponorku. No, a protože jsem na Permonu pracovala s klientem, který jsem přesvědčena, že Naima ovlivňuje, tam si myslím, že je velký tlak a vliv a tento klient je teď umístěný v Kostelci. A sám Naim přiznává, že tam je opakovaný v podstatě každodenní kontakt telefonem, kdy

tento klient vlastně vždycky vystupoval jako vůdce té skupiny, která přišla sem společně do České republiky. A vidím, slyším klientovy názory, které Naim tlumočí. Které jsou podle Vás? Já se obávám, že tento klient má blízko k náboženskému extremismu. Každopádně na konci pobytu na Permonu byl problém s agresivitou. A opakovaně si myslím, že pokud se u Naima projevuje agresivita, je jenom převedená, že to není jeho styl řešení konfliktu. Že je mu tenhle způsob chování v tu chvíli někým doporučen jako vhodný, samozřejmě plus ty stresující faktory, které tady máte – ta nemožnost toho uplatnění ve společnosti, ten věk, ta uzavřená afghánská skupina a to se všechno sčítá. Ještě něco Vás napadá? Naim je velmi chytrý kluk, vzdělavatelný bez problému, ale má problémy s dlouhodobou pamětí. Takže je potřeba soustavně opakovat a procvičovat a on je hodně únavový, takže se nám stává, že zapomíná věci, které už znal a on propadá negativním náladám, když si uvědomí, že opakuje věci, které by měl znát. Deptá ho jeho poměrně pomalé tempo při výuce. Ale to je zase dané tím, že je unavený, ten mozek se nemůže soustředit a zase ho to zpátky vrhá do té spirály. Takže, pokud vidí za sebou úspěchy, tak se ten den pracuje výborně a i se mu zlepší nálada. Já ho mám vyloženě neprofesionálně velmi ráda a bojím se toho, co ho čeká, obávám se skutečně, co bude dál.

A celá ta afghánská skupina je více unavová?

Oni mají jiné pracovní tempo, pokud to srovnám s českými dětmi. Důležité je tam taky to, že oni většinou v zemi původu nebyli vzděláváni nebo jen vzděláváni omezeně, takže šestihodinový, pěti hodinový školní den je pro ně skutečně obtížná záležitost. Je potřeba střídat aktivity, je potřeba častěji dávat přestávky, ale ta skupina to jsou samozřejmě individuality. My říkáme afghánská skupina, ale oni jsou individuality a každý je úplně jiný.

Jestli Vás už nic nenapadá, tak to je všechno. Děkuji Vám za rozhovor.

Příloha č. 3: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 3

První otázka je, jestli byste mohl charakterizovat nebo rozlišit nezletilé cizince bez doprovodu a nezletilé bez doprovodu Čechy. Jaký je například rozdíl mezi těmi nezletilými, kteří přijedou z Afghánistánu dejme tomu, a mezi nezletilými tady v České republice, kteří tady žijí celý život?

Startovací pozici mají všichni stejnou. U těch cizinců je to navíc, že mají tu velkou jazykovou bariéru. Já nebudu říkat jako cizinci, já řeknu jako lidi, kteří jsou v podstatě z nějakých důvodů přistěhovalci na okraji společnosti nebo z důvodu, že jsou z vyloučených lokalit, taky jsou na okraji společnosti. A když se ocitnou bez doprovodu, tak prostě můžu říct, že ta jazyková bariéra je to nejhorší, co mohou prožívat. Oni se nechytou nikde. Nikdo je nechápe. Nebudu tady řešit Romy, ale ti jsou taky jakoby cizinci ve vlastní zemi.

Druhá otázka, jaké jsou podle Vás nejčastější stresové faktory ty nepříjemné, obtížné situace, které ovlivňují a jsou spojené s tím příjezdem, pobytem a odjezdem těch nezletilých cizinců bez doprovodu? Už to bude pouze o nezletilých cizincích bez doprovodu.

Tak je to trochu složitější. Já budu mluvit o nezletilých ne o lidech, kteří se za nezletilé vydávají, protože to je kapitola sama pro sebe. Tam často je, že opravdu, i když ti rodiče byli všelijací, tak ta touha po rodině, aby se vrátili k ní. Touha po rodině a po domově to jsou nejčastější stresové faktory. U nich jsou taky nejčastější adaptační potíže. Samozřejmě tam, když budu mluvit o běžencích, kteří prožili nějaké válečné trauma, tak i to válečné trauma se tam projevuje formami pronásledování nočních děsů a podobně, ale to už je věc, která pronásleduje i ty dospělé, ale ty děti to prožívají trochu na jiný bázi. Ony to prožívají spíš emočně, kdežto ti dospělí emočně a ještě do toho dávají ty svoje zkušenosti předchozí. A děti se s tím můžou potom lépe vyrovnávat než ti dospělí, což se tady ukazuje, když máme tady v podstatě dospělé chlapy, kteří se vydávají za děti.

Ještě něco Vás k tomu napadá?

Já vám řeknu – rodina, traumatické zážitky, potom s některými z těch dětí bylo obchodováno, tou cestou si musely prožít spoustu příkoří. Jakože třeba byly často

persekuovány ze strany represivních složek a to se týká všech cizinců bez doprovodu včetně Slováků, musejí se podrobovat výslechu policie. Některé OSPODY jako taky nejsou příliš empatické, spíše jsou technokraty, než aby pracovali s lidma. Neříkám, že všechny, ale některé.

Další otázka, jestli Vás napadají nějaké možnosti zmírnění těchto stresových faktorů? Nebo jak to Zařízení dělá?

To zmírnění začíná už u té represivní složky, ta pracuje špatně. Dejme tomu, že nám tady policie doveze kluka 13ti letého v medvědovi. To je strašné nebezpečí, to už je prostě nějaká chyba v tom systému. Už přijde šikanovanej od nějaký země a ještě v tý zemi, která ho nějakým způsobem začne přijímat, ještě mu udělá represivní složka tohleto? Promiňte, to nejde. No prostě musí ten systém fungovat jednotně, aby se zacházelo s těmi lidmi, kteří nejsou kriminálníci, ale aby se k nim chovali jako k lidem, kteří potřebují pomoc a ne jako k nějakému kriminálníkovi, který něco udělal. Já Vám řeknu, medvěd se dává vrahům. No prostě my máme ten personál takový empatický, tak jste si všimla. Každý pracuje po svém, ale vždycky v zájmu toho klienta.

Samozřejmě jedna věc respektování jejich kulturních odlišností a samozřejmě potom, aby se to zmírnilo, je to adaptace těchto klientů na české kulturní prostředí. A to prostě je věc na roky. U dětí je to kratší doba, u těch starších už je to na roky, protože oni se nevzdají svých návyků, jsou méně pružní na změny. Šance na změnu dobrou je ještě, když se započne práce do 22 let. Když se to překročí, ti lidi jsou potom už méně pružní na změny. To je prostě dokázaný a biologicky daný.

Další otázka je, co může ovlivňovat sociální fungování nezletilého cizince bez doprovodu, kde sociální fungování je myšleno jako kvalita společenských vazeb posuzována podle kvality vztahů s lidmi, využití jejich vlastního potenciálu a plnění právě těch požadavků prostředí. Takže co je může ovlivňovat v tom sociálním fungování?

Víceméně jsem Vám to trochu nastínil v těch předchozích odpovědích, ale je to těžký. Když budu brát lidi z EU, ti samozřejmě budou mít vždycky lepší výchozí pozici. Potom, když budeme mít travelery nebo Romy, tak prostě ty předsudky, který existují často dělají velké škody. To je prostě sisyfovský boj a prostě česká společnost je primárně xenofobní. Takže to velice stěžuje práci s jakoukoliv osobou, která má cizí původ, a právě

ty požadavky, i kdyby je splňovali, tak už ten první kontakt je spíš negativní. To je společenská záležitost a je to věc taky spíš na generace. Aby fungovali, tak je společnost musí přijmout za své, ale samozřejmě i cizinci musí ukázat ty svoje dobré schopnosti, ale musí jim být poskytnuta také pomoc a poradenství. Jakoby, když se snažíme objasnit a vysvětlit těm nezletilým, jak to tady funguje a tím jim pomoci, aby oni ty předsudky také neměli, ale bohužel oni je taky mají. A velice těžko se s tím bojuje, protože to je prostě věc vývojové psychologie, jak funguje celá rodina, tak funguje i to dítě. Samozřejmě ti cizinci musí mít vůli se trochu asimilovat, trošku, ne aby se asimilovali úplně, to slovo se jim přičí, ale nějaká asimilace tak, aby fungovali v českém prostředí, musí být. Někjaká parciální asimilace.

A poslední otázka je také na stresové faktory, ale chtěla bych poprosit, abyste byl konkrétní vzhledem ke stresovým faktorům Naima.

Zaprvné je to dospělý chlap žádné děcko to není. Je mu tak kolem 40 let. Takže z toho plyne spousta potíží. Chová se jako dospělý chlap. Samozřejmě bezesporu musel si prožít spousta příkoří během té cesty, šílený věci musel si prožít, taky mu sahali málem na život. Oni jsou starší, než uvádějí. Oni prostě dostali typ, že mají uvést, že jsou nezletilí, aby měli lepší zacházení, protože oni vědí, že když skončí v těch azylácích, tak tam někdy jsou docela krutí. Mají pravdu částečně, ale ne tak docela. To je taková taktika. Někteří se přiznali, někteří ne.

Proč se jim tedy neudělá to ověřování věku?

To už je chyba v systému. Tím by se předešlo a dorazili by sem skutečně jen ti nezletilí, ale to už je prostě chyba v systému. Dřív fungoval ten systém, že šli do zadržovacího zařízení do detenčního zařízení, tam se ověřilo všechno a tam spousta lidí vypadlo. I my jsme se snažili u mnoha klientů o ověřování, aby podstoupili kostní zkoušku, ale my si o to můžeme požádat, ale prostě když ministerstvo rozhodne, že to tak nechá být, tak nám tady nechají prostě dospělé chlapy.

Takže vy žádáte ministerstvo vnitra?

Ano, žádali jsme u několika těch sporných případů, ale ministerstvo to neschválilo, i když jsme uváděli proč, tak se nám jenom vysmáli. To je ta chyba, protože skončí rovnou u nás a nejdou přes ten filtr v nějakým tom detenčním zařízení. Samozřejmě ušetřili bychom si tím potíže, že zacházíme s dospělým chlapem jako s děckem. Samozřejmě tam

jsou bezesporu ty traumata co má, že ho málem zabili, ale taky jak je dospělej. Když to vlastně prožil, tak ty adaptační mechanismy už nejsou tak pružný jako u dětí. Když je mu 25 a vejš, tak ty traumata mají větší sklon sklouznout do podoby té posttraumatické stresové poruchy. Proto ta práce tady teď je taková sisyfovská. Samozřejmě jsou tady dělány terapie, akorát tady jsme v tom, že musí být na úrovni dětí a ne dospělých, kdyby to bylo děláno s dospělými, tak je to úplně jiná práce. Avšak je dělána ta terapie na úrovni dospělých, taky kvůli tomu byl změněn přístup k nim, že se přestoupilo k dospělému psychiatrovi než k pedopsychiatrovi. Tak ještě nějaký konkrétní stresový faktor u Naima Vás napadá? Že prostě musí respektovat některá pravidla, že nemůže si dělat, co chce. V podstatě dá se říct, že to je jistý druh omezení svobody pohybu, že si nemůže rozhodovat o svém životě, i když rád by chtěl, ale prostě to přináší spoustu potíží. I to, že s ním zacházíme jako s děckem, u dospělého je to těžký přijímat, a ještě k tomu ženy mu přikazují, co má dělat, to je těžký pro něj, ten to nemůže strávit. To určitě Vám říkali i ostatní. To je pro něho dá se říct jakoby kulturní propast. A taky další věc, my nevíme, jak se choval doma. A mně se zdá, že se teďka dostává do fáze, kdy vlastně kopíruje nějakým způsobem způsob, jak opustil svoji vlast. To je můj subjektivní názor. Jak ztratil všechny zábrany, které měl předtím, tak teďka začíná kopírovat to chování, které produkoval, než opustil svoji vlast. A my mu v tom nemůžeme pomoci, musíme se spoléhat na to, co se vyskytne. V tom je ten systém trochu špatně nastavený. Místo toho ho navykneme, že si bude žít zadarmo a to je špatně. On před rokem, kdybychom ho pustili na podzim do školy, tak možná bychom udělali lépe, než ho tady držet ještě jeden rok, to ještě byl dobře motivovaný na školu. Ale zase jako neměl ty jazykové kompetence dostatečný. Teďka má dobrý jazykové kompetence, ale už je nechce ani použít. To je to čekání, naše nečinnost, ne nečinnost, ale omezení. Nemůžeme pro něj v podstatě najít, splnit ty jeho potřeby. Ty už jsou specifický, chce pracovat, chce mít peníze, chce se osamostatnit. Kdyby byl mladší, tak se tomu dá říct, ale jemu je tolik, kolik mu je. Takže ten chlap už jednou samostatný byl a teďka se vrátil do té pozice zase, kdy není samostatný. A vy jste konkrétně u Naima žádali o ověřování věku? Ne, nikdy, protože celou dobu se choval tak slušně, že nebyl důvod, proč po tom pátrat, a navíc to měla dělat policie a ne my. My to máme jako na základě jejich poznatků. Takže oni začínají s tím, že si myslí, že je starší, a vy potom dáváte tu žádost ministerstvu vnitra? Ne, soudce může namítnout a soudce může dát soudní příkaz, aby se ověřil jejich věk. Ale vzhledem k tomu, že většinou je chytli někdy v noci,

soudce rozhodl někde od stolu, aniž by viděl, o koho se jedná, a poslali je nám, že jim je třeba 14 let. A protože on je naprosto neomylný ten soudce, tak on nikdy nevezme to svoje rozhodnutí zpět, aby to přezkoumali. Takže vlastně tenhle ten soudní systém funguje od tohoto rozhodnutí, je to vlastně všechno špatně. Ale já vám řeknu, když jsou tady, tak prostě naši pomoc potřebují a musí ji dostat v takové kvalitě, kterou je nutno jim dát. I ti, kteří jsou starší, než jak uvádějí? Ano, i ti tu pomoc potřebují. Oni si museli prožít šílenosti během té cesty a já se jim nedivím, že k této hře oni přistupují. Oni potřebují jako mít pocit bezpečí.

Proč tedy nepřiznají, kolik jim je?

Je to těžký. Ti pašeráci jim to doporučili, oni neznají tady ten systém. Ale je pravda, že kdyby skončili v nějakém uprchlickém táboře, tak je prostě tam to začlenění do společnosti, o které oni stojí, oni nechtějí být nelegálně, tak prostě tam to nechají uhnít. To je můj subjektivní názor. A potom časem oni chtějí dělat všechno legálně, a potom vidí, že legální práce je pro ně téměř nedostupná, tak se pouští do těch nelegálních záležitostí. Což je případ i Naima, že už ten je schopný pracovat i načerno. Protože my nevíme, jaká je jeho motivace, proč tolik chce pracovat, jestli je to kvůli tomu, že potřebuje splatit dluh. To je stresor, on má nějaký obrovský dluh vůči rodině. Je předlužený na afghánské poměry, já Vám řeknu o kolik se jedná. Jedná se asi o 60 000 korun, ale pro něho je to obrovská suma. Kdyby pracoval na nějakou blbou minimální mzdu, tak už dávno to má splacený, ale to nemůže. Já si myslím, že dluhy a závazky vůči rodině jsou teď věci, které ho nejvíce tíží. A proč nemůže pracovat na tu minimální mzdu? Nemůže, protože on je tady teďka vedený jako mladistvý, je vedený jako mladistvý do 19 let v ústavní výchově. Potom, když on si tady vydělá nějaký peníze, tak on nám část musí ze zákona dát. Já se mu taky nedivím. V jiných zemích, co vydělají, jim nechají vcelku. Tady jako nemůžou. Já bych mu taky rád pomohl, ale nedá se.

Děkuji.

Příloha č. 4: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 4

První otázka, jestli bys dokázala a mohla nějak krátce odlišit nezletilé cizince bez doprovodu a nezletilé jakokdyby Čechy bez úplné rodiny. Jaký je tedy rozdíl mezi nezletilým Čechem a nezletilým bez doprovodu?

No, tak základní věcí je to, že nezletilý bez doprovodu pochází z jiné země původu. Přichází do České republiky bez doprovodu zákonných zástupců a díky tomu je poměrně ohroženou skupinou. Kdežto nezletilí žijící v ústavních zařízeních české národnosti, tak jejich rodiče na území České republiky zpravidla žijí a dá se s tou rodinou nějakým způsobem pracovat, kdežto u nezletilých cizinců bez doprovodu ta práce s rodinou odpadá nebo je velmi složitá.

Teď se už zaměříme pouze na nezletilé cizince bez doprovodu. Jaké jsou podle tebe nejčastější stresové faktory, které mohou ovlivňovat a jsou spojené s příjezdem, pobytem a potom odjezdem?

Když to vezmu chronologicky, tak určitě to dítě v zemi původu si prochází určitou historií, která může bejt i nějakým způsobem pro něj negativní. Často k nám přichází děti, které se setkávají s válkou, s nějakými persekucemi ať už z náboženských, politických důvodů, nějakých nepokojů v té zemi a podobně. Takže to je jeden stresor, to, co to dítě má za sebou, ta jeho osobní historie. Dalším stresorem je to, že dítě musí opustit svou rodinu za účelem toho, aby cestovalo do jiné země původu. Mnohdy to bývá nedobrovolné opuštění rodiny, protože rodina se rozhodne, že dítě prostě vyšle do bezpečnější nebo do ekonomicky lepší země, ať už z důvodu ochrany toho dítěte, nebo z důvodu ochrany celé rodiny, že té rodině hrozí nebezpečí, pokud ten nezletilý neodcestuje a podobně. Takže mnohdy ty odchody z rodiny jsou nedobrovolné, což je samozřejmě pro to dítě obrovský stres, že musí zanechat to svoje zázemí, přátele, rodinu a pocit jistoty v té zemi původu. No pak samozřejmě stresovým faktorem je ta samotná cesta, kdy teda cestuje pokoutnými způsoby za pomoci cizích převaděčů, který s těma děckama ne vždycky jednají dobře a mile a vlídně, a to dítě dost často bývá dlouho zavřené někde ve špatných hygienických podmínkách, bez jídla, bez vody a ty podmínky během té cesty jsou samozřejmě hodně náročné. Pak samozřejmě stresovej faktor může bejt, pokud to dítě zadrží policie, zachytí

ho na území některého státu, ať už jsme to my nebo jiný stát. A to dítě v tu chvíli samozřejmě neví, co s ním bude dál, jestli bude deportováno zpátky do země původu, jestli z toho bude mít nějaké problémy typu třeba uvěznění a podobně. Mnohdy, když ani nezná tu zemi, do které přichází, tak ani neví, co ho čeká, jakoby co může od té policie čekat, třeba jestli mu třeba nějakým způsobem ta policie neublíží, takže poměrně obrovský strach prožívají ty děti. Pak samozřejmě je to strach z budoucnosti, když už zůstanou na území toho konkrétního státu, tak co s nima bude dál. Jestli budou moct pracovat, jestli budou moct studovat, jestli se jim podaří legalizovat pobyt v České republice. A pak přichází takové ty stresory běžného každodenního života na území toho cizího státu, jako je jazyková bariéra, odlišný vzdělávací systém, nutnost podpory ze strany institucí státních nebo nestátních. Že to dítě v podstatě je v takové pozici, že se nedokáže samo o sebe postarat a je odkázaný na péči někoho dalšího. I když samozřejmě ne takovou tu klasickou fyzickou péči, protože to jsou většinou téměř dospělí lidé nebo osoby blízkí jakoby věku 18 let. Ale samozřejmě ty základní potřeby jako je strava, nocleh, oblečení, tak to prostě jim musí někdo zařídit, sami si to nezařídí. Takže to jsou takové ty věci, co vyplývají z běžného života těch dětí už pak tady na území České republiky.

Třetí otázka se pojí k té druhé, jestli tě napadají nějaké možnosti, jak by se dal ten stres, nebo ty stresové faktory zmírnit, nebo jakoby jak by se dalo zamezit tomu, aby vznikaly, nebo aby nebyly tak časté u nich.

Stres v té zemi původu těžko ovlivníme, stres po cestě taky těžko ovlivníme, ale můžeme pracovat potom na tom, na nějaký minimalizaci následků toho stresu, protože tam může dojít k rozvoji nějaký posttraumatický stresový poruchy, takže minimalizovat tadyty projevy té poruchy a její rozvoj nějakou systematickou terapií a podpůrnou psychologickou a psychiatrickou péčí. No a co se týče těch stresorů tady na území České republiky tak samozřejmě je to přizpůsobit ty podmínky, ve kterých to dítě žije, co nejvíc jakoby jeho kultuře, aby to dítě si prostě nepřipadalo tak, že ho někdo nutí opouštět svoje kulturní tradice, stravovací zvyklosti, že ho někdo nutí přestat používat jeho mateřské jazyk. Tak tyhle věci si myslím, že jsou hrozně důležité, aby to dítě mělo možnost projevit tu svoji kulturní odlišnost a mluvit mateřským jazykem s tlumočnickem alespoň jednou za čas.

Jak často mají možnost ti, co tady jsou delší dobu, mluvit s tlumočnickem?

Minimálně jednou týdně voláme tlumočníka každé pondělí, kdy máme komunitní setkání s klienty a pak podle potřeby, když je potřeba s těmi klienty něco detailněji probrat, tak se snažíme volat tlumočníka. Samozřejmě jsme trochu limitováni financemi, ono ty tlumočnické služby jsou finančně docela nákladné. Takže se snažíme, aby kluci ovládali český jazyk tak nejlíp, jak je to možné, a musím říct, že některý z nich, kteří už jsou tady třeba rok a půl, tak už toho tlumočníka, nechci říct, nepotřebují, potřebují ho vždycky, protože ty drobné jazykové nuance tomu prostě ten cizinec po roce a půl nemůže rozumět, ale takovou tu běžnou konverzaci v češtině už zvládnou.

Další otázka je, co může ovlivňovat sociální fungování nezletilého cizince bez doprovodu, kde tím sociálním fungováním je myšlena kvalita společenských vazeb jednotlivců posuzovaných podle kvality vztahů s lidmi, využití jejich vlastního potenciálu a plnění požadavků prostředí. Co může ovlivňovat to, jak oni tady dále u nás potom fungují?

No, tak v každém případě se dostáváme k sociálně ekologickému modelu, od toho se to všechno odvíjí. Je to otázka jednak osobnostního nastavení klientů, ať už jsou to intelektové vlastnosti, temperamentové vlastnosti, všechny tyhle kognitivní i jiné složky psychiky, to strašně ovlivňuje, jak se ten člověk adaptuje v novém prostředí. A samozřejmě záleží to i hrozně na tom prostředí, co to prostředí je schopný mu nabídnout. Jednak to musí být nějaký pocit zázemí, důvěry, jakoby bezpečí toho, že někde je, že někam patří a má někde nějakou jistotu, tak od toho se pak dá docela dobře odpíchnout. No a pak je to hodně jakoby v tom sociálním prostředí, ve kterém ten člověk jakoby je a myslím v širším kontextu, ne jenom ta organizace jako jsme my, ve které žije, ale i ty ostatní organizace, který nějakým způsobem s ním přicházejí do kontaktu. Ne jenom organizace, je to samozřejmě škola, jsou to vrstevníci, kamarádi, dejme tomu i lokalita, ve které prostě se nachází naše zařízení. To všechno může toho člověka ovlivnit. Skrze co se tedy vy můžete pokusit to ovlivnit? Určitě odbornou prací s tím klientem, ať už je to psychologická, etopedická, sociální, zdravotní, pedagogická, všechny tyhle oblasti, tak prostě tou odbornou prací se samozřejmě snažíme toho člověka integrovat do české společnosti. Postupně ale zároveň intenzivně a samozřejmě snažíme se jim dát nějaký přehled o tom, jak to v České republice funguje, aby znali ten systém, ať už je to vzdělávací systém, systém zdravotního pojištění, systém zaměstnávání. Všechny tyhle

věci, který jsou pro jejich život v České republice a právě to následný sociální fungování důležitý. Než ale začneme integrovat, musí být ještě nějaká adaptační fáze, aby se ten človíček adaptoval v našem zařízení, aby si zvykl na to, že je v jiné zemi, že se tady mluví jiným jazykem, že se tady jí vepřový maso, že nedržíme Ramadán a všechny tyhle věci okolo a přijal to a ztotožnil se s tím vnitřně, že v té zemi chce žít. Bez ohledu na to, v jakým rozporu s jeho kulturou ta země je nebo není. Teprve po fázi adaptace se může s tím dítětem začít pracovat samozřejmě hloubš a vidíme podle toho, jak to dítě je nastavený, jak přijímá tu naši odbornou práci, jak rychle se integruje do té společnosti a jak funguje s ostatními lidma, tak podle toho se to samozřejmě zahajuje, ale v nejzazším případě by to mělo bejt minimálně dejme tomu půl roku před odchodem z našeho zařízení, aby to děcko mělo nějakou přípravu na ten samostatnej život v České republice, protože to je strašně důležitý. My jsme takoví jako, když to řeknu hodně špatně, takový skleníkový prostředí pro ty děti. U nás maj plnej servis od stravy přes vyprání prádla až po, já nevím, nákup školních pomůcek a všeho. A je potřeba, aby ten človíček jakoby převzal odpovědnost sám za sebe, takže to se snažíme a to samozřejmě se odvíjí jednak od teda osobnosti toho človíčka a druhak vod jeho schopnosti tyhle informace přijímat a reagovat na ně.

A poslední otázka, jaké mohou být stresové faktory konkrétně u Naima? A jestli bys to mohla zkusit odlišit i vzhledem k tomu, jak jsem ho poznala já, kdy to bylo v období té první diagnostiky, a nyní s odstupem toho jednoho roku, kdy tady bydlí stále.

Když k nám přišel někdy zhruba před těma dvěma lety, tak to byl strašně pokornej člověk, kterej byl šťastnej, že se dostal z Afghánistánu, kde, pokud ta historka, kterou uvádí, je pravdivá, tak tam byl poměrně persekuovanej a hrozilo mu tam docela velký nebezpečí, dostal se i do střetu s Talibanem, má z toho jakoby i nějaký jizvičky na obličejí a byl opravdu šťastnej, že se dostal do bezpečný země, do ekonomicky vyspělejší země a že bude žít v klidu a v pohodě. Byl opravdu vděčnej za jakoukoliv péči, za jakoukoliv pomoc, ať už to byla materiální nebo psychologická podpora atd., protože Naim přišel s velmi rozvinutou posttraumatickou stresovou poruchou, na který se muselo pracovat a v současný době ještě pracuje, takže tam byla i intenzivní psychiatrická péče a soustavná psychoterapie v jeho případě zrovna. A tohleto všechno jakoby on velmi pozitivně přijímal a byl skutečně takovej skromnej, nechci říct vděčnej, my od těch dětí vděčnost nečekáme,

ale byl prostě šťastněj, že je tady. Postupem času se ta jeho situace tak trochu změnila, já to nazvu slovem, že se zmlasal tý naší péče. Začal mít jakoby daleko větší potřeby než zpočátku, což je svým způsobem logický, ale ty potřeby začaly přesahovat běžnej rámec. To znamená, že se nespokojí například s oblečením, který my mu zaplatíme, ale je tam určitej finanční limit. Představoval by si, že mu budeme kupovat dražší oblečení, modernější oblečení. Představoval by si, že mu budeme kupovat každý měsíc kredit do mobilu, že mu koupíme notebook, a v poslední době to bohužel dosáhlo až takových hranic, že teda si představuje, že naší povinností je zajistit mu byt nebo dům, což jsou samozřejmě hodně vysoký požadavky a z toho skromnýho kluka se nám trošičku tady stal takovej tyran, kterej se nás snaží psychicky vydírat a dost možná to souvisí s tím jeho psychickým stavem a tím vším, čím si prošel, to samozřejmě nelze vyloučit. Může to být samozřejmě nějaká charakterová vlastnost. Ale každopádně začal brát veškerou péči, kterou mu kdo nabízí jako samozřejmost. Myslí si, že když opustí naše zařízení, že na něj všichni čekají s otevřenou náručí, že mu všichni pomůžou, že stát mu bude platit měsíčně tisíce, aby se moh užívat, že on si bude moct v klidu hledat nějakou lukrativní práci, že mu někdo zařídí bydlení atd. Prostě ty jeho představy se absolutně vymykaj reálnýmu životu a bohužel, i když máme velmi intenzivní ten socializační program, kterým se ho snažíme postavit zpátky nohama na zem, tak se to příliš nedaří. Opravdu on ty představy má hodně zkreslený vo tom, co ho čeká a jak to bude dál. V současný chvíli je pro něj největším stresovým faktorem to, že nemá práci. Velmi rád by si sehnal brigádu, kterou už urputně shání dva měsíce a je strašně nešťastnej, nebo nešťastnej spíš naštvanej, že se mu to nedaří. Bohužel, místo toho, aby právě viděl v praxi, že na něj nikdo nikde s otevřenou náručí nečeká, že ten život je docela složitěj, že právě jenom najít tu práci je dost velkej problém, tak on to vyčítá nám a dává to za vinu nám, že my mu házíme klacky pod nohy a že ho nechceme pustit na tři měsíce do Ostravy pracovat k nějakýmu neznámýmu člověku, který mu nabízí nelegální práci a v podstatě to považuje za naši chybu, že je nezaměstnanej, nebo že nemá tu brigádu. Začal tak trošku bojkotovat ten nástup na učiliště, kam by měl teda od září nastoupit a vyhrožuje nám tím, že, pokud teda mu okamžitě neseženeme nějakou brigádu, nebo ho nepustíme na tu jeho vysněnou kamsi do Ostravy, tak že přestane jíst psychiatrickou medikaci, že přestane jíst jídlo, pít vodu a případně, že si i nějakým způsobem ublíží. Samozřejmě my odmítáme takovoudle formu psychickýho nátlaku, takže jsme mu na rovinu řekli, že pokud se tady necítí dobře a pokud má pocit, že jinde by mu

bylo lépe, tak že samozřejmě velmi rádi jeho pobyt tady ukončíme, protože už je dospělej, už tady není soudně umístěný. Může v podstatě kdykoliv požádat o ukončení toho pobytu. Takže, pokud se ještě vrátím k Naimovi, tak největším stresorem pro něj v tuhle chvíli je jednak nástup na českou střední školu, protože stále 100% českému jazyku nerozumí, výuka v českém jazyce je složitější než běžná klasická řeč, když s někým mluví o tom, jak se mají, nebo jaké je počasí, kterou on, vnitřně to necítí tak, že je to to, co chce, on by vnitřně chtěl spíš pracovat a ne studovat. Ale bohužel ví, že bez dokladu o dosaženém vzdělání v České republice se práce shání velmi špatně, takže je nastavenej tak, že to teda přetrpí to studium, ale chtěl by při tom mít alespoň tu brigádu, což je bohužel pro něj stres číslo dvě, spíš ne stres, je to frustrace, protože tam naráží na překážku toho, že nemůže tu brigádu sehnat. Nedaří se mu to a to samozřejmě se pak odvíjí jeho aktuální nálada a nastavenost vůči nám a celému našemu zařízení. Avšak při nalezení brigády je pro ně velkým omezením jazyková bariéra, vzdělání, to, že jsou cizinci, problém s trvalým pobytem, což znamená, že jejich uplatnitelnost na trhu práce je dosti špatná. Proto se pracovníci zařízení snaží afghánským klientům, ale i ostatním klientům vysvětlit, jak důležité je pro ně vzdělání a alespoň ten výuční list, protože potom se jim bude práce hledat lépe. Avšak představa studia, která bude trvat ještě další tři roky a potom teprve budou mít možnost si hledat práci, je pro ně velmi vzdálená a je to pro ně nedohledná budoucnost. Přičemž oni by chtěli vše okamžitě, školu berou jako nutné zlo, aby zvýšili svoji kvalifikaci a měli tak lepší možnosti si sehnat lepší práci.

Další možný stresor může být Naimova odlišnost oproti jeho vrstevníkům, se kterými bude studovat na střední škole. Protože je oproti nim zcela jinde, protože většina vrstevníků je na střední škole již ekonomicky soběstačná, avšak Naim je oproti nim úplně na začátku, v roli nezletilého ze základní školy a je tedy zcela odkázaný na pomoc ZDC, protože rodiče, kteří by se o něho mohli postarat, jak se starají o jeho vrstevníky, v České republice nemá.

Děkuji moc za tvůj čas a za rozhovor.

Příloha č. 5: Polostrukturovaný rozhovor s respondentem č. 5

První otázka, jestli bys mohla zkusit krátce odlišit nezletilé cizince v České republice jako Čechy, kteří třeba pobývají v těch různých ústavních zařízeních a nezletilé cizince bez doprovodu. Jestli vidíš nějaký takový hlavní rozdíl mezi nimi?

No tak je tam spousta podobností, protože jsou v ústavním zařízení, v ústavní výchově, ale je tam samozřejmě spousta věcí, který je odlišují a to už jenom to, že přichází z úplně rozdílného prostředí do nového prostředí. Teď mě napadá k tomu, že ta podobnost je to, že jsou vlastně oba dva tyhle subjekty vyvázány ze své rodiny, takže to si myslím, že ten stresový faktor na ně působí úplně stejně ať je to Afghánec, Albánec nebo Čech, že není ve své rodině, to je prostě jeden z největších stresových faktorů, které na ně působí. U těch dětí kromě toho, že nejsou v rodině, si myslím to, že se musí sžít s novým prostředím, s novými lidmi, s novými pravidly a tohleto všechno většinou těm dětem musí být zprostředkováno třetí osobou, což jsou tlumočníci. Předpokládám, že u většiny těch, kteří k nám přijdou, ta čeština je nulová, takže zase jako by dalším velkým problémem je to, že nepracuješ s tím klientem napřímo, na rozdíl od českého dítěte, kde už od začátku můžeš budovat ten vztah k tomu klientovi, můžeš reagovat na to, jak on reaguje nebo jak reaguje v řeči, což u těchto klientů samozřejmě nejde od začátku. Tam se člověk musí spolehnout na odbornost a fundovanost tlumočnicka a teprve po nějaké době, samozřejmě ta doba u každého klienta je jiná, se člověk naučí číst v tom klientovi a i v té jeho řeči. Tak jakoby rozpoznávat ty niance, kdy je mu těžko, kdy si třeba vymýšlí, kdy ten hovor je takový upřímný neupřímný, tím, že my opravdu fungujeme v té řeči jako takové, tak si myslím, že je to komplikované.

Další otázku mám, vyjmenujte nejčastější stresové faktory, které tě u nezletilých cizinců bez doprovodu napadají, které je ovlivňují a mohou být spojené s tím příjezdem, pobytem a odjezdem. Část jsi už řekla, tak jestli můžeš pokračovat, jestli tě k tomu ještě něco napadá?

No já to tak ještě jednou zopakuju, abych si to utřídila v hlavě. Je to odloučení od rodiny, návyk na nové nejenom prostředí jako takové, ale nové kulturní prostředí, protože ne všichni pochází z Evropy, často jsou to klienti třetích zemí, kde ta odlišnost je opravdu

velmi velká a tady u nás se setkávají s úplně pro nás běžnými vymoženostmi. Ono to zní úsměvně, ale jsou klienti, kteří sem přijdou a v životě neviděli autobus, neviděli vlak, metro, výtah, mikrovlnku. Ač pro nás to tak nevypadá, tak pro ně je i toto stresující, protože oni se s tím musí seznámit, oni se to musí naučit používat. Když nad tím teď tak přemýšlím, tak ono to opravdu vypadá úsměvně, ale ono si myslím, že se to i podílí na tom, že když ti klienti v životě nejeli autobusem, nejeli metrem, tak i to jakoby jim stěžuje ten pobyt, protože na rozdíl, omlouvám se, že zas brousím k těm Čechům, ale o to to mají vopravdu o mnoho procent těžší. Protože ne všichni se s tím ztotožní, ne všichni k té technice tíhnou, někteří se jí bojí. Takže to jim docela ztěžuje život tady. Takže prostředí, rodina, kulturní prostředí. Samozřejmě se tady sejdou klienti z různých zemí, z různých koutů světa s různým náboženským vyznáním a myslím si, že dalším faktorem je to, že ve své rodné zemi by se třeba s některými dětmi, lidmi, kteří vyznávají určitý druh náboženství, vůbec nesetkali. A oni se musí naučit s nimi žít, případně přijmout ta jejich omezení, přijmout to, že on je Muslim, on je Křesťan. A zase je to věc, se kterou by se možná nesetkali nikdy, a tím, že tady bydlí na malém prostoru, někdy se stane, že klienti s různým náboženstvím jsou na jednom pokoji. Myslím si, že je to další věc, která se podílí na tom, že zase ta jejich adaptace je o mnoho těžší. Samozřejmě každé z těch náboženství si s sebou nese nějaká omezení a s tím související i stres, protože i my nejsme jako odborní pracovníci vždycky připraveni na všechny ty požadavky. Ne vždycky můžeme vyhovět, ne vždycky ta organizace a naplněnost odpovídá tomu, že můžeme třeba velké skupině vyhovět tím, že jim poskytneme modlitebnu na modlení 5krát denně. Takže i uvnitř toho přijetí se může stát, že teprve potom ten stresový faktor z toho vyplyne, že my se dozvíme, ano to je Muslim, má tyhle požadavky, ale my ho můžeme stresovat tím, že mu řekneme, teď momentálně nejsme schopni aktuálně vyhovět protože. Další, co mě napadá úplně praktická věc je odlišnost třeba stravování u těchto klientů, kteří, a to si myslím, že je většina, pokud to nejsou klienti z Evropy, což není až tak velké procento, tak si musí zvykat na naše stravování, na naše stolování, naše podávání jídla, naši úpravu. Kromě toho, že k nám může přijít pět Afghánců a každé jedno jídlo pojme jinak, stejně jako to je u nás u Čechů, kdy každou svíčkovou vaříme jinak, tak někdo si zvykne, někdo velmi dlouho není schopen prostě tu stravu pojmout. Není to jenom stresový faktor těch dětí, ale samozřejmě to souvisí i s fyzikem, že to tělo si musí vůbec zvyknout na to, jakým způsobem jídlo upravujem. Takže zase je to další z věcí, se kterou se ti klienti, bohužel

musím říct, musí vyrovnat, protože to jídlo potřebují, a opravdu není v našich silách všem těm multikulturám, které se tady potkají, vyhovět v tom jídle. Samozřejmě u Muslimů jim vycházíme vstříc tím, že nevaříme z vepřového masa, což je u Muslimů, myslím si tohleto gró a jeden z velkých faktorů, který ovlivňuje to soužití, že tam je velký požadavek, a pokud by náhodou tomu nebylo vyhověno, tak myslím si, že to pak u nich opravdu vyvolává nějaké velké problémy. Tak to je strava.

Potom tady mám otázku, ale ty jsi o tom už docela mluvila, takže jestli třeba chceš ještě něco dodat. Jestli tě napadají nějaké možnosti zmírňování těch stresových faktorů?

No, zmírňování veškerých stresových faktorů samozřejmě si myslím, že hodně stojí právě na pracovnících tady u nás. Kdo s těmi dětmi pracuje, kdo s nimi přijde do styku, na odbornosti, na tom, jak kdo dlouho pracuje s těmi dětmi, samozřejmě někomu se to vede lépe, někomu hůře, ale zase je to postavené na tom budování těch vztahů klient-pracovník. A tím, že ne všichni hovoříme těmi zvláštními jazyky, se kterými oni přijdou, samozřejmě využívá se angličtina, němčina, španělština, takové ty běžné jazyky, ale i tam zpočátku se využívá ten tlumočnick a to ovlivňování těch klientů zase přes toho tlumočnicka je problematické. Tím, že s ním nemluvíš napřímo, je to ovlivňování jakoby a přímo k jádru věci, jak ty říkáš k těm stresovým faktorům je to o mnoho těžší, než když děláš s klientem, který ti rozumí. Posadíš si ho proti sobě a můžeš to s ním samozřejmě řešit. Takže, jak jsem už říkala, snažíme se klientům vycházet vstříc, snažíme se ty jejich požadavky v co největší míře uspokojovat, snažíme se klienty neupřednostňovat, aby neměli pocit, že někomu jsme ten stresový faktor zmírnili dříve a rychleji a tomu ne. I to je velmi obtížné, protože u některého je ta potřeba samozřejmě větší, má za sebou delší cestu, je víc frustrován, víc deprimován třeba tou cestou. Ale i přes to se snažíme, abychom v kolektivu nikoho, jak říkám, neupřednostňovat, nedávat ho do popředí. Pak samozřejmě jsou klienti, kde je velký stresový faktor ta cesta jako taková, prožité události ve své vlastní zemi a s tím související velmi často rozvíjející se posttraumatický stresový syndrom nebo někdy se říká posttraumatická stresová porucha. Potom je tu třeba přistoupit k psychoterapii případně k návštěvě odborného lékaře, případně když ta porucha je taková, že to opravdu toho klienta, jak bych to řekla, nepoškozuje, ale ovlivňuje to ten život takovou měrou, že bez odborné péče lékařské případně terapeutické se neobejde, tak se volí i vhodná medikace. Takže nevím, co ještě k tomu, individuální přístup samozřejmě, to je asi úplně

jasný u každého klienta vopravdu vyslechnout ty jeho potřeby, vyslechnout ten jeho příběh. Oni se ty faktory stresové velmi podobají, ale přestože se podobají, tak každý ten klient samozřejmě je originál a je potřeba to s ním probrat. I když přijde skupina deseti Afghánců. A zdá se velmi obecně, že všechny stresové faktory mají stejné včetně jídla, náboženství, tak každý si s sebou nese své zážitky z té země a nějaké svoje bolesti.

Další otázka, co může ovlivňovat sociální fungování nezletilého cizince bez doprovodu, kdy to sociální fungování je myšleno jako kvalita společenských vazeb jednotlivců, které posuzujeme podle kvality vztahů s lidmi, podle využití potenciálu a plnění požadavků prostředí. No, to je docela těžká otázka, ale můžeš ještě ten začátek? Co může ovlivňovat právě to jeho fungování? Jakože začleňování? Ano a to, jak je schopný se v tom prostředí chovat.

Já si myslím, že ta otázka strašně souvisí s tím, co jsme si říkaly před chvílkou. Všechny ty stresové faktory, v podstatě ten jeho příběh, to, co si přináší ze své země, jakoby věci, na které je zvyklý ze své země. Jsou klienti, kteří jsou nezletilí, a hovoříme o dětech 0 až 6 let, pak jsou klienti školou povinní, pak jsou klienti adolescenti. Záleží také na tom, s jakou věkovou skupinou, o jaké věkové skupině hovoříme. Hrozně těžko se to zobecňuje.

Napadá tě ještě něco, co bys mohla dodat? Tak určitě příslušnost k té zemi, z jaké ten klient vyšel, protože samozřejmě se snažíme klienta začlenit, snažíme se ho naučit žít v naší republice, žít v našich podmínkách, ale nemůžeme z něj udělat jiného člověka. Musíme respektovat teda pravidla jeho země, byť ty pravidla si to upravíš vždycky. Nenapadá mě teď vhodnější termín, ale respektovat to, odkud přichází, respektovat tu společnost, na kterou byl zvyklý. Samozřejmě ne všechno na co byl zvyklý, ale pořád myslet na to, že je to teda příslušník nějakého národa. Je většinou hrdý na svou zemi, tak jakoby mu pomáhat zůstat být sám sebou, ale zároveň ho naučit zvykat si na to nové prostředí, na nové lidi, na nový přístup Čechů k nim. Upozorňovat ho na to, že jako cizinec to nebude mít jednoduché, protože prostě v České republice, to si asi nebudeme nalhávat, to není úplně jednoduché s tím přístupem jakoby k odlišnostem jako takovým. Čímž nechci vůbec říct, že naše společnost je zcela xenofobní, ale samozřejmě to ti cizinci mají o mnoho těžší. Ještě tím, jak říkám, že někteří, ač už jsou to opravdu pubescenti nebo adolescenti, už se jako chtějí držet těch tradic, na které jsou jakoby zvyklí. Takže tam se

tak jako balancuje, já jsme zvyklý na nějakou tradici, ale tady, když ji budeš používat v Česku, tak ne všichni na to budou nahlížet, tím pádem ne všichni tě přijmou s otevřenou náručí. To je velmi široká otázka, stačí to takhle?

Ano, děkuji moc.

A poslední otázka je, jestli bychom se mohly trochu věnovat konkrétním stresovým faktorům Naima?

Naim k nám přišel a byla u něho diagnostikována ta posttraumatická stresová porucha velmi vážná, která se teda vážala na prožité události, na bezprostřední ohrožení života teda ve své zemi, na to, že v průběhu cesty teda zavraždili jeho otce. Takže všechno to, co jsme potkali, se umocnilo ještě tím, že tam opravdu bylo velké ohrožení na životě jako takovém, to znamená obava o svůj život. V podstatě všechny ty stresové faktory týkající se cizinců v těch zemích, které jsou velmi odlišné od té naší země, se Naima plně týkají. Hornatá oblast, chudá oblast, z rodiny, která vůbec žádnou techniku nevyužívala, takže ten se opravdu musel vyrovnávat se vším. Tam bylo potřeba jako by poskládat vůbec čím začít. Tam bylo hrozně důležitý, poskládat to jako by a to mě teď napadá k těm ostatním, že u těch klientů je hrozně důležité a u Naima, nechci říct především, aby to nevyznělo, že jsme to dělali u Naima, tak jakoby si vyhodnotit takovou tu škálu, který, protože jich měl tolik těch stresových faktorů, které ovlivňovaly tu jeho osobnost, že vypíchnout a začít tím jakoby, který ho ohrožoval nejvíc. Musím říct, jako by opravdu ohrožovat až k těm méně ohrožujícím, kde jsou nějaký autobusy, tramvaje. Ted' to řeknu nadneseně, ty jsme odsunuli a řešili jsme psychiku, hlavně tohleto. Časem se to změnilo a myslím si, že se to změnilo tím, že se nám povedlo tu stresovou poruchu zpracovat natolik, že si odžil ty velmi těžké věci, a už nebylo potřeba se k nim vracet. To se povedlo a myslím si, že to se podílelo i na tom, že on tak jakoby mohl vyrůst. Já bych řekla, že se mohl narovnat. Postupně se povedlo snížit medikaci, což mu taky pomohlo, že ta medikace tolik neovlivňuje osobnost. Ale samozřejmě se na tom podílí, že mohl být víc sám sebou. Povedlo se, nebo nevím, jestli povedlo, Naim je klient, který je tady z těch klientů velmi dlouho, řekla bych skoro nejdýl a samozřejmě za tu nejdélší dobu měl možnost se nejvíc dostat do té společnosti, zvyknout si tady u nás, zvyknout si na nás, zvyknout si na naše požadavky, a tak jakoby se obrousily ty hrany. Tím, jak byl jakoby zvyklý, už nás znal, myslím si, že tohle je podobnost i s českými dětmi, i s českými adolescenty, jak se obrušují

ty hrany, najednou doroste ten klient, to dítě ty rodiče a má chuť polemizovat, má chuť diskutovat. Tím, že on byl v uvozovkách vyléčený, ale vopravdu v uvozovkách, zaplat' Pán Bůh, že k tomu mohl dospět, ale zároveň tak jako s tím, že je trošku jiný než my, si myslím, že se změnil i že tak jako někde nechal tu pokoru, kterou si přinesl k nám. Je to trošku tím, že tady má všechno zajištěný, a i to mu teda umožnilo, jako by víc se projevit. Otázka, já si myslím, že teď u toho Naima, kterého potkáváme, že to je ten Naim. Ten, kterého jsme potkali, ten uzel těch nervů se všemi stresovými faktory, které si prostě s

sebou přinesl, to ještě nebyl on. Takže tohleto všechno přispělo k tomu, že my jsme teď překvapení, že je jiný, ale možná je to tak, že on není jiný, on je teď sám sebou. Díky tomu, že s naší pomocí, díky svojí pili, díky odborné péči, se nám povedlo ty stresové faktory minimalizovat a on tak jako by se mezi nimi objevil ten Naim. Kromě toho samozřejmě, tím, že je tady dlouho, a to je další důležitá věc, která ovlivnila tu jeho změnu, je, že se tady teda v České republice potkal s lidmi, kteří jsou tady třeba ještě déle než on, svými krajany. Potkal se tady s lidmi, kteří ho začali ovlivňovat stejně jako my. Teď otázka, a je to jenom můj subjektivní dojem, je, že u Naima je to tak, že samozřejmě ti krajané a teď nebudu rozlišovat, jestli ho ovlivňují pozitivně, negativně, mu budou nejspíš blíží, než my cizí lidé v ústavu, a že si budou asi, já říkám asi, já to nevím, já ty lidi neznám, víc rozumět a teď v poslední době jako by to obrovskou měrou přispělo k tomu, že Naim opravdu se tak jako by mění. Roste, mění se mu jakoby jeho zvyklosti a teď je to otázka, jestli je to tím, že my jsme ho někam vedli, ovlivňovali jsme ho a on má teď možnost se teda měnit a ukázat se nám a do jakého procenta ho ovlivňují teda Afghánci a lidi z jeho země, to neumím jako vyhodnotit. Ale já myslím, že teprve do budoucna se ukáže, co je pro něj jakoby dobrý. Myslím si, že ještě tady není zas natolik dlouho, aby uměl vyhodnotit jakoby on sám jakoby rizika. Pořád ještě ta mentalita je taková, jaká je.

Můj poslední dotaz, jestli tedy stále ještě bere nějakou tu medikaci?

Medikaci ještě má, má podpůrnou medikaci, protože samozřejmě mluvili jsme o tom, že stresové faktory jsme minimalizovali, ale jakoby ten nejdůležitější stresový faktor, který jsme možná opomenuli, ten u všech klientů bude přetrvávat a myslím si, že bude přetrvávat po celou dobu, a to je odloučení od rodiny a u těchto klientů, kteří teda žádají o azyl a o mezinárodní ochranu, a klientů, kteří se nemůžou vrátit do své země, tenhle faktor tam prostě bude. Bude je ovlivňovat, protože s těmi rodinami jsou v minimálním kontaktu. Ta rodina jim chybí, nemají tolik financí, aby mohli často

telefonovat, nemají ty možnosti. A ač my se tady jako by budeme snažit a všechno ostatní, tak jakoby stabilizujeme klienta, adaptujeme, tak myslím si, že tenhle ten stresový faktor toho klienta bude provázet jako by tím životem do té doby, než stáhne azyl, zůstane v České republice, dostane trvalý pobyt, bude mít možnost se do té země vrátit, ale to už je zase jako otázka další. Ale z toho důvodu tedy ta podpůrná medikace zůstala, aby mu pomohla tenhle jeden z nejdůležitějších faktorů – odloučení od rodiny snést a takový ten strach o tu rodinu, to, že se přetřhlo to spojení, aby mu to pomohlo to překonávat a zvláště u něj, který teda vopravdu ta psychika byla velmi křehká a křehká je i nadále.

A jak je na tom nyní se zdravotním stavem?

On má nález ten neurologický, je sledovaný neurologicky v rámci nějakých těch fonografických vyšetření, veškerých tady těch ambulancí, nijak ho to neovlivňuje, nijak ho to neomezuje. Zatím nebylo potřeba to operativně odstraňovat, ale ten nález tam samozřejmě je. Po fyzické stránce je zdravý, ale samozřejmě i tohleto, to jsem ráda, že to zmiňuješ, že to, že tady klientovi najdou teda nějaký nález, to je další z faktorů, který toho klienta ovlivňuje, protože jsem v cizí zemi, našli mi tady nějakou nemoc a zase je to s otazníkem. Můžu jim věřit, nemůžu jim věřit, budou se o mě starat cizí lidé, lékaři nemají zkušenosti, zase práce s lékařem přes tlumočnicka. To je další z věcí, která tam je a kterou musíme klientům vysvětlovat, protože nejsou zvyklí na lékařskou péči. Třeba tohleto je hodně gró Afghánců, oni si hodně zakládají na svém zdraví, neradi se svěřují, takže strašně dlouho v sobě nosí, že je něco bolí, že mají nějaký problém. Takže to je další z faktorů, který je ovlivňuje, protože oni tak jako by si někde v tichu trpí, ale nechtějí nám to třeba říct, protože se to nehodí, nesluší, není to mužné, aby se nám svěřovali. Zase to je další. Každý z těch faktorů, který jsme si řekli, by zasloužil jednu hodinu. Tím, že dělám tuhle práci, se všema pracuju. Všechny faktory ovlivňují psychiku toho klienta a někdo je křehčí jako Naim a potřebuje intenzivní péči, někdo je takový jakoby otrlejší, má stejné stresové faktory, ale prostě nese je, jak bych to řekla, nese je líp. Takže tak.

Děkuji moc za rozhovor a tvůj čas.